

АНТОФОРА КОРЕНАСТА

Anthophora (Lophanthophora) robusta
(Klug, 1845)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 32 видів голарктичного підроду *Lophanthophora* всесвітньо поширеного роду *Anthophora* (понад 400 видів), один із 27 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморсько-середньоазійський вид. Ареал включає Пд. та Середню Європу, Пн. Африку, Середню Азію. В Україні відомий із Криму та Херсонської обл.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид. Зменшення чисельності відбувається внаслідок скорочень площ цілинних степових ділянок, ксерофітних рідколісь та степових схилів гір через оранку та лісомеліораційні заходи, застосування пестицидів при боротьбі зі шкідниками.

Особливості біології та наукове значення

Генерація однорічна. Дорослі особини зустрічаються з кінця травня до кінця липня. Антофіл. Віддає перевагу квіткам шавлії *Salvia scabiosifolia* Lam., *Salvia nutans* L., *Salvia austriaca* Jacq., *Salvia aethiopis* L. Гніздування не відоме. Інші представники підроду

Lophanthophora будують підземні гнізда із сильно нахиленими або майже вертикально орієнтованими комірками, які розташовуються наприкінці основного ходу гнізда. У комірки самки запасають рідкий корм із суміші пилку та нектару, на якому зверху плаває яйце. Стінки комірки та її кришка зсередини вкриті віскоподібним секреторним матеріалом.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 17–20 мм. Голова, груди, 1 та 2 тергуми у самців та 1 тергум самок вкриті досить довгими світло-коричневими волосками. Решта тергумів слабо опушені, чорні. На вершині 2 та 3 тергумів самок і 3 тергуму самців знаходяться перев'язи з білих волос-

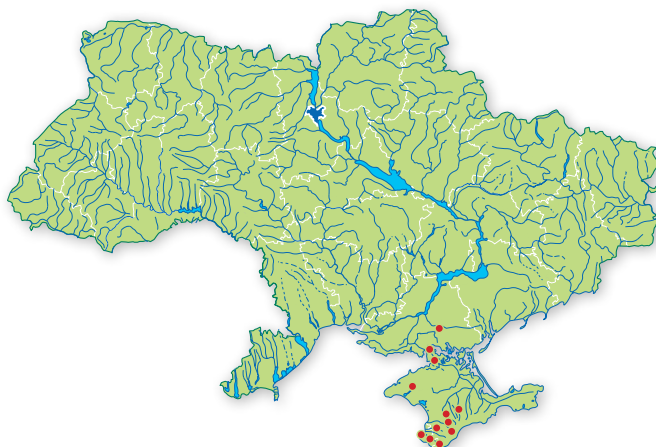
ків. Голова самок повністю чорна, у самців є жовтий малюнок на мандибулах, верхній губі, наличнику та бокових частинах обличчя. На члениках середніх лапок самців відсутні пучки з довгих чорних волосків, перший членик задньої лапки дещо розширений на вершині та з невеликим зубцем.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в БЗ «Асканія-Нова» та Кримському ПЗ. Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

Один із запилювачів *Salvia officinalis* L. і *Salvia sclarea* L., що культивуються в Криму.

Основні джерела інформації

Мариковская, 1981; Радченко, 1984; Brooks, 1988; Радченко, Песенко, 1994; Иванов, 2002.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов, С.П. Иванов
Фото: В.Г. Радченко

КУБІТАЛІЯ ЧОРНА

Cubitalia (Cubitalia) morio Friese, 1911

Таксономічна належність

Клас—Комахи(Insecta), ряд—Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 8 видів середземноморсько-середньоазійського роду *Cubitalia*, один із 2 представників роду [також *C. tristis* (Morawitz, 1876)] у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн.-середземноморсько-понтійський степовий вид. Поширений локально на степових схилах передгір'я Кавказу, у Туреччині, Греції, на Балканах, на зх. до Югославії. В Україні відомий із Криму.

Чисельність і причини її зміни

Дуже рідкісний вид, реєструються лише поодинокі екземпляри. Достовірно відомо про знаходження 9 екземплярів із території України. Зникає внаслідок скорочення площ цілинних степових, крейдяних ділянок; випасання, особливо кіз та овець, застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Генерація однорічна. Дорослі особини зустрічаються з кінця квітня до початку липня. Антофіл. Припускається, що вид є оліголектом на рослинах роду *Onosma* (Boraginaceae), в тому числі занесених до Червоної книги України. Один екземпляр був зареєстрований на квітках іншого виду шорстколистих — *Anchusa leptophylla* Roem. et Schult. Гніздування не відоме. Інші досліджені види триби Eucerini викопують гнізда у землі, де

будують вертикально орієнтовані комірочки, куди запасують пилково-нектарний корм рідкої консистенції, на який відкладається одне яйце.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 16–18 мм. Передні крила з двома однаковими за розміром субмаргінальними комірками, темнозабарвлені. Самка: голова, груди по боках і низу та черевце опушені чорними волосками. Верх грудей яскраво-коричневий. Опушення внутрішньої сторони 1-го членика задньої лапки темно-коричневе. Черевце дуже блискуче, майже поліроване. Самець: мандибули довгі, серповидні, перехрещуються далеко від вершини. Нижньощелепні щупики чотирьохчленикові, довгі. На-

личник в нижній частині загинається назад. Голова вкрита жовто-коричневими волосками, які на боках значно світліші. Опушення грудей та 1-го тергуму жовто-коричневе. Решта тергумів майже повністю чорна.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Окремо в Україні не охороняється. Необхідне створення заказників на степових схилах із багатою мелітофільною рослинністю в місцях знаходження виду.

Господарське та комерційне значення

Запилювач рослин родини шорстколисті (Boraginaceae). В комерційних цілях вид не використовується.

Основні джерела інформації

Ткалсї, 1984; Радченко, 1986; Песенко, Ситди́ков, 1988; Радченко, Песенко, 1994.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов
Фото: В.Г. Радченко

ЕВЦЕРА (ДОВГОВУСА БДЖОЛА) ВІРМЕНСЬКА

Eucera (Synhalonia) armeniaca
(Morawitz, 1878)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 95 видів голарктичного підроду *Synhalonia* широко поширеного у світі (за винятком Пд. Америки, Пд. Африки та Австралії) роду *Eucera* (213 видів). Один із 32 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморсько-середньоазійський степовий вид. Поширений локально на степових ділянках та степових схилах гір Кавказу, Туреччини, Балкан, Угорщини, Румунії, Росії. В Україні відомий із Криму.

Чисельність і причини її зміни

Дуже рідкісний вид, реєструються лише поодинокі екземпляри. Достовірно відомо про знаходження 11 екземплярів із території України. Зникає внаслідок скорочення площ цілих степових ділянок; випасання, особливо кіз та овець.

Особливості біології та наукове значення

Генерація однорічна. Дорослі особини зустрічаються з кінця травня до кінця липня. Антофіл. Відвідує квітки із родин Malvaceae, Lamiaceae, Asteraceae. Гніздування не відоме.

Інші досліджені види роду *Eucera* викопують гнізда у землі, де будують вертикально орієнтовані комірочки, куди запасують пилково-нектарний корм рідкої консистенції, на який відкладається одне яйце.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 14–16 мм. Самка: тіло чорне без жовтого малюнка, апікальні частини тергумів та кінцеві членики лапок напівпрозорі, коричнево-червоні. Крила світлі. Голова зверху та більша частина грудей вкриті світло сірими або жовто-сірими волосками. 2–4 тергуми черевця майже повністю опушені короткими світлими волосками, апікальна частина 1 та серединна ділянка такої частини на 2 тергумі голі без опушення, так само

як і дуже вузький вершинний край 3 тергуму. Самець: верхня губа, наличник та плями на мандибулах жовті. Як і у інших представників роду антени, дуже довгі, вузлуваті. Базальна частина 2 тергуму у більш рідких відстовбурчених волосках. Вершинні частини 2–4 тергумів жовто-коричневого кольору.

Режим збереження популяції та заходи з охорони.

Охороняється в Опускському ПЗ. Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох видів рослин. У комерційних цілях не використовується.

Основні джерела інформації

Mócsár, 1954; Радченко, 1986; Радченко, Песенко, 1994; Иванов, Будашкин, Філатов, Мосякин, 2005.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов
Фото: В.Г. Радченко

КСИЛОКОПА (БДЖОЛА-ТЕСЛЯР) ЗВИЧАЙНА

Xylocopa (Xylocopa) valga Gerstaecker, 1872

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 5 видів палеарктичного підроду *Xylocopa* всесвітньо поширеного роду *Xylocopa* (понад 400 видів), один із 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Палеарктичний вид, поширений від Марокко й Іспанії на захід до Монголії й Китаю на схід. Є вказівки про його знаходження в Індії та Австралії, куди цей вид, швидше за все, було завезено. В Україні зустрічається в усіх регіонах за винятком Полісся.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид. Чисельність зменшується через скорочення доступних місць для гніздування (сухі дерева) внаслідок вирубування та випалювання пожезахисних лісосмуг, ксерофітних рідколісь та степових схилів гір, особливо на пд. України та в Криму. Значну негативну роль відіграє незаконне колекціонування в комерційних цілях.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічається з середини квітня до кінця вересня. Дає одну генерацію на рік, зимує імаго. Стара самка гине восени, але іноді зимує вдруге і навесні знову будує гніздо. Антофіл, полілект. Гнізда влаштовує в деревині (мертвих деревах, телеграфних стовпах, будівлях, коренях багаторічних рослин на схилах та яругах), де вигризає ходи, в яких будує до

10–12 комірок лінійним рядом із перетинками з тирси. Кожна комірка містить пилову масу у вигляді витягнутого тетраедра, на яку відкладається одне яйце. Після завершення будівництва самка залишається у гнізді, де охороняє та контролює розвиток свого потомства, до його народження восени. Молоді самки та самці зимують всередині ходів у деревині. Популяція вібудується переважно навесні. Субсоціальний вид, на якому можна досліджувати процеси виникнення справжньої соціальності у комах. У окремих видів цього роду вже знайдено примітивну соціальність із стерильною кастою робочих особин.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 20–30 мм. Тіло чорне, але груди

і особливо голова часто із синім металевим блиском, крила темні з фіолетовим відливом. Самка: 2 членик джгутика вусика такий, як два наступні разом узяті; задня гомілка зовні із площадкою, повністю вкритою маленькими зубцями. Самець: вусики повністю чорні; останній членик джгутика вусика прямий; спинка вкрита чорними волосками.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепових зон і в Криму. Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Заселює штучні гніздові конструкції типу вуликів Фабра.

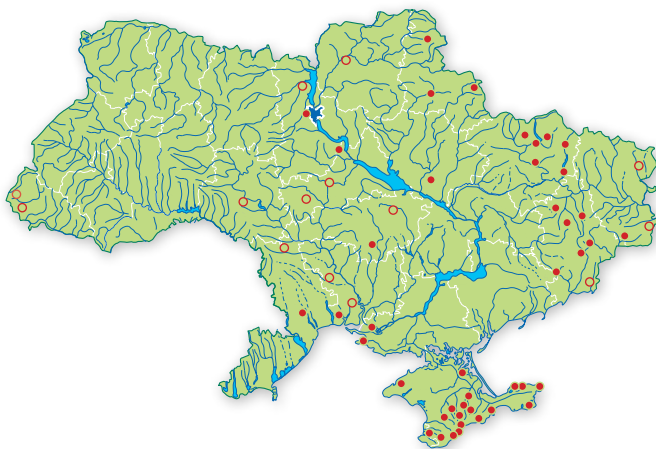
Господарське та комерційне значення

Об'єкт незаконного комерційного колекціонування. Корисний запилювач *Salvia officinalis* L. і *Salvia sclarea* L., що культивуються в Криму.

Основні джерела інформації

Попов, 1947; Малышев, 1963; Радченко, Песенко, 1994; ЧКУ, 1994; Иванов, Филатов, Фатерьга, 2005.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов, С.П. Іванов
Фото: В.Г. Радченко

КСИЛОКОПА (БДЖОЛА-ТЕСЛЯР) ФІОЛЕТОВА

Xylocopa (Xylocopa) violacea (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 5 видів палеарктичного підроду *Xylocopa* всесвітньо поширеного роду *Xylocopa* (понад 400 видів), один із 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморсько-азійський вид. Зустрічається по всій Європі, але переважно в її пд. частині, на Кавказі, в Туреччині, Близькому та Середньому Сході, Пн. Африці та Середній Азії. Є вказівки про його знаходження в Індії та Австралії, куди цей вид, швидше за все, було завезено. В Україні відомий з Криму, також зустрічається в окремих областях, переважно на пд., є поодинокі знахідки і в пн. районах, частка з яких, імовірно, пов'язана з невірним визначенням цього виду і відноситься до *Xylocopa valga* Gerst.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид. Чисельність знижується через скорочення доступних місць для гніздування (сухі дерева) внаслідок вирубування та випалювання полезахисних лісосмуг, ксерофітних рідколісь та степових схилів гір (особливо на пд. України та в Криму), незаконне колекціонування в комерційних цілях. Частіше зустрічається біля та в населених пунк-

тах, де краще забезпечений місцями для гніздування та кормовою базою.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічаються з кінця квітня до вересня. Дає одну генерацію на рік, зимує імаго. Антофіл, полілект. Гнізда будує в сухих стовбурах і гілках дерев. Субсоціальний вид. Біологія як у *Xylocopa valga* Gerst.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 20-28 мм. Тіло чорне, але груди, а особливо голова, часто із синім металевим блиском, крила темні з фіолетовим відливом. Самка: 2 членик джгутика вусика дорівнює трьом наступним разом узятим, задня го-мілка зовні із гладкою площадкою, по краях

якої розташовані маленькі зубці. Самець: 2 останні членики вусиків червоні, останній — зігнутий; спинка середньогрудей частково вкрита сірими волосками, тазики задніх ніг із зубцем.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому, Казантипському, Опускському ПЗ та ПЗ «Мис Мартъян». Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

Один з об'єктів незаконного комерційного колекціонування. Корисний запилювач *Salvia officinalis* L. і *Salvia sclarea* L., що культивуються в Криму.

Основні джерела інформації

Попов, 1947; Радченко, Песенко, 1994; ЧКУ, 1994; Иванов, Філатов, Фатерыга, 2005.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов, С.П. Иванов
Фото: В.Г. Радченко

КСИЛОКОПА (БДЖОЛА-ТЕСЛЯР) РАЙДУЖНА

Xylocopa (Coproxylo) iris (Christ, 1791)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 7 видів палеарктичного підроду *Coproxylo* всесвітньо поширеного роду *Xylocopa* (понад 400 видів). Єдиний представник підроду й один із 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморсько-азійський вид. Зустрічається в Пд. та Пд.-Сх. Європі, на Кавказі, Туреччині, Близькому та Середньому Сході, Пн. Африці та Середній Азії. В Україні відомий з пд. (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська обл. та Крим).

Чисельність і причини її зміни

Дуже рідкісний вид. Чисельність знижується внаслідок скорочення місць для гніздування (сухі товсті стебла трав'янистих рослин) в результаті випалювання полезахисних лісосу́г, ксерофітних рідколісь та степових схилів гір, особливо на пд. України та в Криму, масового застосування гербіцидів. Значний негативний вплив має незаконне колекціонування в комерційних цілях.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічаються з кінця квітня до середини вересня. Дає одну генерацію на рік, зимує імаго. Антофіл, полілект, відмічений на рослинах із 12 родин, які мають спеціалізовані квітки (Boraginaceae, Lamiaceae та ін.). Гнізда вигризає в товстих стеблах трав'янистих рослин, де будує комірки лінійним рядом із перетинками з тирси. Субсоціальний вид подібно *Xylocopa valga* Gerst.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 14–18 мм. Голова, груди та черевце із металево-синім блиском. Крила темні, з фіолетовим відливом. У самок верхній зубець на зовнішній стороні задніх гома́лок довший за нижній. У самців на пере-

дньому краї середньогрудей та 1 черевному тергумі розташовані перев'язки із сірих волосків.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в Чорноморському БЗ, Луганському, Українському степовому, Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, Крадазькому, Казантипському, Опукському ПЗ та ПЗ «Мис Мартьян». Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох ентомофільних рослин. Один з об'єктів незаконного комерційного колекціонування.

Основні джерела інформації

Попов, 1947; Малышев, 1947; Попов, Пономарёва, 1961; Иванов, Филатов, Фатерьяга, 2005.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов,
С.П. Іванов
Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ МОХОВИЙ

Bombus (Bombus) muscorum (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 13 видів підроду *Bombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Широко поширений у Палеарктиці, але в усіх частинах ареалу зустрічається рідко. В Україні знайдений у більшості областей (сучасні знахідки виду у зх. Україні наведено за даними І.Б. Коновалової), в тому числі в Криму, де раніше не відмічався.

Чисельність і причини її зміни

Скрізь зустрічається рідко, але в окремих біотопах щільність виду може досягати 3–5 гнізд на 1 га. До зниження чисельності призводить значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд під час оранки полів або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами. Матки також гинуть під час спалювання восени сухого листя та навесні через різні захворювання.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилом рослин, полілект. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують під землею в норах мишоподібних гризунів або під мохом чи листям, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо в заглибленнях

на поверхні землі під мохом або сухим листям. В гнізді вирощується до 100 стерильних робочих особин, які виконують усі роботи, а матка лише відкладає яйця. Наприкінці літа виводяться самці та майбутні матки. Матка живе 1 рік, а робочі особини від 1 до 3 місяців.

Морфологічні ознаки Тіло чорне, крила затемнені. Вся спинка вкрита рудими або жовтими волосками без домішки чорних, колір варіює від світлих до більш темних відтінків. Черевце покрите жовтими волосками, при цьому третій тергум без домішки чорних волосків. Довжина щік трохи більша (в 1,1 раза) за ширину мандибул у місці прикріплення. Довжина тіла маток — 22–24 мм, самців — до 17 мм. Як і у інших видів джмелів

літ робочі особини, особливо у першому виводку, значно менші за матку.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепових зон. Необхідно створити нові заказники і заповідники в інших місцях мешкання виду. Для відновлювання чисельності виду можна створювати мікрозаказники із штучними гніздовими конструкціями для поселення джмелів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Проводились поодинокі експерименти по утриманню гнізд у неволі. Методи промислового штучного розведення для цього виду не розроблені.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох квіткових рослин, в тому числі сільськогосподарських, таких як плодово-ягідні культури, конюшина, люцерна.

Основні джерела інформації

Скорилов, 1922; Панфилов, 1984; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Williams, 1998; Коновалова, 2007.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ ПАХУЧИЙ

Bombus (Subterraneobombus) fragrans (Pallas, 1771)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 10 видів голарктичного підроду *Subterraneobombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений у степах центральної частини Палеарктики від Словачії, Угорщини до Зх. Китаю, пн. Ірану та пн. Монголії; в Україні зустрічається в степовій зоні. За останні 100 років поширення виду значно скоротилося. Зокрема, він майже зник із більшості території Криму, де зустрічався на початку — середині минулого століття (сучасні знахідки є лише з території Керченського півострова). Також раніше були поодинокі знахідки виду й у лісостеповій зоні.

Чисельність і причини її зміни

Зникаючий вид, зустрічається локально. В окремих біотопах щільність виду може досягати до 2–3 гнізд на 1 га. Зникає через скорочення площ степових ділянок та знищення гнізд під час сінокошення та оранки земель, загибелі дорослих при обробках полів пестицидами. Це самий крупний вид джмелів, він може бути здобиччю для колекціонерів.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилом рослин, важливий запилювач багатьох рослин. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують під землею в норах мишоподібних гризунів або під мо-

хом чи листям, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо на поверхні землі або в норах гризунів. На відміну від більшості інших видів джмелів матки відкладають свої яйця не групою по 6–10 штук, а кожне в окремих комірках. Така особливість біології робить цей вид перспективним для штучного розведення. В гнізді вирощується 50–100 робочих особин після чого приблизно така ж кількість репродуктивних особин — самців і майбутніх маток; статевої зрілості матки досягають навесні наступного року; матки живуть 1 рік, а робочі особини від 1 до 3 місяців.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла матки — 28–35 мм, самців — 18–23 мм. Тіло чорне, крила затемнені. На

спинці між крилами суцільний перев'яз із чорних волосків із чіткими краями, інша частина покрита густими жовтими волосками. Краї задніх гомілок у чорних волосках. Все черевце покрите жовтими волосками. Чоло й невелика частина тімені в чорних волосках.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової зони. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

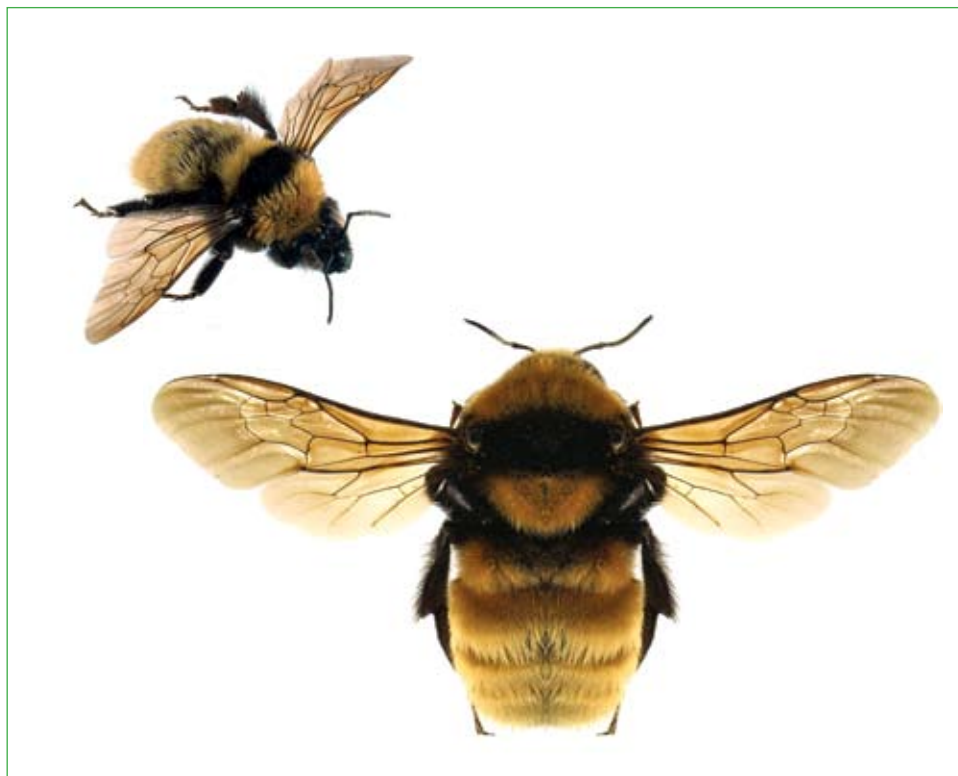
Не проводилось, але цей вид може бути перспективним для штучного розведення у промислових масштабах для запилення рослин.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох степових рослин і таких, що культивуються в степовій зоні України, зокрема баштанових культур.

Основні джерела інформації

Малышев, 1963; Панфилов, 1984; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Филатов, Иванов, Будашкин, 2006; Коновалова, 2008.

ДЖМІЛЬ ГЛИНИСТИЙ

Bombus (Megabombus) argillaceus Smith, 1854

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 23 видів підроду *Megabombus*, всесвітньо поширеного роду *Bombus* (понад 250 видів), один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Широко поширений у центральній частині Палеарктики, в Україні зустрічається в багатьох областях та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Загальна чисельність по Україні невідома. В основних біотопах зустрічається рідко. На окремих ділянках навесні можна спостерігати до 10 молодих маток на 1 га. Основними факторами, що призводять до зниження чисельності, є значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, лук або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами. Чисельність також сильно скоротилася в результаті оранки вторинних біоценозів.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилом рослин, полілект, запилювач багатьох рослин. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого йдуть на зимівлю, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо на поверхні землі або в норах мишоподібних гризунів. Робочі особини цього виду не роблять окремих запасів пилку в

гнізді, личинки харчуються через так звані кишені, які наповнюються свіжепринесеним пилом. За сезон розвивається одне покоління, що складається з декількох виводків. В одному гнізді вирощується 50–100 робочих особин та приблизно така ж кількість репродуктивних особин — самців та майбутніх маток. Літає з квітня до жовтня.

Морфологічні ознаки

Тіло чорне, крила темні. Верхні краї бічних вічок знаходяться на рівні або вище верхнього краю складних очей. Передня та задня частини мезосоми опушені жовтими волосками. Ширина перев'язки із чорних волосків між крилами небагато менша за ширину перев'язки з жовтих волосків на передній

частині мезосоми. Метасома вкрита чорними волосками. Довжина тіла самок — 20–23 мм, самців — 14–15 мм.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепових зон. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

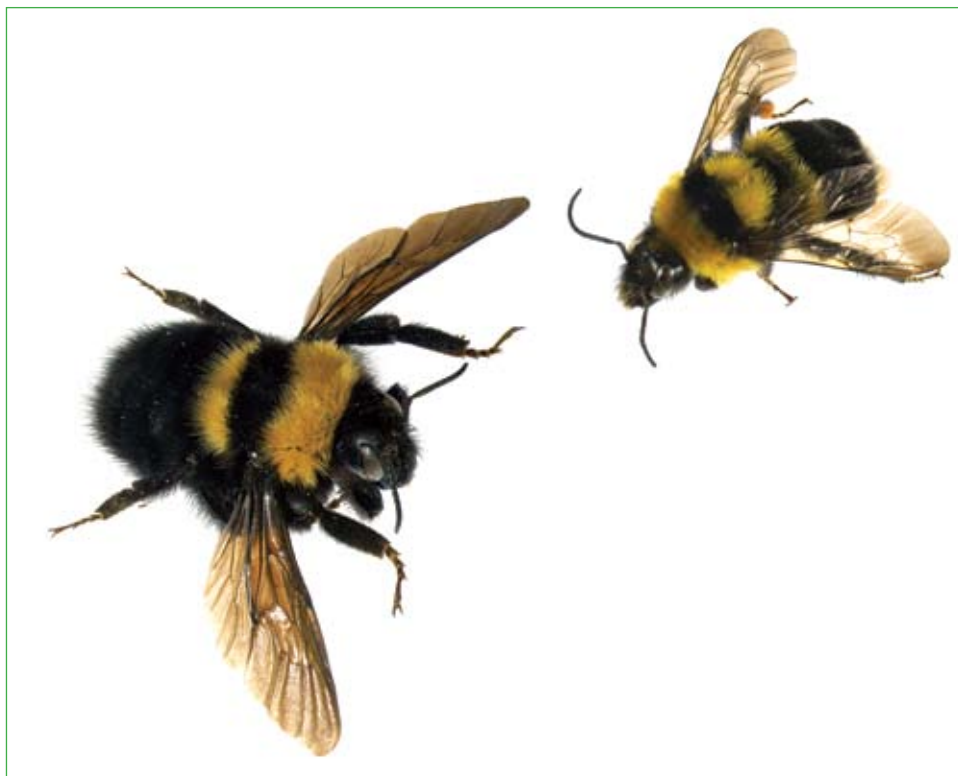
В умовах неволі розмноження ускладнене особливостями біології цього виду. В Інституті зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України проведені поодинокі успішні експерименти по заснуванню гнізд матками у штучних умовах.

Господарське та комерційне значення

Важливий запилювач багатьох квіткових рослин, у тому числі сільськогосподарських, таких як плодово-ягідні, баштанні культури.

Основні джерела інформації

Скорилов, 1922; Осычнюк, Панфилов, Пономарева, 1978; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Williams, 1998; Konovalova, 2008.

ДЖМІЛЬ ВІРМЕНСЬКИЙ

Bombus (Thoracobombus) armeniacus

Radoszkowski, 1877

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 52 видів підроду *Thoracobombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Вид поширений від Литви до передгір'я Паміру і Тянь-Шаню, Казахстан, Мала Азія, Закавказзя, пд. Зх. Сибіру. В Україні знайдений у Тернопільській, Черкаській, Херсонській, Кіровоградській, Донецькій, Харківській, Сумській, Полтавській, Дніпропетровській обл. та у Криму.

Чисельність і причини її зміни

Зустрічається дуже рідко. В більшості вказаних точок в Україні зареєстровані лише поодинокі знахідки. Основними факторами, що призводять до зниження чисельності, є значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, луків або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилом рослин, важливий запилювач багатьох рослин. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо. Особливості гніздування цього виду спеціально не вивчалися. За сезон розвивається одне покоління, яке складається із декількох виводків робочих особин, після чого вирощується репродуктивне потомство. Літає з квітня до вересня.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла самок — 22–25 мм, самців — 15–17 мм. Щоки сильно подовжені. На спинці між крилами суцільна перев'язка із

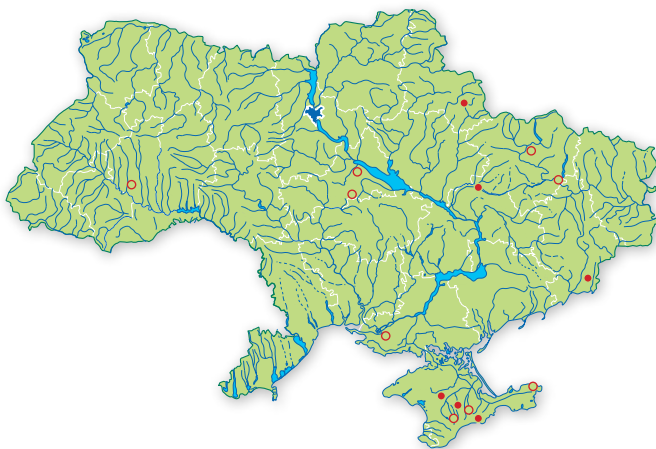
чорних волосків із чіткими краями. Краї задніх гомілок у чорних волосках. Все черевце за винятком останнього сегменту покрите жовтими волосками. Чоло і все тім'я в чорних волосках.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в Українському степовому ПЗ («Хомутовський степ») та Чорноморському БЗ. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох рослин, в тому числі таких, що культивуються в степовій зоні України.

Основні джерела інформації

Śniezek, 1910; Скорилов, 1922; Kuntze, Noskiewicz, 1938; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Дугина, 2005; Ефремова, 2002; Williams, 1998.

Автор: В.Г. Радченко

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ ЯСКРАВИЙ

Bombus (Thoracobombus) pomorum

Panzer, 1805

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 52 видів підроду *Thoracobombus* всесвітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх.-палеарктичний вид, поширений у Європі від Англії та Франції на зх. до Пд. Уралу на сх., на пн. до Скандинавії, та у Туреччині. Є відомості про його знаходження у Середній Азії. В Україні знайдений у багатьох областях від Львівської та Івано-Франківської обл. на зх., до Донецької — на сх., на пд. — у Криму, на пн. до Сумської обл. Переважно зустрічається на відкритих степових ділянках.

Чисельність і причини її зміни

Зустрічається дуже рідко. В більшості узаконених точок в Україні зареєстровані лише поодинокі знахідки. Основними факторами, що призводять до зниження чисельності, є значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, лук або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилом рослин, важливий запилювач багатьох рослин. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо. Особливості гніздування цього виду спеціально не вивчалися. За сезон розвивається одне покоління, яке складається із декількох виводків робочих особин, після чого вирощується репродуктивне потомство. Літає з квітня до жовтня.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла маток 18–20, самців — 16–18 мм. Верхні краї бічних вічок перебувають на рівні або вище верхнього краю складних

очей. Чоло нижче основи вусиків у чорних волосках. Довжина щік в 1,3 раза більша за ширину основи мандибул.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепової зон України. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

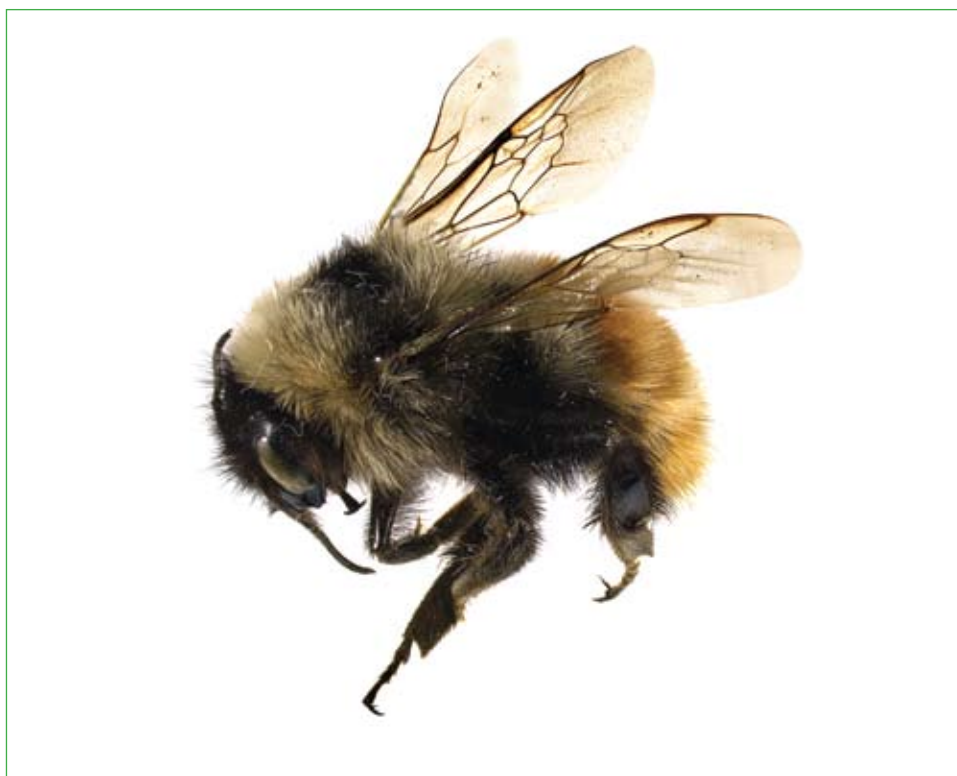
Запилювач багатьох рослин, в тому числі таких, що культивуються в степовій зоні України.

Основні джерела інформації

Wierzejski, 1874; Śnieżek, 1910; Скориков, 1922; Noskiewicz, 1922; Попов, 1948, 1958; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Дугина, 2005; Коновалова, 2005, 2007.

Автор: В.Г. Радченко

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ ЛЕЗУС

Bombus (Thoracobombus) laesus

Morawitz, 1875

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 52 видів підроду *Thoracobombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений у Центральній та Зх. Палеарктиці. В Україні відмічений у Передкарпатті, Карпатах, Чернівецькій, Одеській, Херсонській, Кіровоградській, Полтавській, Харківській, Донецькій обл. та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Зустрічається дуже рідко. В більшості вказаних точок в Україні зареєстровані лише поодинокі знахідки. Основними факторами, що призводять до зниження чисельності, є значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, лук або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилом рослин, важливий запилювач багатьох рослин. Переважно зустрічається на степових ділянках, приурочений до степів пд. типу. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо. Особливості гніздування цього виду спеціально не вивчалися. За сезон розвивається одне покоління, що складається із декількох виводків. Літає з квітня до жовтня.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла маток 16–18, самців — 14–16 мм. Вся спинка в жовтих і жовтуватих волосках. Третій тергум черевця без чорних

волосків. Довжина щік трохи менша (в 1,1 раза) за ширину мандибул у місці їх прикріплення.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепової зон. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

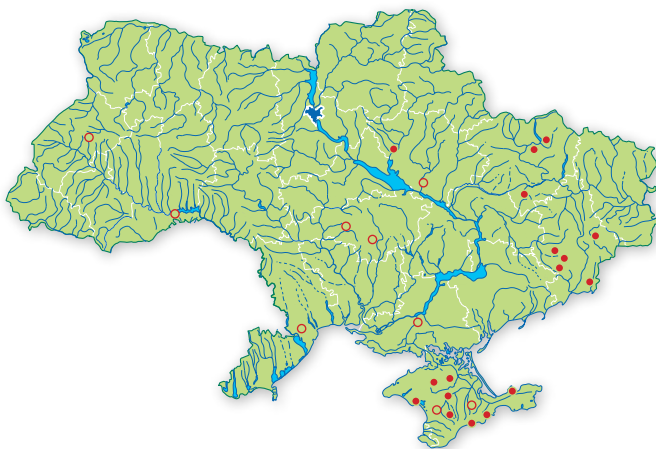
Запилювач квіткових рослин, в тому числі сільськогосподарських, таких як люцерна, конюшина, огірки, гарбузи, інші бахчеві культури.

Основні джерела інформації

Śniezek, 1910; Скориков; 1922; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Williams; 1998; Ефремова, 2002; Коновалова, 2007.

Автор: В.Г. Радченко

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ ЧЕРВОНУВАТИЙ

Bombus (Megabombus) ruderatus
(Fabricius, 1775)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 23 видів підроду *Megabombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал цього виду охоплює територію Давнього Середземномор'я на сх. до Малої Азії. На території України вид зустрічається у зх., пн. та центральних районах. За останнє десятиріччя зареєстрований у Харківській, Донецькій обл. та у Криму. Нещодавно також підтверджено його знахідку на зх. Поділлі та Закарпатті (за даними І.Б. Коновалової).

Чисельність і причини її зміни

Зустрічається дуже рідко. Відомо лише декілька знахідок в Україні. Основними факторами, що призводять до зниження чисельності, є значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, луків або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення
Соціальний вид. Самки запліднюються сам-

цями восени, після чого зимують під землею в норах мишоподібних гризунів або під мохом чи листям, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо на поверхні землі або в норах гризунів. Літає з квітня до жовтня. В одному гнізді вирощується до 100 робочих особин та приблизно така ж кількість репродуктивних особин — самців і майбутніх маток, статевої зрілості матки досягають навесні наступного року; матки живуть 1 рік, а робочі особини від 1 до 3 місяців.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла маток — 20–22 мм, самців — 18–20 мм. Довжина щік майже в 2 рази більша за ширину мандибул у місці їх прикріплення. Ширина перев'язки із чорних во-

лосків між крилами трохи більша за ширину перев'язки з жовтих волосків на передній частині спинки.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в Українському степовому, Опукському, Карадазькому ПЗ та у ПЗ «Медобори». Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

В умовах неволі розмноження ускладнене особливостями біології цього виду. Проведені поодинокі успішні експерименти по заснуванню гнізд молодими матками у неволі.

Господарське та комерційне значення

Запилювач квіткових рослин, в тому числі сільськогосподарських, таких як огірки, гарбузи та інші бахчеві культури.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994; Радченко, 1989; Williams, 1998; Ефремова, 2002; Коновалова, 2005, 2007.

Автор: В.Г. Радченко

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ ОПЕРЕЗАНИЙ

Bombus (Thoracobombus) zonatus Smith, 1854

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 52 видів підроду *Thoracobombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Палеарктичний вид. Ареал співпадає з межами сучасних і минулих кліматичних степових ландшафтів. Поширений у Європі та Пн. Азії, крім Китаю. В Україні зустрічається в Харківській, Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Одеській, Миколаївській обл. та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид, зустрічається локально. Чисельність виду залежить від стану біотопів — степних ділянок з багатою мелітофільною рослинністю. Чисельність зменшується через скорочення місць, придатних для гніздування, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, луків або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

Соціальний вид. Молоді запліднені матки

навесні після зимівлі самостійно будують гнізда в заглибленнях на поверхні землі під мохом або сухим листям. Потім усі роботи в гнізді та по заготівлі пилку і нектару виконують робочі особини, які літають з травня до серпня. Самці та нові молоді матки народжуються лише наприкінці літа та у вересні. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують під землею в нірках мишоподібних гризунів або під мохом чи листям. Дає одну генерацію на рік. В одному гнізді вирощується до 100–150 особин. Широкий полілект. Як і у інших представників підроду в гніздах на воскових пакетах з розплодом розташовуються пилкові кишені. Ця особливість біології суттєво заважає його штучному розведенню в господарських цілях.

Морфологічні ознаки

Дуже мінливий вид. Жовта перев'язка на задній частині спинки може бути відсутня. 2–3 тергуми в жовтих волосках, 4–5 — в чорних, у окремих екземплярів щитик і 4-й тергум в жовтих волосках. Довжина тіла маток до 25 мм, самців — 12–15 мм. Робочі особини, особливо у першому виводку, значно менші за матку.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепової зон. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду — в степовій зоні України.

Господарське та комерційне значення

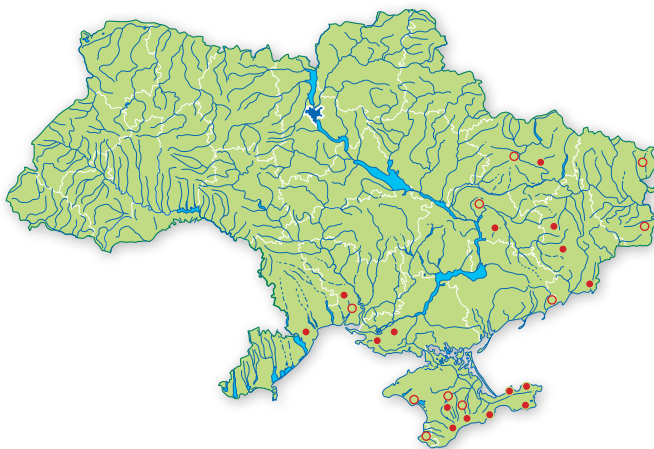
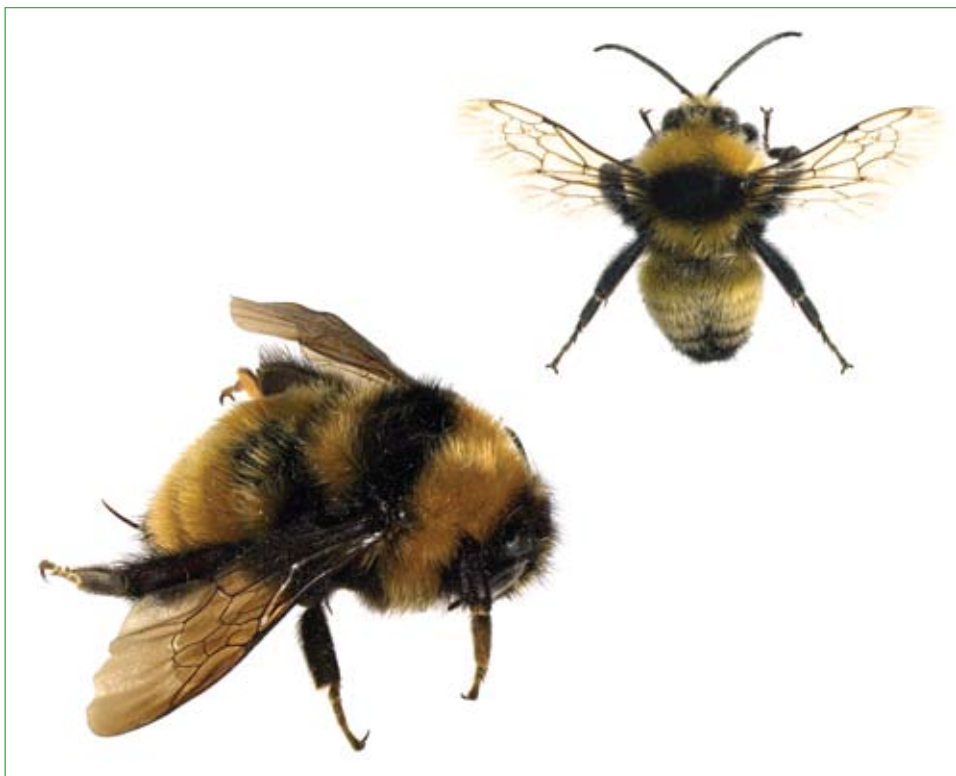
Запилювач багатьох степових рослин і таких, що культивуються в степовій зоні України.

Основні джерела інформації

Осычнюк, 1969; Осычнюк, Панфилов, Пономарева, 1978; Радченко, 1989; Williams, 1998.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов,
С.П. Іванов

Фото: В.Г. Радченко

ЛІОМЕТОПУМ ЗВИЧАЙНИЙ

Liometopum microcephalum (Panzer, 1798)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Мурашки (Formicidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

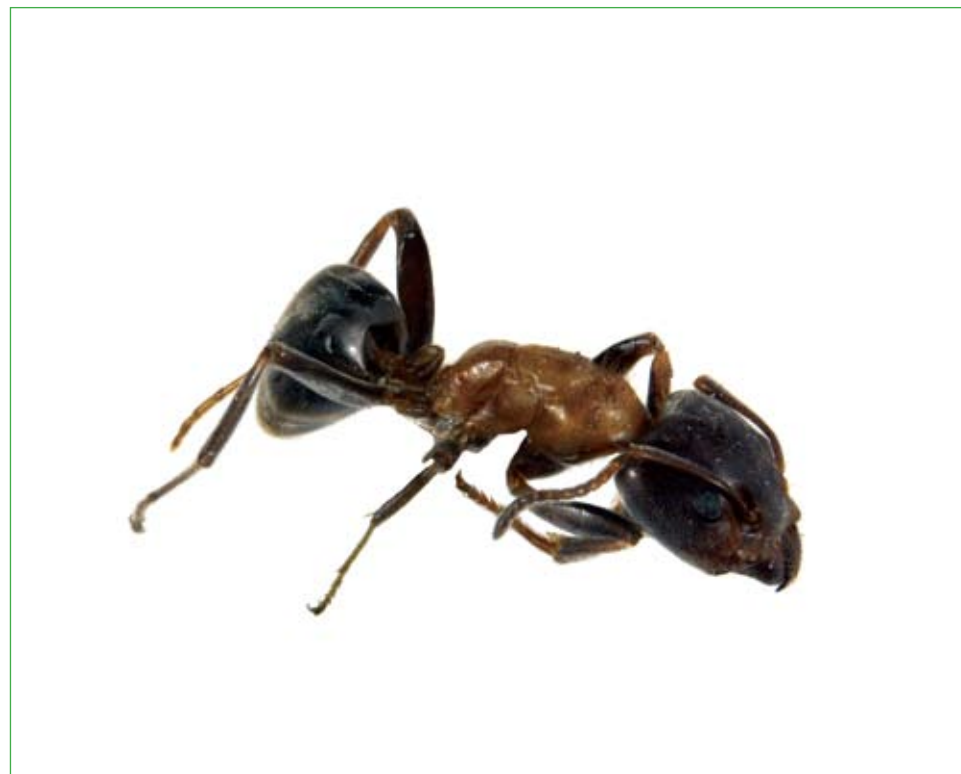
Один з 8 видів голарктичного роду (також 6 викопних видів з еоценових, олігоценових та міоценових відкладів Європи, відомі з Азії та Північної Америки), в Палеарктиці 3 види, в Україні — 1. Реліктовий євро-кавказький лісовий вид, що поширений в Пд. та Середній Європі, на пд. Сх. Європи, на Кавказі та в Ірані. В Україні відомі чотири знахідки в Закарпатті, Самарському лісі (Дніпропетровська обл.), на о. Козачий на Дніпрі нижче греблі Каховської ГЕС (Херсонська обл.) та на безіменному острові в дельті Дунаю (Одеська обл.).

Чисельність і причини її зміни

В Україні чисельність дуже низька, хоча в Зх. Європі цей вид локально є звичайним. Може повністю зникнути при деградації лісів внаслідок антропогенного пресу та вирубування старих дуплястих дерев.

Особливості біології та наукове значення

Вид з високим рівнем соціальної організації, сім'ї великі, можуть налічувати десятки тисяч робітниць, мають територію, що охороняється, та низку розвинених фуражуваль-

них доріг на ґрунті та деревах. Гнізда будує в дуплах старих листяних дерев (переважно дубів). Одна сім'я зазвичай має основне та декілька додаткових гнізд, пов'язаних обмінними дорогами. Найбільш активні з першої половини квітня, на початку літа активність знижується, що пов'язано з закінченням розвитку личинок в гніздах. Літ крилатих особин — в червні-липні. Живляться медяною россою попелиць та інших сисних комах, різноманітними безхребетними тваринами та їхніми рештками.

Морфологічні ознаки

Поліморфні, середніх розмірів (4–7 мм) мурашки. Груди та передня частина голови руді, черевце чорне, вкрите густими срі-

блястими прилеглими волосками. Зовні дещо схожі на рудих лісових мурашок, проте відрізняються від них формою грудей та відсутністю трубочки з вінчиком волосків на кінці черевця.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Необхідно зберігати ділянки, де існують поселення цих мурашок, надавати їм природоохоронного статусу. Особливу увагу слід приділити збереженню старих дібров, а також окремих дуплястих дерев.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах.

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Рузский, 1905; Фасулати, Кижая, 1964; Лиховидов, 1979; Купянская, 1988; Насонов, 1889; Радченко, 1991, 1994; Zhou, 2001; Гребенников, Дубовиков, 2002; Макаревич, 2003; Paknia, Radchenko, Alipanah and Pfeiffer 2008.

Автор: О.Г. Радченко

Фото: В.Г. Радченко

ТАПІНОМА КІНБУРНЬСЬКА

Tapinoma kinburni Karawajew, 1937

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), Родина — Мурашки (Formicidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Один з 63 видів космополітного роду, в Палеарктиці 20 видів, в Україні — 3. Реліктовий європейський степовий вид, відомий з Нижньодніпровської піщаної ари (Херсонська та Миколаївська обл.), Донецького кряжу (поблизу м. Святогорськ, Донецька обл.); довгий час вважався ендеміком України, але нещодавно був вказаний для Білгородської обл. Росії.

Чисельність і причини її зміни

На заповідних ділянках піщаного степу є звичайним видом, щільність гнізд може сягати 0,5 гн./м², в інших районах відомі лише поодинокі знахідки. При випасі худоби чисельність різко знижується (в десятки разів), а при

розорюванні степових ділянок вид зникає.

Особливості біології та наукове значення

Мешкає на піщаних та вапнякових степових ділянках з розрідженою рослинністю. Гнізда, часто дуже складної будови, споруджують в землі. Виходи з них у вигляді невеличких (діаметром 2–4 мм) отворів, оточених валиком з винесеного на поверхню ґрунту. Живляться дрібними членистоногими та їхніми рештками. Термофільний вид, робітниця фуражують у світлий час доби, припиняючи активність лише в найжаркіші післяполудневі години, коли температура поверхні ґрунту досягає 40–45°C. Літ статевих особин — у червні.

Морфологічні ознаки

Невеликі (до 2,5 мм) чорні мурашки з досить

м'якими покривами. Робітниця і самки легко відрізняються від інших видів роду фауни України дуже слабким, широким заглибленням посередині нижнього краю кліпеусу, а самці — будовою геніталій.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

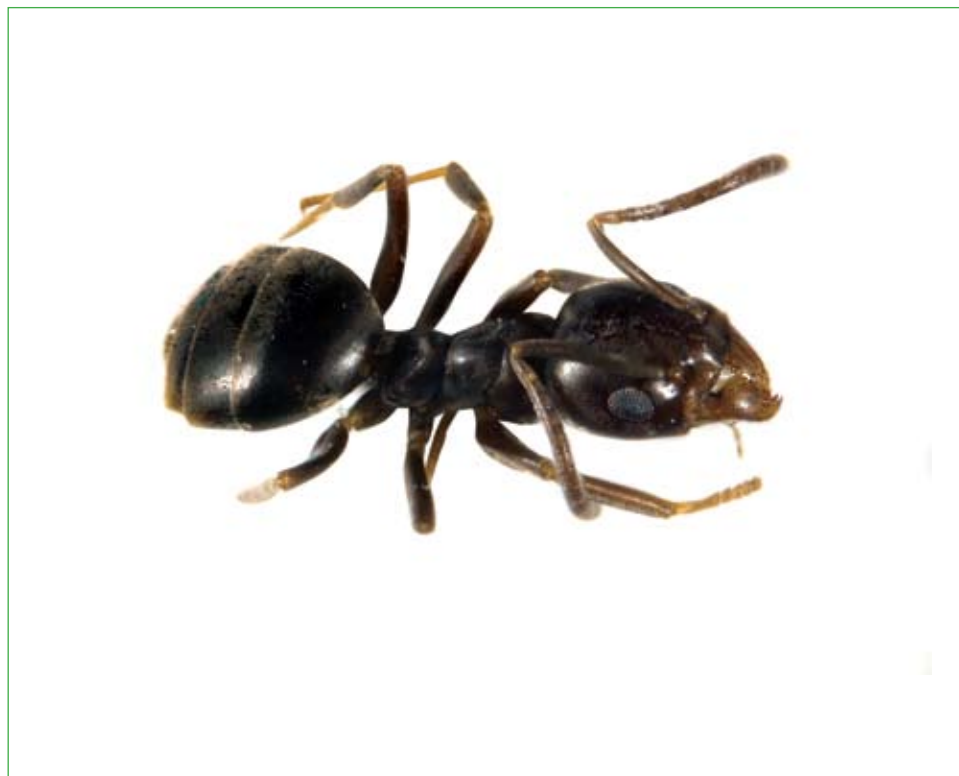
Рекомендований до охорони в Чорноморському БЗ та у НПП «Святі Гори».

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Караваєв, 1937; Радченко, 1983; Радченко, 1985; Радченко, 1989; Присный, 2003.

Автор: О.Г. Радченко

Фото: В.Г. Радченко

КТЕНОФОРА ПРИКРАШЕНА

Ctenophora festiva Meigen, 1804

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Комарі-довгоноги (Tipulidae).

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середня смуга Пд. Європи, Литва, Росія (пд. європейської частини, пд. Сх. Сибіру, Примор'я), гн. Китай. В Україні — Прикарпаття, Центр.

Чисельність і причини її зміни

Сучасних даних про чисельність та її зміни немає. Причини зміни чисельності – санітарні чистки лісів (вирубання старих дерев).

Особливості біології та наукове значення

Біотопи/ яруси перебування: старі широколистяні або мішані ліси. Характер живлення: Личинки в трухлявій деревині дупел дерев. Біологія розмноження: даних немає.

Морфологічні ознаки

Великі (20–26 мм) чорно-жовті комарі з димчасто-бурою плямою на крилі, котра не доходить до його вершини; антени самців гребінчасті, з 2 парами відростків; заднє стегно руде з чорною передвершинною смужкою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Савченко, 1966; Савченко, 1969, Савченко, 1973; Dosterbrock, Bygebjerg, Thorkild, 2006.

Автори: В.О. Корнєєв, В.І. Ланцов
Малюнок: В.О. Корнєєв

КТИР ВЕЛЕТЕНСЬКИЙ

Satanas gigas (Eversmann, 1855)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Ктирі (Asilidae).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Греція, Румунія, Росія (пд. сх. європейської частини). В Україні — піски в долині Дніпра, Пд. Бугу та їхніх приток, дельта Дунаю; пд., сх., Крим.

Чисельність і причини її зміни

Сучасних даних про чисельність немає. Спостерігалось зменшення через розорювання цілинних ділянок, заліснення піщаних кучугур, застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Біотопи/яруси перебування: цілинний

степ; добре прогріті сонцем розріджені чагарники в байраках і передгір'ях, піщані арени та кучугури з розрідженим травостоєм по берегах річок. Біологія розмноження: дає одну генерацію на рік. Імаго з'являються влітку; личинки розвиваються у верхньому шарі ґрунту або трухлявій деревині, де й заляльковуються. Характер живлення: дорослі ктирі полюють удень на різноманітних, зокрема шкідливих комах — саранових, хрущів та ін. Личинки — хижаки, деколи живляться рослинними рештками.

Морфологічні ознаки

Дуже великі (довжина тіла 35–50 мм) довгасті мухи з одноманітно сірообпиленим

та вкритим білими і чорними волосками та щетинками тілом та прозорими крилами. Для представників роду характерними є видовжений хоботок та загнуті уперед третя та четверта радіальна жилки, що закінчуються на вершині крила.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Рихтер, 1969; Єрмоленко, Лобко, 1994; Дузь, Микитюк, Ужеская, 2005; Черный, 2005.

Автори: В.М. Єрмоленко, В.М. Лобко,
В.О. Корнєєв
Фото: В.О. Корнєєв

КТИР ШЕРШЕНЕПОДІБНИЙ

Asilus crabroniformis (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Ктирі (Asilidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Більша частина Зх. та Центральної Європи, Росія (пн. зх., пд. сх. європейської частини, Пн. Кавказ). В Україні — Лісостеп та зрідка Степ (Донецька та Одеська обл.).

Чисельність і причини її зміни

Траплявся дуже рідко (поодинокі особини). Сучасних даних про чисельність немає. Спостерігалось зменшення через розорювання лук та узлісь, застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Біотопи/яруси перебування: ліси та луки в долинах річок. Біологія розмноження: дає одну генерацію на рік. Імаго з'являються у другій половині літа. Личинки розвиваються у піщаному ґрунті. Характер живлення: дорослі мухи полюють удень на личинок та дорослих саранових, рідше – двокрилих та жуків. Личинки також є хижаками.

Морфологічні ознаки

Великі (довжина тіла 19–28 мм) довгасті мухи з чорним при основі та жовтоволосистим у вершинній частині черевцем та жовтими, затемненими до бурого по задньому краю крилами. Для представників роду характерними є довга лицьова борода та п'ята раді-

альна жилка, що закінчуються позаду від вершини крила.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Дузь, Микитюк, Ужевская, 2005, Ермоленко, Лобко, 1994, Рихтер, 1969.

Автори: В.М. Ермоленко, В.М. Лобко,
В.О. Корнєєв
Фото: В.О. Корнєєв

ПИЛКОРОТИЦЯ ПІВДЕННА

Temnostoma meridionale

Krivosheina & Mamaev, 1962

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Дзюрчалки або повисюхи (Syrphidae).

Природоохоронний статус

Вразливий вид.

Ареал виду і його поширення в Україні

Європейсько-кавказький вид. Відомий з Румунії, Угорщини, Франції, Данії, Німеччини, Швеції, Чехії, Естонії, Фінляндії, Латвії, Литви, Сербії, Люксембурга, України, Росії та Грузії. В Україні його знайдено тільки в Закарпатті та Донецькій області, де знаходиться одне з його типових місцезнаходжень.

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька, відомі лише поодинокі екземпляри. Зустрічається разом з іншими трьома ширше розповсюдженими і водночас нечисленними видами роду, але ще рідше. У Німеччині на 100 екземплярів імаго пилкоротиць (4 види) є наявним тільки 3 екземпляри *T. meridionale*. Пні та колоди, що заселені личинками різних видів роду, зустрічаються дуже рідко, в той же час кількість личинок у цьому випадку може бути значною. Лімітуючим чинником є наявність перестійних дерев листяних порід у природних лісах, а також вік та непорушність останніх.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічаються по узліссях і галявинах

різних листяних та мішаних лісів, зрідка — хвойних. Личинки мешкають у пнях та колодах дерев. Імаго живляться на квітках *Inula britannica* L. та селерових. Личинки є ксилобіонтами. Типову серію виду виведено з букової колоди (*Fagus orientalis* Lipsky), але, судячи з ареалу виду, личинки мешкають не тільки в буці. Личинки інших видів роду зустрічаються в гниючій, вологій, але ще порівняно твердій деревині різних листяних порід дерев (береза, клен, липа, бук, дуб), в яких проточують розгалужені ходи круглого перетину. Часто личинки різних видів роду зустрічаються разом. Біологія розмноження вивчена слабо. Імаго зустрічаються навесні та влітку. Метаморфоз одного з видів роду триває 2 роки.

Морфологічні ознаки

Великі чорно-жовті смугасті мухи з чорними передніми ногами. Забарвлення тіла дуже подібне до ос родини Vespidae. Від інших палеарктичних видів підроду *Temnostomoides* Krivosheina, 2005 вид відрізняється в першу чергу забарвленням середньоспинки.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Потрібні виявлення і охорона лісів, де мешкає вид, а також наявність в таких лісах перестійних дерев, пнів тощо.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Derksen, 1941; Кривошеїна, Мамаєв, 1962; Кривошеїна, Мамаєв, 1967; Аникина, 1972; Siitan, 1979; Doczkal, 1996; Попов, Усова, Абалєшева, 2002; Кривошеїна, 2005; Speight, 2007.

Автор: Г.В. Попов
Фото: В.О. Корнєєв

ЗУБАРИК СТЕГНУВАТИЙ

Merodon femoratoides Paramonov, 1925

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Дзюрчалки або Повисюхи (Syrphidae).

Природоохоронний статус

Вразливий вид з розірваним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Греція, Туреччина, Пн. Африка; Україна: Крим (Гончарне, Сімферополь, околиці Судака, с. Курортне, Карадазький ПЗ).

Чисельність і причини її зміни

З околиць Севастополя, звідки описано вид, а також з Сімферополя, де вид зустрічався у 1920 рр. сучасних знахідок немає. З-під Судака відомий тільки за 3 екземплярами, зібраними на початку 1980-х рр. В Карадазькому заповіднику є подекуди досить звичайним, але одразу за його межами (с. Курортне) є вкрай рідкісним. Відмічено багаторічні коливання чисельності, пов'язані з погодними умовами. Карадазька популяція є однією з найчисленніших у світі. З Криму відомо 174 екземпляри виду. Лімітуючим чинником є стан кримських популяцій видів кормових рослин, цибулинами яких живляться личинки.

Особливості біології та наукове значення

Мешкає у нижніх лісостепових поясах обох макросхилів Кримських гір. Стації перебування — листяні ліси з переважанням дуба та фісташки: на галявинах, стежках, у зімкнутому та розрідженому деревостані. Імаго живляться на квітках *Ornithogalum ponticum* Zahar., *Seseli tortuosum* L. та *Vupleurum* sp. Самка відкладає яйця в ґрунт. Личинка першого віку активно шукає цибулини дикоростучих лілієвітих та, проникнувши в них,

живиться м'якими тканинами. Личинка третього віку заляльковується в ґрунті.

Морфологічні ознаки

Великі, доволі волохаті кремезні мухи із смугастим черевцем; задні стегна сильно потовщені та вигнуті, з апіковентральним зубчиком. Добре відрізняється від близьких видів роду поєднанням своєрідного забарвлення з переважанням охристих тонів та сильно потовщених стегон.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Мешкає на території Карадазького ПЗ. Слід провести спеціальні дослідження щодо виявлення інших популяцій виду, уточнити кримську частину його ареалу, а також організувати ентомо-

логічні мікрозаповідники (можливо, як філіали Карадазького) з постійним моніторингом. Продовжувати вивчення біології виду в природному середовищі, а також спроби його розведення в штучних умовах. Посилити заборону на збір гарноквітух лілейних і амарилісових, а також на знищення асоціацій з їх участю, припинивши знищення диких видів цибулинних рослин, якими живляться личинки виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Спроба розведення виду в лабораторних умовах (Кара-Даг, 1997 р.) закінчилася невдачею; було одержано яйця від живих самок та личинок, що вийшли з яєць і якийсь час жилися в цибулинах *Ornithogalum ponticum*.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Paramonow, 1925; Hurkmans, 1993; Попов, 1999; Vujić, Šimić & Radenković, 2000; Попов, 2003.

Автор: Г.В. Попов
Фото: В.О. Корнєєв

ЗУБАРИК ГРУБОКЛУБИЙ

Merodon crassifemoris Paramonov, 1925

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Дзюрчалки або Повисюхи (Syrphidae).

Природоохоронний статус

Зникаючий вид з розірваним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні

В Україні зустрічається тільки в Криму: п-ів Тарханкут, Карадазький ПЗ, Феодосія (типове місцезнаходження виду). Поза Кримом відомий в Росії з Поволжя, а також у Туреччині, Франції та країнах Балканського п-ва.

Чисельність і причини її зміни

Відомий з території Кримського п-ва всього за 6 екземплярами, зібраними з різницею в 74 роки (1923–1997 рр). Усюди вкрай рідкісний, з колекцій відомо лише 24 екземпляри виду. Причини зміни чисельності ті ж, що й у *M. femoratooides*.

Особливості біології та наукове значення

Біотопи/яруси перебування: в Криму відомий

тільки з двох біотопів — степових ділянок (п-ів Тарханкут) і остепнених осипів, узлісь балочних лісків з переважанням дуба, ясена і фісташки (г. Кара-Даг). Характер живлення: можливо, схожий на такий *M. femoratooides* (див. вище). Біологія розмноження: ймовірно, така ж, як у *M. femoratooides*.

Морфологічні ознаки

Великі, доволі волохаті коренасті мухи із смугастим черевцем; задні стегна сильно потовщені та вигнуті, з апіковентральним зубчиком. Добре відрізняється від близьких видів роду поєднанням забарвлення переважно буро-зеленуватих тонів, сильно потовщених стегон та чітко вираженого кіля IV стерніта черевця.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Мешкає на територіях Карадазького ПЗ, а також проектного Тарханкутського ПЗ. Необхідні заходи охорони, такі ж, що й у *Merodon femoratooides*.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Мухи відкладали в садках яйця (Кара-Даг, 1997 р.), але їх кількість була недостатньою для розведення виду.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Paramonow, 1925; Hurkmans, 1993; Попов, 1999; Попов, 2003; Speight, 2007.

Автор: Г.В. Попов
Фото: В.О. Корнєєв

ЗУБАРИК ЧОРНОЛАПИЙ

Merodon nigritarsis Rondani, 1845

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Дзюрчалки або Повисюхи (Syrphidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний вид, якому загрожує небезпека.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх.-євразійський (європейсько-малоазійсько-кавказький) пд. суббореально-субтропічний вид, широко розповсюджений у Європі. В Україні достовірно відомий з Донецької та Харківської обл. і Криму, але за межами заповідників майже не зустрічається. Раніше під назвою *M. spinipes* в літературі наводили як мінімум два різні види, а саме: *M. nigritarsis* Rondani, 1845 і *M. avidus* (Rossi, 1790), тому весь матеріал вимагає ревізії.

Чисельність і причини її зміни

Майже всі види роду на Україні або стали дуже рідкісними, або зустрічаються вкрай локально. У деяких заповідниках чисельність виду може бути досить високою (ПЗ «Кам'яні могили», Карадазький ПЗ), але за їх межами він майже вимер. Лімітуючі чинники — розорювання степів та, меншою мірою, знищення гарноквітучих цибулинних ефемероїдів. Наголошувалося на позитивній ролі степових заповідників у збереженні видів *Merodon*, більшість з яких в умовах антропогенно зміненого ландшафту вимирає.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на степових і остепнених ділянках. Степовий мезофіл. Імаго живляться на *Euphorbia seguierana* Neck. (ПЗ «Кам'яні могили»). Личинки — облігатні фітофаги в цибулинах *Hyacinthaella pallasiana* (Steven) Losinsk., елементів сапрофагії у них поки що не знайдено. Личинці досить однієї цибулини для повного розвитку. На Лівобережній Україні вид є принаймні олігофагом. При

дослідженнях виду на пд. сх. України і в Криму було встановлено, що личинки I віку в лабораторних умовах заселяють і живляться цибулинами *Leopoldia comosa* (L.) Parl. и *Ornithogalum ponticum* Zahar. Відомі личинки інших видів роду також є фітофагами і мешкають в підземних частинах живих рослин, головним чином в цибулинах. Вид моновольтинний, парування відбувається у середині червня. Самки відкладають яйця у землю. Личинки I віку проникають до цибулин *H. pallasiana* через стебловий отвір і потім, живлячись, формують всередині цибулини камеру. Личинка III (останнього) віку формує майже вертикальний хід під поверхнею ґрунту, у якому, ймовірно, зимує. Залляльковування відбувається весною. У самців, як і в інших видах роду *Merodon*, добре виражена територіальна поведінка.

Морфологічні ознаки

Великі, доволі волохаті коренасті мухи із смугастим черевцем; задні стегна потовщені, з апіко-ковентральним зубчиком. Добре відрізняється від близьких видів роду роз'єднаними смугами на кінці черевця та темним забарвленням задніх лапок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Потрібна сувора охорона степових ділянок і популяцій цибулинних ефемероїдів. Мешкає у межах деяких заповідників на сх. України та у Криму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножувався у неволі від лялечки до імаго другого покоління.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Hurkmans, 1993; Попов, 1994; Степаненко, Попов, 1997; Леженина, 1998; Попов, 1998, 2001; Попов, Усова, Абалёшева, 2002; Попов, 2003; Speight, 2007.

ПЕЛЕКОЦЕРА ШИРОКОЛОБА

Pelecocera latifrons Loew, 1856

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Дзюрчалки або Повисюхи (Syrphidae). Один з 2 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Західноєвразійський вузькосуббореальний (степовий) вид. Зустрічається у Зх. Європі (Франція, Німеччина, Чехія, Словаччина, колишня Югославія, Угорщина, Румунія), Україні, Росії (Воронезька обл., Нижнє Поволжжя) та на Близькому Сході (Ліван). В Україні — на Лівобережжі, де тягнє до степової зони у Харківській і Донецькій обл. У Донецькій обл. відомий з заповідника «Хомутівський степ», Слов'янського р-ну, Великоанадольського лісу і Донецького ботанічного саду НАН України, у Харківський — з РПП «Печенізьке поле», Харківського та Волчанського районів.

Чисельність і причини її зміни

Усі види роду характеризуються низькою чисельністю. Дотепер чисельність виду в цілому знизилася, він став дуже локальним,

але при цьому в місцях мешкання імаго можуть бути доволі звичайними. Відомо, що *P. latifrons* належить до комплексу рідкісних і зникаючих видів, які поза степовими заповідниками практично не зустрічаються. Причини зміни чисельності: ймовірно, критичним є зв'язок з певними зникаючими степовими рослинними асоціаціями або степовими видами рослин.

Особливості біології та наукове значення

Населяють травостій степових схилів, остепнених узлісь та галявин широколистяних лісів, чагарники. Імаго навесні живляться на квітках *Ficaria* sp., характерним є також запилення *Prunus stepposa* Kotov. Біологія личинок роду невідома, ймовірно, є фітофагами.

Морфологічні ознаки

Дрібні блискучі голі чорні мухи із потовщеною аристою. Вид з добре розвиненим статевим диморфізмом — самка чорна, у самця на черевці присутні великі жовті плями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Треба виявляти та охороняти місця мешкання виду, особливо степові ділянки.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Леженина, 1982; Леженина, 1986; Скуфьин, Булли, 1987; Кузнецов, 1989; Леженина, 1992; Попов, 1994; Speight, 2007.

Автор: Г.В. Попов
Фото: В.О. Корнєєв

КРАСНОВУСКА МАККАРА

Callicera macquarti Rondani, 1844

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Дзюрчалки або повисюхи (Syrphidae).

Природоохоронний статус

Зникаючий; можливо, зниклий вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Субтропічний вид з невеликим диз'юнктивним ареалом. В Україні мешкає тільки в Криму, на його пд. березі (сmt. Нікіта, Семидвор'є), поза межами Криму знайдено тільки на Чорноморському узбережжі Кавказу у межах Краснодарського краю Росії (м. Лазаревське) та Абхазії (м. Сухумі).

Чисельність і причини її зміни

Не вивчено. Вид вкрай рідкісний, відомий по одиничних знахідках в усьому ареалі. В Україні відомий тільки за трьома самками, зібраними у 1886 та 1910 рр. Подібна ситуація є типовою і для інших видів роду. Так, у Швейцарії екземплярів *C. aurata* (Rossi, 1790) немає в зборах з 1964, а *C. aenea* (Fabricius, 1781) — з 1958 року. Основним лімітуючим чинником є стан широколистяних лісів на пд. узбережжі Криму, зокрема, наявність старих дерев.

Особливості біології та наукове значення

Біотопи/яруси перебування. У Криму меш-

кає у широколистяних лісах та рідколіссях нижнього лісостепоного поясу пд. макросхилу Кримських гір. Характер живлення. Біологія практично невідома. Личинки, мешкають, імовірно, як і у вивчених видів роду, в дуплах листяних дерев, де живляться гнилою деревиною. Біологія розмноження: відомостей немає. Імаго літають у вересні, на Кавказі – до жовтня.

Морфологічні ознаки

Красивий та великий вид, який можна легко діагностувати за екзотичним виглядом. Види роду добре вирізняються серед інших дзюрчалок довгими вусиками (з чорними члениками і білим кінчиком) та золотистим з металевим полиском, забарвленням тіла.

Від близького виду *C. aurata* (Rossi, 1790), що також мешкає в Україні і теж дуже рідкісний, відрізняється дрібнішими розмірами, будовою вусиків та іншими ознаками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Треба продовжити пошуки виду в Криму з метою вивчення його біології. Заходи охорони мають бути аналогічними таким для листяних аборигенних південнобережних лісів Криму (припинення безконтрольних вирубок, особливо старих дерев).

Розмноження у спеціально створених умовах.

Відомостей немає.

Господарське або комерційне значення виду.

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Зимина, 1982; Speight, Зимина, 1986; Speight, 1991; Maibach, 1992; Попов, 1999; Попов, 2003.

Автор: Г.В. Попов
Фото: В.О. Корнєєв

ПСАРУС ЧЕРЕВАСТИЙ

Psarus abdominalis (Fabricius, 1794)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Дзюрчалки або Повисюхи (Syrphidae). Представник монотипної триби.

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європейський вид, відомий із Швеції, Бельгії, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Франції, Австрії, Швейцарії, Італії, Чехії, Словаччини, Хорватії, Македонії, Угорщини, Румунії, Болгарії, Латвії, а також з центру і пд. європейської частини колишнього СРСР. У Сх. Європі на пн. доходить до пд. Ленінградської області і Прибалтики, на сх. — до Волги в Чувашії і Нижнього Поволжя. Є в Молдові. В Україні відомий із Закарпаття, а також зі Степу і Лісостепу Лівобережжя, але тільки в декількох точках в Харківській, Донецькій і Луганській обл. Знайдений, крім іншого, в ПЗ «Стрільцівський степ» у Луганській обл. і в суміжному районі Ростовської обл. Росії. У Криму не знайдено. У Донецькій обл. раніше зустрічався, ймовірно, по всій території, про що свідчать екземпляри виду, зібрані В.А. Ярошевським у другій половині XIX ст. на пд. Харківської губернії (нині пн. частина Донецької обл., околиці Слов'янська) (за даними колекції Зоологічного інституту РАН, Санкт-Петербург).

Чисельність та причини її змін

Катастрофічно знизилася, хоч у XIX ст. у Харківській губернії вид був звичайним. Всього на території Харківської і Луганської обл. протягом XX ст. зібрано 8 екземплярів, в Закарпатті — 1 екземпляр. З Донецької обл. відомий всього 1 екземпляр. Лімітуючі

чисельність чинники не встановлено; ймовірно, критичним є зв'язок виду з певними зникаючими рослинними асоціаціями або видами рослин, що й досі лишаються нез'ясованими.

Особливості біології та наукове значення

Мухи мешкають по узліссях і галявинах лісо-смуг, байрачних дібров, луках лісостепової смуги Закарпаття. Імаго живляться на квітках скрупії (*Cotinus coggygria*). За літературними даними, імаго відловлювали на квітках *Veronica*, *Potentilla* і *Dianthus*, *Geranium*, *Berteroa*. Личинки та їхня біологія невідомі. Біологія розмноження практично не вивчена. В Україні літ імаго проходить з кінця травня до початку липня (головним чином у

червні). На пд. ареалу імаго можуть зустрічатися в квітні, на пн. ареалу літ триває з червня до серпня. Моновольтинний вид.

Морфологічні ознаки

Середніх розмірів чорні бджолоподібні мухи з видовженим темно-червоним черевцем, вусики довгі, ариста товста, жовтувата.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Потрібні виявлення і охорона тих місць мешкання виду, що ще залишилися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

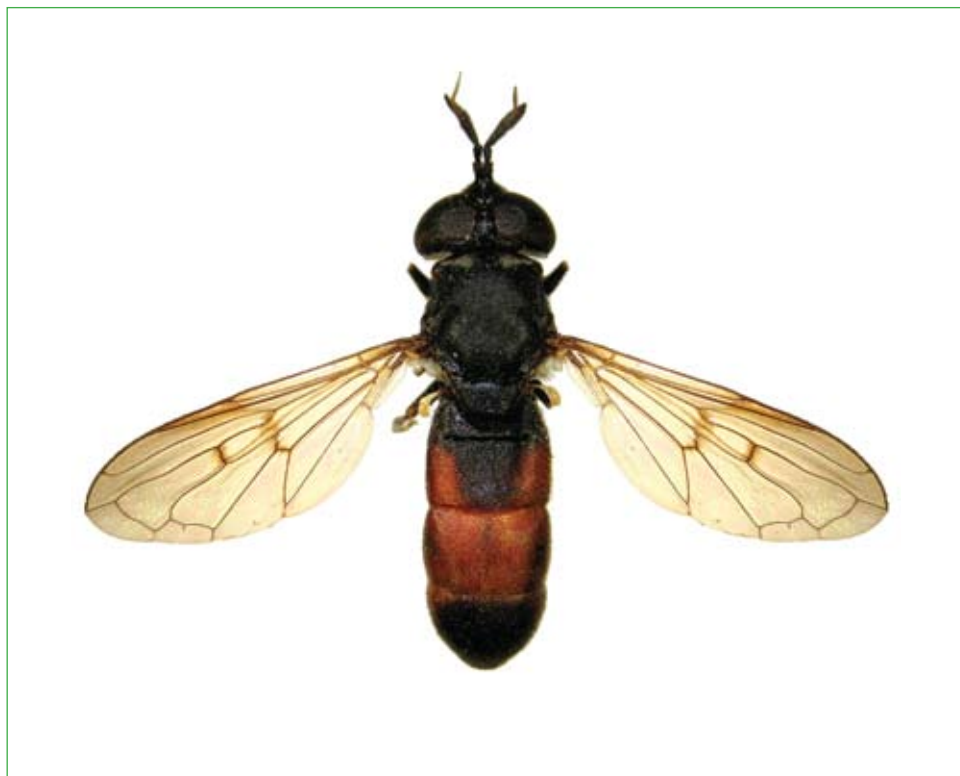
Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

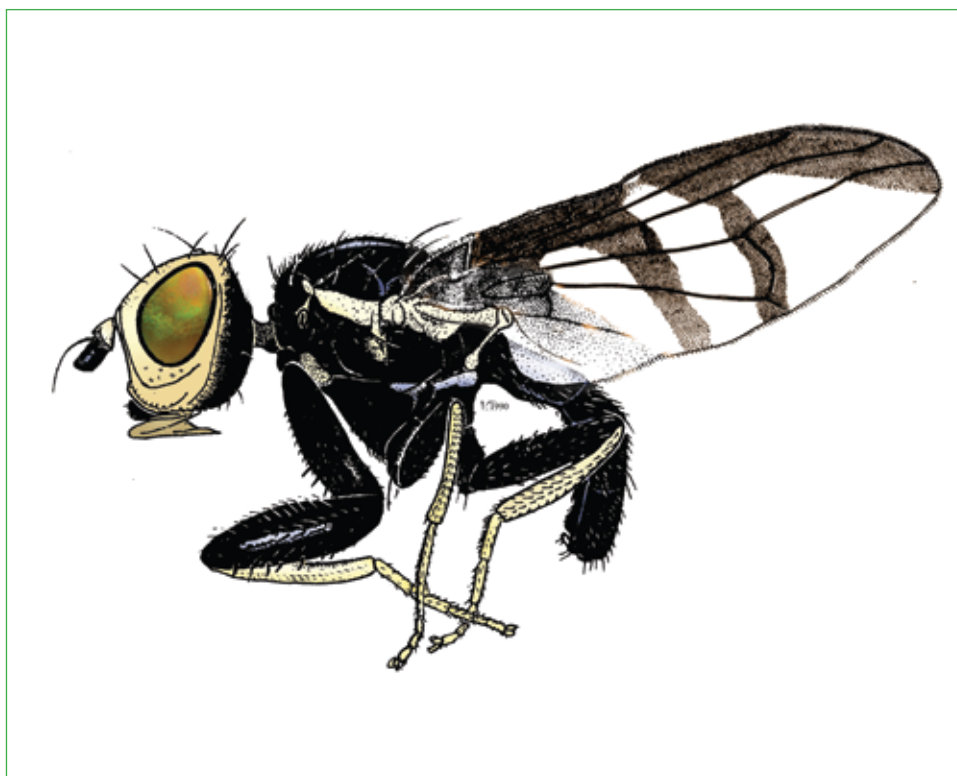
Волкова, 1926–29; Зимина, 1954; Штакельберг, 1958; Скуфьин, 1964; Анікіна, 1965, 1966, 1972; Карелин, 1976; Леженина, 1983, 1987; Пек, 1988; Brădescu 1991; Tóth, 1992; Попов, 1994, 2003; Kuznetzov, Kuznetzova, 1996; Pakalniškis, Rimšaitė, 2000; Speight, 2007.

Автор: Г.В. Попов
Фото: В.О. Корнєєв

УРОФОРА ДЗЕДУШИЦЬКОГО

Urophora dzieduszyckii Frauenfeld, 1863

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Осетниці (Tephritidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ізраїль, Сирія. В Україні — каньйон Дністра в околицях с. Синьків Тернопільської обл. (типова місцевість).

Чисельність і причини її зміни

Сучасних знахідок виду немає. Можливо, зниклий у пн. частині ареалу.

Особливості біології та наукове значення

Дорослі мухи — у заростях головатня (*Echinops* sp.) у каньйоні Дністра. Характер живлення: личинки у суцвіттях цієї ж рослини, утворюючи м'які гали у насіннєзачатках. Біологія розмноження: відомостей немає.

Морфологічні ознаки

Середніх розмірів (4–7 мм) блискучо-чорна мушка з чорними вусиками та щупиками; щиток жовтий; крило чорне при основі, з 4 злитими при передньому краї косими чорними перев'язями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

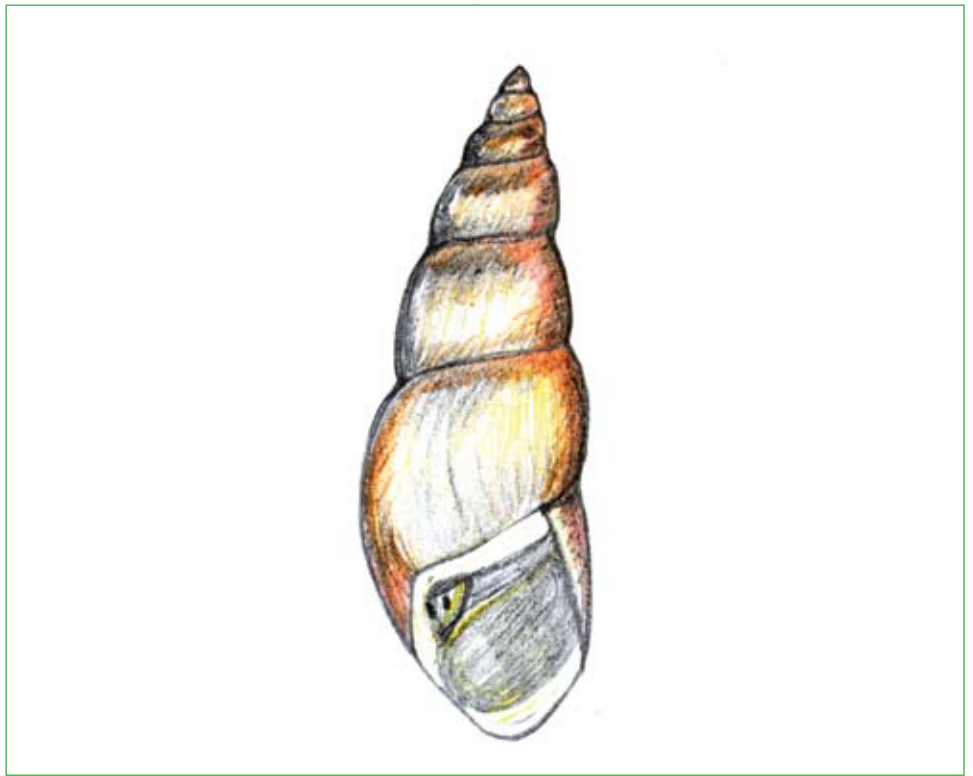
Основні джерела інформації

Корнеев, 1993; Korneyev, 1996.

Автор: В.О. Корнеев
Фото: В.О. Корнеев

СТАВКОВИК БУЛОВОПОДІБНИЙ

Lymnaea clavata Westerlund, 1885

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Франція, Пн. Африка, річки Балтійського моря. В межах України знайдено лише в р. Зх. Буг.

Чисельність і причини її зміни

Чисельність виду дуже низька. За наявними даними — приблизно 1 особина на 20 м². Фактори, які впливають на численність, не досліджені, оскільки вид зустрічається в межах всього ареалу доволі рідко.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає на зануреній вищій водній рослинності на невеликій глибині у прибережжі проточних та стоячих водойм.

Морфологічні ознаки

Черепашка башнеподібна, доволі міцна, з 6–6,5 слабо здутими обертами, які розділені помірно глибокою сутурою (швом). Висота черепашки перевищує її ширину в 2,5–2,6 рази. Останній оберт складає близько 0,6 висоти черепашки. Поверхня черепашки шорстка, але без оформленої скульптури, має лише чіткі лінії зупинки наростання. Устя загострено-яйцеподібне, його висота складає 0,4 висоти всієї черепашки. Пупок у вигляді доволі широкої, але короткої щілини. Висота черепашки — 22–25 мм, довжина —

до 25 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Відомостей немає.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Вид, можливо, має значення як проміжний хазяїн паразитичних червів.

Основні джерела інформації

Круглов, Старобогатов, 1981; Березкина, Старобогатов, 1988.

Автор: В.В. Аністратенко
Малюнок: Я.І. Медловська

СТАВКОВИК ПОТОВЩЕНИЙ

Lymnaea pachyta Westerlund, 1890

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Дельта Волги у прибережжі острова Бухтовий. В межах України знайдено лише в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Точних даних про чисельність виду немає. Фактори, які впливають на численність, не вивчено, оскільки вид зустрічається дуже рідко.

Особливості біології та наукове значення

Вид населяє занурену вищу водну рослинність на невеликій глибині у прибережжі проточних та стоячих водойм, в тому числі ті, які часто пересихають влітку та калюжі.

Морфологічні ознаки

Черепашка невелика, високо-конічної або яйцеподібно-конічної форми, помірно тверда. Обертів — до 6, вони сильно здуті (майже ступінчасті), розділені глибокою сутурою (швом). Висота черепашки перевищує її ширину в 1,7 рази. Останній оберт складає близько 0,8 висоти черепашки. Поверхня черепашки лискуча, з тонкими лініями наростання. Устя яйцеподібне, його висота складає 0,5 висоти всієї черепашки. Пупок

повністю закритий. Висота черепашки — до 11,5 мм, довжина — 20–25 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Вид, можливо, має значення як проміжний хазяїн паразитичних червів.

Основні джерела інформації

Старобогатов, Круглов, 1981.

Автор: В.В. Аністаренко

Малюнок: М.В.Швидка

ТУРИКАСПІЯ ЛІНКА

Turricaspia lincta Milashevich, 1908**Таксономічна належність**

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Picoi-подібні (Rissoiformes).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений в гирлах великих річок, лиманах і прибережних озерах Північно-Зх. Причорномор'я. Ендемік Азово-Чорноморського басейну.

Чисельність і причини її зміни

Вид формує постійні популяції невеликої щільності (зазвичай від 2 до 30 особин на 1 м²). До різкого зменшення чисельності

або навіть повного знищення виду може призвести замулення та забруднення води, значне падіння рівня води в дельтах річок і лиманах внаслідок зарегулювання і забирання води на господарські потреби.

Особливості біології та наукове значення

Молюски населяють неглибокі ділянки річок, мешкають на щільних ґрунтах (піску, глині та ін.) з помірною кількістю мулу. Максимальна солоність, при якій вид зустрічається в Дніпровсько-Бузькому лимані — 8 ‰.

Морфологічні ознаки

Черепашка овально-башнеподібна, струнка, з 8–8,5 помірно здутими обертами, які

розділені доволі глибокою сутурою (швом). Висота черепашки перевищує її ширину в 2,7 раза. Останній оберт складає майже половину висоти черепашки. Скульптура складається лише з чітких ліній наростання. Устя овальне, дещо скошене. Висота черепашки більша за висоту устя в 3,5–3,7 рази. Пупок закритий. Висота черепашки — 10–11 мм, ширина — до 4 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Вид має певне значення для господарства як складовий елемент харчового раціону риби та деяких навколоводних птахів.

Основні джерела інформації

Алексенко, Старобогатов, 1987; Алексенко, 1992; Анистратенко, Алексенко, 1994; Анистратенко, Стадниченко, 1995.

Автор: В.В. Анистратенко

Фото: В.В. Анистратенко

ОКСИХІЛЮС КОБЕЛЬТА

Oxychilus kobelti (Lindholm, 1910)

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гірський Крим.

Чисельність і причини її зміни

1–2 особини на 1 м². Причини зміни чисельності: підвищений антропогенний прес на біотопи.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в дубових та букових лісах (переважно пралісах).

Морфологічні ознаки

Черепашка прижата, червоно-рогова, з 5,5–6,0 обертами, з дуже вузьким пупком (близько 1/10–1/15 ширини черепашки) та спіральною мікроскульптурою (помітною при збільшенні у 10–15 разів). Висота черепашки — 7–7,3 мм, її ширина — 14–17,5 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення.

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Лихарев, 1952; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

ГРАНАРІЯ ЗЕРНОВА

Granaria frumentum (Draparnaud, 1801)**Таксономічна належність**

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гори Європи від Зх. Карпат до Балкан і Альп. Дуже рідко зустрічається в Українських Карпатах та на зх. Поділля.

Чисельність і причини її зміни

У головних біотопах — приблизно 10–15 особин на 1 м². Причини зниження чисельності: антропогенний тиск на біотопи в рекреаційних зонах.

Особливості біології та наукове значення

Мешкає на вапнякових скелях на безлісся.

Морфологічні ознаки

Черепашка широко-веретеноподібна, рогового кольору, з 8–9 обертами та внутрішнім армуванням останнього оберту, добре помітним з устя. Висота черепашки — 7,5–9,5 мм, її ширина — 2,8–3,5 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Шилейко, 1984; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

СЕРУЛІНА ЗУБЧАСТА

Serrulina serrulata (L. Pfeiffer, 1874)

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Майже циркумпонтичний, диз'юнктивний. Дуже рідко — в Українських Карпатах.

Чисельність і причини її зміни

У головних біотопах — приблизно 1–3 особи на 1 м². Причини зміни чисельності: вид мешкає серед гниючої деревини, яка вибирається з лісів, у тому числі на території природоохоронних об'єктів.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в букових пралісах на вапнякових ґрунтах.

Морфологічні ознаки

Черепашка ребриста, веретеноподібна, брудно-жовтого кольору, з 10–12 обертами, з зубчастими краями устя. Висота черепашки — 12–14,5 мм, її ширина — 3,3–3,6 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Лихарев, 1962; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

ХОНДРИНА ВІВСЯНА

Chondrina avenacea (Bruguiere, 1792)**Таксономічна належність**

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гори Європи від Зх. Карпат до Альп і Піренейв. Дуже рідко в Українських Карпатах.

Чисельність і причини її зміни

У головних біотопах — приблизно 10–20 особини на 1 м². Причини зниження чисельності: антропогенний тиск на біотопи в рекреаційних зонах.

Особливості біології та наукове значення

Вапнякові скелі на безлісці.

Морфологічні ознаки

Черепашка з великими зморшками (але не ребрами), високо-конічна, темно-коричнева з трохи блакитним віддтінком, з 7,5–8 обертами та внутрішнім армуванням останнього оберту, добре помітним з устя. Висота черепашки — 6,5–7,7 мм, ширина — 2,5–2,8 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів

.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Шилейко, 1984; Kerney, Cameron, Jungbluth, 1983; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

ПЕРИСТОМА МЕРДВЕНЕВА

Peristoma merduenianum Krynicki, 1833

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневи (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гірський Крим.

Чисельність і причини її зміни

У головних біотопах — приблизно 5–10 особин на 1 м². Причини зміни чисельності: надмірне рекреаційне навантаження на біотопи пд. берега Криму.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в ялівцевому та рідше сосновому рідколіссі.

Морфологічні ознаки

Черепашка світло-рогова (частіше коричнева через забруднення ґрунтом), з 7,5–8 обертами, з близько розташованими один від одного ангулярним та колумелярним краями устя та правильно конічним завитком. Висота черепашки — 12,5–15,5 мм, ширина — 6–7 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Шилейко, 1984; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

ПРОСТЕНОМФАЛІЯ КАРПАТСЬКА

Prostenomphalia carpathica Baidaschnikov,
1985

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Українські Карпати.

Чисельність і причини її зміни

У головних біотопах — приблизно 5–10 особини на м². Причини зміни чисельності: лісгосподарча діяльність та надмірне випасання худоби вздовж гірських струмків.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає по берегах гірських річок та

струмків серед смерекових пралісів та заростей лелича.

Морфологічні ознаки

Черепашка сплюснута, брудно-рогова, з 5–5,5 обертами та остракальною скульптурою з зерноподібних гранул (х 5–10 разів), зібраних у ряди, які нагають ребра. Висота черепашки — 7–8 мм, її ширина — 11–12 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Байдашников, 1985; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

ТРОХУЛЮС ОПУШЕНИЙ

Trochulus villosulus (Rossmassler, 1838)

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх. Карпати. В Україні — Карпати і частина Прикарпаття.

Чисельність і причини її зміни

У відомих біотопах — приблизно 25–30 особин на 1 м², але різного віку і не тільки дорослі, які можуть розмножуватися. Причини зміни чисельності: лісгосподарська діяльність та надмірне випасання худоби вздовж струмків.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в різнотравних ділянках вздовж струмків у дубових та чорновільхових лісах.

Морфологічні ознаки

Черепашка брудно-рогова, з 5 обертами, з ледве розвиненою або відсутньою базальною губою устя та периостракальною скульптурою з більш довгими волосками, ніж у інших видів роду *Trochulus*. Висота черепашки — 3,5–4 мм, її ширина — 6,7–7,5 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Шилейко, 1978; Kerney, Cameron, Jungbluth, 1983; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков
Фото: О.О. Байдашніков

ДРОБАЦІЯ БАНАТСЬКА

Drobacia banatica (Rossmassler, 1838)

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Українські Карпати.

Чисельність і причини її зміни

Приблизно 4–5 особини на 1 м². Причини зниження чисельності: особини виду травмуються і гинуть при лісогосподарських роботах та випасі худоби. Також зміна складу лісів, унаслідок господарської діяльності.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в букових, рідше в буково-смерекових лісах з домішкою явора.

Морфологічні ознаки

Черепашка червоно-рогова, лінзоподібна, з 5,5 і інколи з 6 обертами. Висота черепашки — 14–21 мм, її ширина — 18–34 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Шилейко, 1978; Kerney, Cameron, Jungbluth, 1983;

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

ХОНДРУЛЯ БІЛЬЦА

Chondrula bielzi (Kimakowicz, 1890)

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Карпати, Трансильванія, Українські Карпати.

Чисельність і причини її зміни

Чисельність приблизно 3–7 особин на 1 м².
Причини зниження чисельності: загибель особин виду при лісогосподарських роботах та випасанні худоби.

Особливості біології та наукове значення.

Букові, рідше дубові ліси.

Морфологічні ознаки

Черепашка рогова, конічна, з 7,5–8,5 обертами. Висота черепашки — 16–21 мм, ширина — 7,5–9,5 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

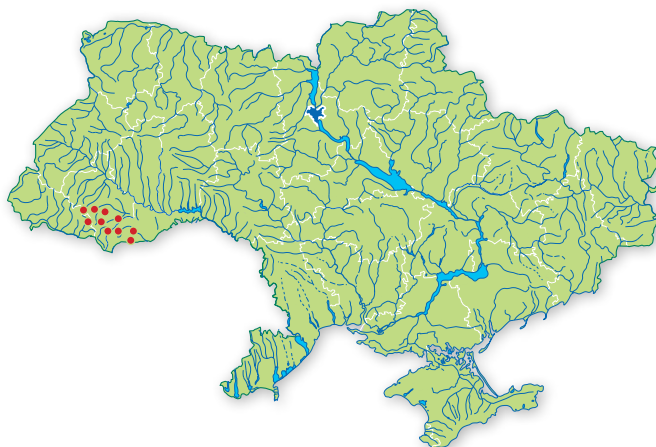
Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Шилейко, 1984; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

СЛИМАК ВЕЛИКИЙ СТРОКАТИЙ

Helix lucorum Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Апенінський та Балканський п-ви, Мала Азія, Сирія, Іран, Крим і Закавказзя. В Україні зустрічається лише в Криму, де представлений ендемічним підвидом *Helix lucorum taurica* Kryn., 1836.

Чисельність і причини її зміни

У межах ареалу сильно варіює. Вид схильний до агрегованого розповсюдження. У місцях тимчасових скупчень щільність може сягати

30 і більше особин на 1 м². У цілому по ареалу чисельність значно нижче 1 особини на м², коливається. Найбільш впливовим фактором, що викликає зниження чисельності, є неконтрольований масовий комерційний збір равликів у природі. Інша причина, що помітно позначається на чисельності, — це самовільна вирубка на дрова лісосмуг, які служать місцем перебування виду.

Особливості біології та наукове значення

Вид зустрічається в широколистяних лісах, по долинах рік, у заростях чагарників, лісосмугах, парках.

Морфологічні ознаки

Великий равлик із шароподібно-

кубареподібною черепашкою. Загальний фон забарвлення світлий, по ньому проходять темні радіальні (поперечні) смуги.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів, заборона комерційного збору моллюсків.

Розмноження та розведення у спеціальних умовах.

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Вид має важливе господарське значення, вживається в їжу.

Основні джерела інформації

Пузанов, 1925; Акрамовский, 1976; Шилейко, 1978; Попов, Лысяков, 1999.

Автор: С.В. Леонов
Фото: О.О. Байдашніков

ТРОХУЛЮС БІЛЬЦА

Trochulus bielzi (A.Schmidt, 1860)

Таксономічна належність

Клас — Черевонорі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх. Карпати. Частина Українських Карпат.

Чисельність і причини її зміни

У відомих біотопах — приблизно 4–5 особини на 1 м². Причини зміни чисельності: руйнування місць мешкання виду унаслідок господарської діяльності.

Особливості біології та наукове значення.

Вид мешкає у букових, інколи буково-

смеркових лісах з домішкою явора, ясеня.

Морфологічні ознаки

Черепашка брудно-рогова, кубареподібна, з 5,5–6 обертами, відрізняється менш високим завитком та густіше розташованими периостракальними волосками від зовнішньо схожого виду *Edentiella bakowskii* (Polinski, 1924), звичайного у більшості районів Українських Карпат. Висота черепашки — 5,5–6,5 мм, ширина — 8–9,5 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Шилейко, 1978; Kerney, Cameron, Jungbluth, 1983; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков
Фото: О.О. Байдашніков

ПЛІКУТЕРІЯ ЛЮБОМИРСЬКОГО

Plicuteria lubomirskii (Slosarski, 1881)

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх. та Сх. Карпати. В Україні — Українські Карпати та Поділля.

Чисельність і причини її зміни

Приблизно 4–5 особини на 1 м² (інколи більше — до 10). Причини зміни чисельності: руйнування місць мешкання виду унаслідок господарської діяльності.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в дубових, букових та інколи буково-смерекових лісах з домішкою явора і ясена.

Морфологічні ознаки

Черепашка жовта, кубареподібна, з 5–5,3 обертами, краї устя без отвороту (крім колумелярної частини). Висота черепашки — 5,5–6,5 мм, її ширина — 7,5–9 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Шилейко, 1978; Kerney, Cameron, Jungbluth, 1983; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков
Фото: О.О. Байдашніков

РАВЛИК КРИШЕЧКОВИЙ СТРУМКОВИЙ

Pomatias rivulare (Eichwald, 1829)

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Передньожаберні (Prosobranchiata).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал виду майже циркумпонтичний (з окремими знахідками до пн. Угорщини). В Україні вид зустрічається лише в пн.-сх. частині Гірського Криму.

Чисельність і причини її зміни

У головних біотопах щільність молюска 10–15 особин на 1 м². Причини зміни чисельності: деградація природних місць мешкання.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в дубових та букових лісах.

Морфологічні ознаки

Черепашка сіра, верхні оберти рожеві, кубаре-подібна, з 4,5 обертами, остракальною спіральною і більш розвинутою радіальною скульптурою та устям, що має кришечку. Висота черепашки — 13–16 мм, її ширина — 12–14,5 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

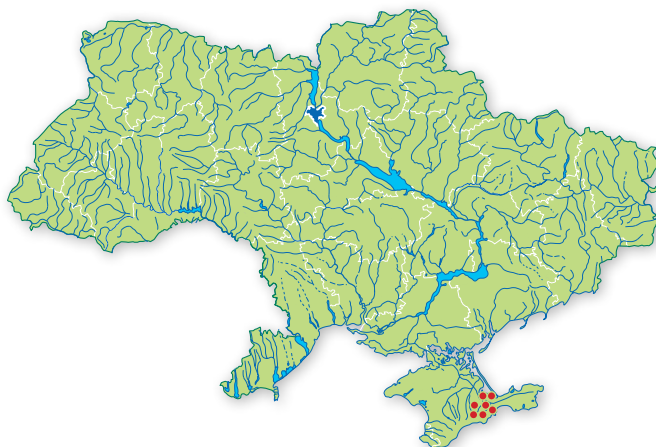
Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Лихарев, Раммельмейер, 1952; Дамянов, Лихарев, 1975; Голиков, Старобогатов, 1988; Feher, Szaby, Bozsy, Penzes, 2009.

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

АРІАНТА ЕФІОПСЬКА

Arianta aethiops (Bielz, 1853)

Таксономічна належність

Клас — Черевоногі (Gastropoda), ряд — Легеневі (Pulmonata).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. частина Сх. Карпат, лише високогірні ділянки Українських Карпат.

Чисельність і причини її зміни

У головних біотопах — приблизно 3–4 особини на 1 м². Причини зниження чисельності: загибель при лісогосподарських роботах та випасі худоби.

Особливості біології та наукове значення

Пояс смерекових лісів, субальпійської рослинності та кам'яні розсипи на полонинах.

Морфологічні ознаки

Черепашка чорна (губа устя біла), кубареподібна, з 5 обертами. Висота черепашки — 14–17 мм, її ширина — 19–23 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Шилейко, 1978; Голиков, Старобогатов, 1988.

Автор: О.О. Байдашніков

Фото: О.О. Байдашніков

УСТРИЦЯ ЇСТІВНА

Ostrea edulis Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Двостулкові (Bivalvia), ряд — Устриці (Ostreoida).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземне море, Атлантичний океан — від берегів Європи (Норвегія) до Алжиру та Пн. Америки. В Чорному морі — околиці м. Анапа (Краснодарський край, Росія), в Україні — Каркінітська затока, акваторія Карадаського ПЗ.

Чисельність і причини її зміни

Сучасних даних про чисельність в українській частині ареалу немає. Причини зниження чисельності: забруднення води і дна моря, добування піску, знищення хижим мо-

люском — рапаною, незаконний промисел.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в прибережній частині моря на глибині 3–65 м, прикріплюється до каменів, скель, трапляється на піщано-кам'янистих ґрунтах.

Морфологічні ознаки

Черепашка у вигляді викривленого овалу. Стулка, що прикріплюється (ліва) більш опукла, несе на поверхні нерегулярні, іноді розгалужені радіальні ребра. Вільна (права) стулка майже плоска, гладенька або із слабо помітними радіальними зморшками, з припіднятими у вигляді луски лініями наростання. Верхівки слабо виступаючі, різко

зігнуті. Забарвлення брудно-сіре, з бузковими (на прикріпленій стулці) або червоно-бурими (на вільній) плямами. Довжина і висота черепашки — до 80 мм, ширина — до 25 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Вид вирощується для вживання в їжу в ряді зарубіжних країн.

Основні джерела інформації

Скарлато, Старобогатов, 1972; Starobogatov, 1992.

Автор: В.В. Аністратенко

Фото: О.О. Ковтун

ГІПАНІС ЛЕВІУСКУЛА

Hypanis laeviuscula (Milachevitch, 1916)**Таксономічна належність**

Клас — Двостулкові (Bivalvia), ряд — Венериди (Venerida).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Мешкає в Дніпро-Бузькому лимані та Кременчузькому водосховищі, стулки знайдені на березі Дністровського лиману та р. Пд. Буг.

Чисельність і причини її зміни

Чисельність виду незначна. На чисельність виду впливають солоність та аерація, потрібно уникати заходів по розпрісненню або зарегулюванню водойми, не допускати замулення водойми.

Особливості біології та наукове значення

Бентосний вид, глибоко заривається в мулистий ґрунт.

Морфологічні ознаки

Черепашка овальна, тонкостінна, крихка, плоска з мало виступаючими верхівками, розташованими ближче до переднього краю. Поверхня вкрита вузькими ребрами (до 25), міжреберні проміжки в передній частині вузькі, а в задній поширюються. Замкова площадка дуже вузька, зуби відсутні. Мантийний синус язикоподібний, доходить до середини довжини черепашки. Забарвлення біле, рожеве і жовтувате. Довжина черепашки до 37 мм, висота — до 17 мм, ширина — до 9 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Молодь виду є їжею для осетрових риб.

Основні джерела інформації

Скарлато, Старобогатов, 1972.

Автор: І.А. Мунасіпова-Мотяш

Фото: І.А. Мунасіпова-Мотяш

ГІПАНІС СКЛАДЧАСТИЙ

Hypanis plicata (Milashevitch, 1916)

Таксономічна належність

Клас — Двостулкові (Bivalvia), ряд — Венериди (Venerida).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Дністровський і Дніпро-Бузький лимани, водойми дунайської дельти, лагуни та озера Пн.-Зх. Причорномор'я. Сучасні знахідки лише в Дністровському лимані.

Чисельність і причини її зміни

Чисельність виду незначна. На чисельність виду впливають солоність та аерація, потрібно уникати заходів по розпрісненню або зарегулюванню водойми, не допускати замулення водойми.

Особливості біології та наукове значення

Бентосний вид, зустрічається на м'яких ґрунтах або у щільному мулі, де риє глибокі нори.

Морфологічні ознаки

Черепашка овально-чотирикутна, товста, стінна, з мало виступаючими верхівками, розташованими ближче до переднього краю. Поверхня її вкрита вузькими, трикутними, гострими ребрами, кількістю 30–40. Міжреберні проміжки широкі. Замкова площадка вузька, на правій стулці іноді наявний рудиментарний кардинальний зуб. Мантийний синус вузький, ящикоподібний, доходить майже до середини довжини черепашки. Забарвлення біле. Довжина чере-

пашки — до 38 мм, висота — до 25 мм, ширина — до 16 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів, заборона комерційного збору моллюсків.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Скарлато, Старобогатов, 1973.

Автор: І.А. Мунасіпова-Мотяш

Фото: І.А. Мунасіпова-Мотяш

МІНОГА КАРПАТСЬКА

Eudontomyzon danfordi Regan, 1911

Таксономічна належність

Клас — Міноги (Petromyzontida), ряд — Міногоподібні (Petromyzontiformes), родина — Міногові (Petromyzontidae). Один з 4-х видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ендемік бас. Тиси і Тимішу. В Україні зустрічається тільки в бас. Тиси на Закарпатті.

Чисельність і причини її зміни

Різко скоротилася з 1970-х рр. Порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного та біологічного режимів, спричинені господарською діяльністю.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна донна мінога. У дорослому стані веде паразитичний спосіб життя. Мешканець неглибоких ділянок річок і струмків з проточною чистою водою і щебенисто-піщаним або гальково-піщаним дном. Ховається під і серед каміння. Личинки живуть на ділянках з повільною течією і відкладеннями мулу на глибинах 5–50 см. Статевої зрілості досягає після метаморфозу. Розмноження у квітні–травні при температурі води 8°C і вище. У самок завдовжки 21–21,5 см плодючість складає 7,5–10,3 тис. ікринок. На нерест мігрує у верхні ділянки струмків і поточків. Дорослі живляться з березня–квітня до жовтня–листопада лише у перший рік після метаморфозу, після чого в них атрофується кишечник і вони припиняють харчуватися. Здобичку стають риби з дрібною лускою: молодняк з'їдається повністю, а в дорослих вона виїдає нутрощі. Личинки харчуються мікроорганізмами, малощетинковими

червами, личинками комах тощо, але на стадії метаморфозу не живляться зовсім.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, вугроподібне, голе, в передній частині з кожного боку по 7 зовнішніх зябрових отворів. У дорослих особин добре розвинені очі, рот, на дні присмоктувальної лійки, зуби рогові, розташовані на верхньо- і нижньощелепових платівках, на поверхні ротової лійки і на язичці. Для цієї, як і для інших міног, характерний метаморфоз — складні перетворення в зовнішній і внутрішній будові, — після якого личинка-пісқорийка перетворюється на дорослу тварину. Личинка має слабо розвинені очі, занурені під шкіру, рот без присмоктувальної лійки і без зубів, зяброві отвори розташова-

ні у борозенці. Найбільша довжина дорослих до 30 см, маса до 25–30 г, личинок — до 24,5 см і 20–25 г, тривалість життя загалом 5,7–7,3 роки, з яких 4,2–5,2 роки — личинкова стадія, 1–5 міс. триває метаморфоз і на дорослий стан припадає 17–21 міс. Голова і спина попелясто-сірі, сірувато-блакитнуваті, боки світліші, часто з рожевим або металевим вилицком, череву жовтувато- або бруднувато-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення там заповідного режиму. Занесена до ЧКУ (1994), МСОП та Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

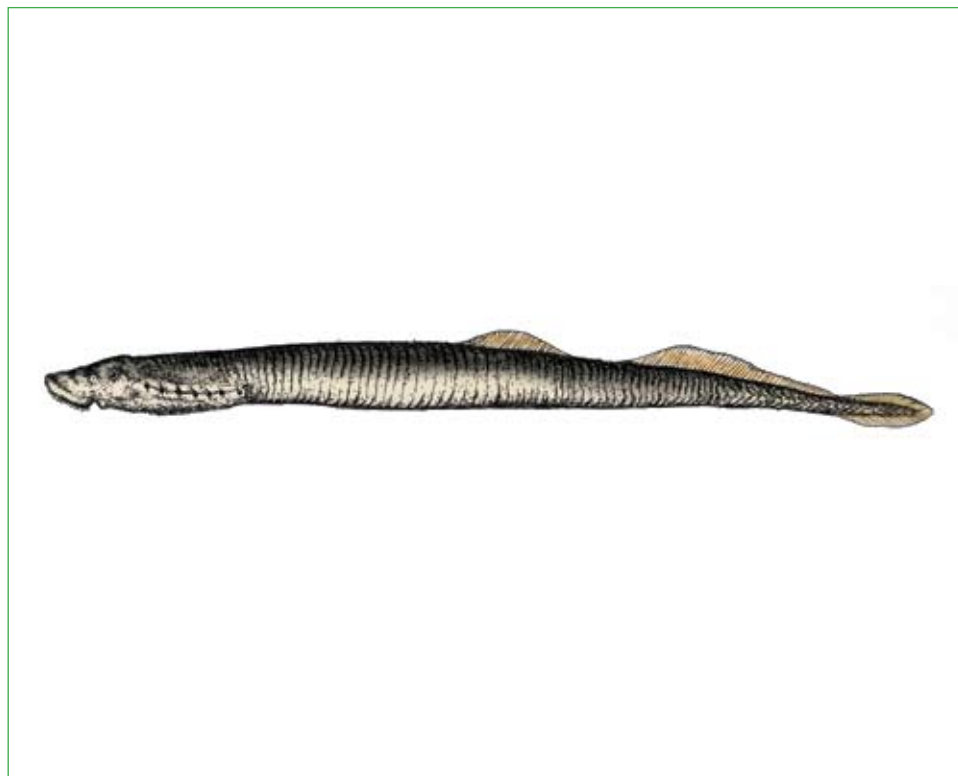
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Берг, 1948; The freshwater..., 1986; Мовчан, 1988, 2000а, 2005; Каталог колекцій..., 2003; Koščo et al., 2004; Kottelat, Freyhof, 2007.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: І.В. Маханьков

МІНОГА УКРАЇНСЬКА

Eudontomyzon mariae Berg, 1931

Таксономічна належність

Клас — Міноги (Petromyzontida), ряд — Міногоподібні (Petromyzontiformes), родина — Міногові (Petromyzontidae). Один з 4-х видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Річки бас. Балтійського, Азовського, Чорного, Адріатичного і Егейського морів. В Україні відзначалася в бас. рр. Міусу, Сів. Дінця, Дніпра, Дністра, Пруту, Сирету і, вірогідно, Півд. Бугу, відмічена в пониззі Дунаю.

Чисельність і причини її зміни

Катастрофічно низька. Практично зникла в корінному руслі Дніпра і його великих притоках, Сів. Дінця і Дністра, зрідка трапляється в їх додатковій системі. Порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного та біологічного режимів водойм, спричиненої господарською діяльністю.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна донна непаразитична мінога. Мешканець річок і струмків гірської і передгірської зони, а також рівнинних рік. Дорослі живуть на чистих, добре насичених киснем, із швидкою течією і дещо замуленим кам'янистим і кам'янисто-піщаним ґрунтом ділянках, личинки — у місцях з повільною течією та добре замуленим дном. Личинки тримаються на глибинах до 0,5–1 м, де закопуються в ґрунт. Статевої зрілості досягає через 6–7 міс. після метаморфозу, який проходить з середини липня до кінця вересня. Розмноження в квітні–травні при температурі води від 8–16°C. У самок завдовжки 16,6–20,5 см плодючість складала 5742–6066 ікринок. На нерест мігрує

на невеликі відстані в чисті струмки і річечки. Личинки-піскорийки живляться детритом, найдрібнішими бентичними організмами, діатомовими і іншими водоростями. Під час метаморфозу кишечник личинок атрофується і в дорослому стані ці тварини не живляться, а після розмноження гинуть.

Морфологічні ознаки

Від міноги карпатської відрізняється меншими розмірами і розташуванням, кількістю і будовою зубів. Найбільша довжина тіла дорослих особин до 22,2 см, маса до 20 г, личинок — до 23 см і 20–25 г, тривалість життя загалом 4,8–7,2 років, з яких 4–5, можливо, припадає на личинковий період, 4–5 тижнів — на метаморфоз і 11–13 міс. на

життя в дорослому стані. Верхня частина голови, боків тіла і спина в дорослих особин темно-сірі, попелясті або чорні, боки і черво сірувато-білі з сріблястим або перламутровим вилицем. Личинки зазвичай мають коричнювато-сіруваті спину і верхню частину боків тіла, жовтувато-білуваті нижні частини боків і черво.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення там заповідного режиму. Занесена до ЧКУ (1994), МСОП та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

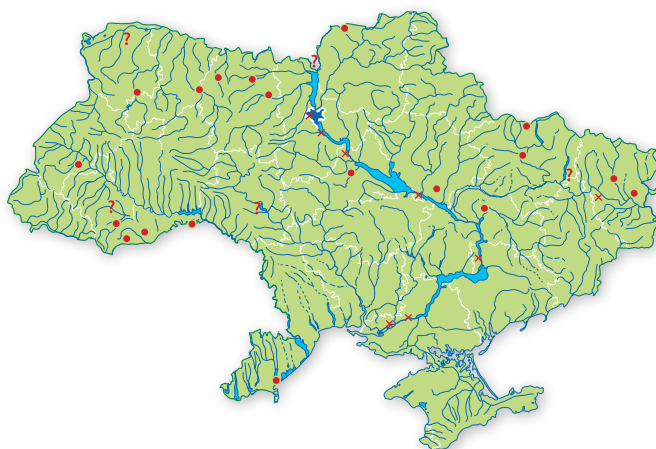
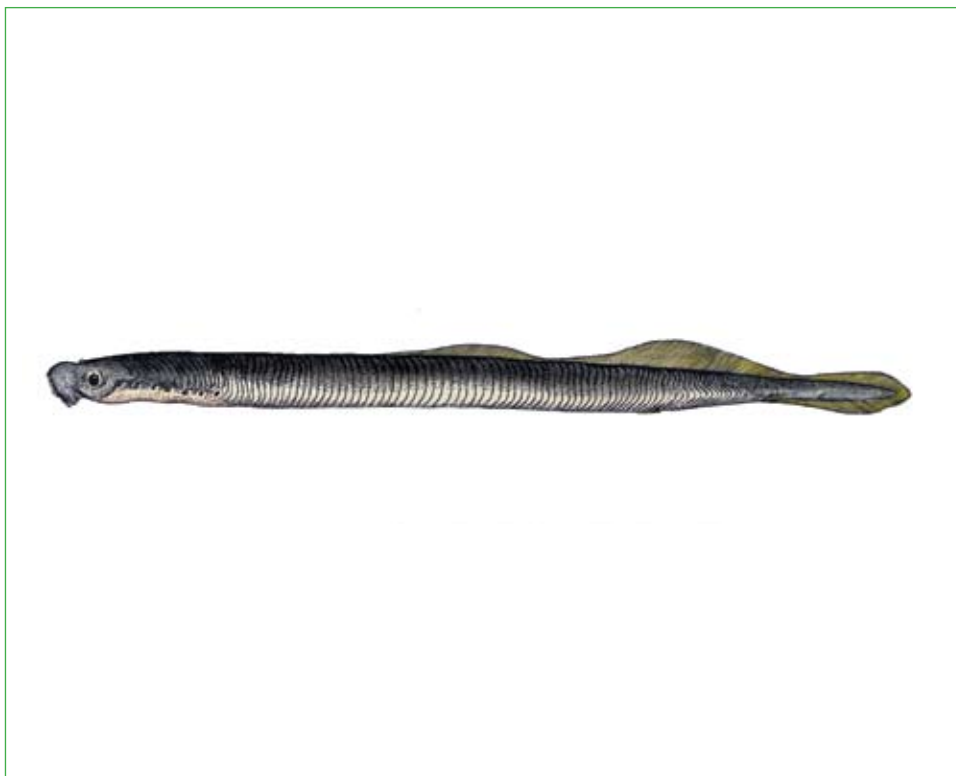
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Берг, 1948; Денщик, 1994а; Каталог колекцій..., 2003; Мовчан, 1988, 2005; The freshwater, 1986.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: І.В. Маханьков

ОСЕТЕР ШИП

Acipenser nudiventris Lovetsky, 1828

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes), родина — Осетрові (Acipenseridae). Один з 17-ти видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зниклий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Чорного, Азовського, Каспійського і Аральського морів. В Україні зустрічався в Чорному морі біля узбережжя Кримського пів-ва (мас. Кара-Даг, Каркінітська затока) та в морських водах поблизу гирлових ділянок Дніпра, Дністра і Дунаю.

Чисельність і причини її зміни

У першій половині XX ст. зустрічався поодиночі, з 1960-х рр. в уловах не траплявся. Зникнення типових біотопів, потрібних для природного відтворення, в результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом; забруднення води; надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прохідна придонна риба, постійно живе у морі, заходить у річки на нерест. В морі тримається переважно на мулистих ґрунтах, в річках — на глибоких ділянках з чистою проточною водою і піщаним або піщано-гальковим дном. У морі мешкає поодиночі або невеликими групами, в період розмноження утворює помітні скупчення. Самці стають статевозрілими у віці 6–9 років при довжині понад 90 см, самки в 12–14 років при довжині понад 110 см. Нерест з кінця квітня до кінця травня при температурі води 10–15°C, на ділянках річок із швидкою течією і твердим,

гальковим або піщаним ґрунтом. Плодючість коливається від 200 тисяч до 1 млн 290 тис. ікринок. Ікра донна, клейка. Після нересту плідники і молодь скочуються в море, частина молоді може затримуватися в річці на кілька місяців чи років. Молодь живиться дрібними ракоподібними, личинками комах, червами та іншими безхребетними дна, дорослі риби споживають крупніших за розмірами мешканців донної фауни і дрібну рибу.

Морфологічні ознаки

Тіло довге, веретеноподібне, досить високе і масивне. Рот у вигляді поперечної щілини, нижня губа посередині суцільна, не перервана. Перша спинна жучка найбільша, між рядами жучок відсутні кісткові платівки. Найбіль-

ша довжина понад 2 м, маса — понад 40–70 кг (частіше траплялися особини масою 8–10 кг), тривалість життя понад 30 років. Верхня третина тіла темносіра, іноді майже чорна, з темно-блакитним чи бурим вилиском, боки світло-сірі, черево молочно- чи брудно-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Для відтворення виду потрібні нормалізація екологічного стану водойм, створення умов для природного нересту та реакліматизація. Занесений до ЧКУ (1994), МСОП та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціальних створених умовах

Можливе. Біотехніка розведення осетрових випробувана на рр. Волзі, Доні, Кубані, Дніпрі.

Господарське та комерційне значення

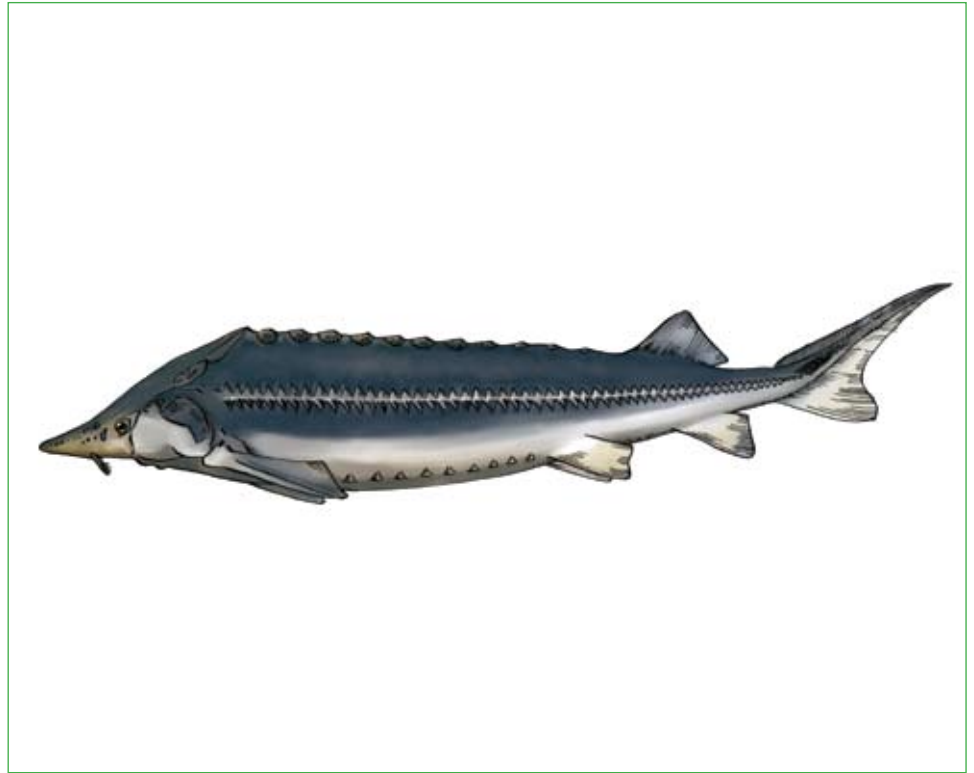
Цінний об'єкт промислу, значення якого через зникнення в наших водах втрачено.

Основні джерела інформації

Берг, 1948; Виноградов, 1960; Световидов, 1964; Мовчан, 1988; The freshwater..., 1989.

Автор: Ю.В. Мовчан

Малюнок: А.В. Білоусова, А.І. Щетинин

СТЕРЛЯДЬ ПРІСНОВОДНА

Acipenser ruthenus Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes), родин
на — Осетрові (Acipenseridae). Один з 17-ти ви
дів роду; один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ріки бас. Азовського, Каспійського, Балтійсь
кого, Карського та Білого морів, Ладозьке,
Онезьке озера. В Україні траплялася в корін
ному руслі і в великих притоках усіх великих
рік. Зараз відзначається в пониззі Дунаю і бас.
Середнього і Верхнього Дністра, можливо, є в
Дніпровському водосховищі.

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька. Трапляється зрідка від одної до
кількох особин. З другої половини ХХ ст. різко
скоротила свою чисельність і ареал. Зникла в Сів.
Дінці, Пд. Бузі та в більшій частині бас.
Дніпра і Дністра. Зникнення типових біотопів,
потрібних для природного відтворення, в
результаті зміни гідрологічного, хімічного та
біологічного режимів водойм, спричиненої
гідротехнічним будівництвом, забрудненням
води, непомірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна придонна риба. Тримається по
одинокі або невеликими групами на глибоких
руслів ділянках річок з чистою прохолодною
проточною водою і піщаним або піщано-
гальковим ґрунтом. Статевозрілими самці ста
ють у віці 3, переважно 4–6 років, при довжині
понад 35 см, самки у 5–9 років при довжині
понад 45 см. Нерест у квітні–травні, зазвичай
при температурі води 12–17°C. Плодючість до

110–140 тис. ікринок. Ікра донна, клейка, від
кладається на глибоких руслових ділянках із
швидкою течією і гальковим або кам'янистим
ґрунтом. Після нересту плідники і молодь скочу
ються до місць постійного життя. Живиться ра
коподібними, молюсками, личинками комах та
іншими тваринами дна, рідше дрібною рибкою.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, веретеноподібне, невисоке.
Нижня губа посередині перервана, вусики
торочкуваті. Найбільша довжина до 1–1,2 м,
маса до 16 кг, зазвичай в уловах траплялися
риби завдовжки до 40–60 см і масою 0,4–
1 кг, тривалість життя близько 30 років. Верх
ня частина тіла темна, сірувато-бура, часто із
зеленкуватим чи синюватим вилиском, боки

сіруваті, сталево-сріблясті, черево жовтувате
або молочно-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць
перебування і встановлення там заповідного
режиму. На Дністрі доцільно створити заказ
ник, а також збудувати рибоводний завод, на
базі якого здійснювати штучне відтворення
і реакліматизацію виду в Пд. Буг, Дніпро, Сів.
Донець та інші ріки. Занесена до ЧКУ (1994),
МСОП, Бернської та Боннської конвенцій, CITES
та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

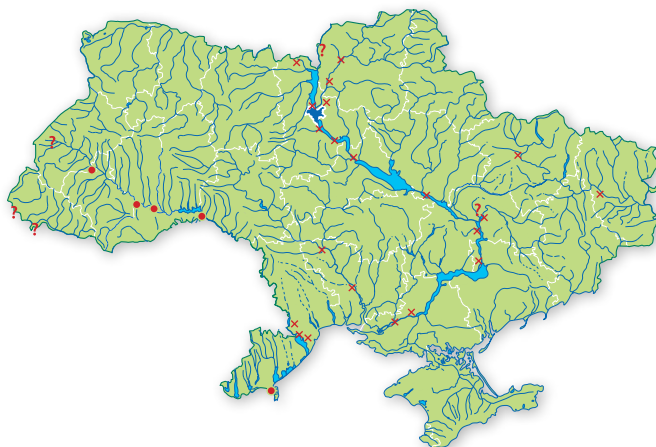
Можливе. Біотехніка розведення випробувана
на ріках Волзі, Доні, Кубані, Дніпрі.

Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, господарське значен
ня якої через малу чисельність втрачено.

Основні джерела інформації

Мовчан, 1940; Берг, 1948; Мовчан, 1988, 2001, 2005;
The freshwater..., 1989; Каталог коллекций, 2003; Но
вицкий и др., 2005.

ОСЕТЕР АТЛАНТИЧНИЙ

Acipenser sturio Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes), родина — Осетрові (Acipenseridae). Один з 17-ти видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зниклий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн.-Сх. Атлантика від Ісландії до Марокко; Балтійське, Північне, Середземне, Чорне моря. Вид майже повсюдно повністю зник. В Україні траплявся в Чорному морі біля пд. берегів Кримського п-ва (р-н м. Ялта), у Каркінітській затоці (Чурюмська коса) та гирлі Дунаю.

Чисельність і причини її зміни

У першій половині XX ст. іноді зустрічалися поодинокі особини, з 1960-х рр. в уловах не траплявся. Зникнення типових біотопів, потрібних для природного відтворення, у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води, надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прохідна придонна риба, яка постійно живе в морі, а на розмноження заходить у річки. Тримається невеликими групами. Самці досягають статевої зрілості у віці 7–9, самки — в 8–14 років. Нерест з квітня по червень при

температурі води 7,7–22°C в місцях із швидкою течією і кам'янисто-гальковим ґрунтом. Плодючість 0,2–6,7 млн ікринок. Ікра донна, клейка. Після розмноження плідники, а восени й молодняк скочуються в море на нагул. Живиться тваринами дна (черви, ракоподібні та ін.) і дрібною рибою.

Морфологічні ознаки

Тіло довге, веретеноподібне, масивне. Рилю видовжене, пригострене, товсте. Вусики розміщені ближче до рота, ніж до кінця риля. Між спинним і боковими рядами жучок правильними рядами розташовані ромбоподібні кісткові платівки. Найбільша довжина тіла понад 2 м, маса — до 100 кг, тривалість життя понад 45 років (у пд.-сх. частині Чор-

ного моря раніше досягав довжини 3,5 м, маси понад 300 кг). Спина темно-сіра або буривата, часто з зеленкувато-блакитним відливом, іноді майже чорна, боки світло-сірі, білувато-сріблясті, череву молочно-біле або жовтувате.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Відтворення виду можливе лише шляхом реакліматизації і тільки за нормалізації екологічного стану водойм. Занесений до ЧКУ (1994), МСОП та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Методика відпрацьована на Ріонському рибозаводі (Грузія).

Господарське та комерційне значення

Цінний об'єкт промислу, значення якого через зникнення в наших водах втрачено.

Основні джерела інформації

Берг, 1948; Виноградов, 1960; Световидов, 1964; Мовчан, 1988; The freshwater..., 1989.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: А.В. Білоусова А.І. Щетинин

ОСЕТЕР РОСІЙСЬКИЙ

Acipenser gueldenstaedtii

Brandt et Ratzeburg, 1833

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes),
родина — Осетрові (Acipenseridae). Один з
17-ти видів роду, один з 5-ти видів роду у фа-
уні України. Раніше розглядався в ранзі під-
виду Осетер чорноморсько-азовський — *A. gueldenstaedtii colchica* (V. Marti, 1940).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Чорного, Азовського, Аральського
і Каспійського морів. В Україні трапляється
в пн.-зах. частині Азовсько моря, біля бере-
гів Криму і в пн.-зах. частині Чорного моря.

Чисельність і причини її зміни

Невисока, в останні 25–30 років невпинно
падає. У невеликій кількості заходить у Ду-
най, поодинокі в Дніпро, зрідка в Дністров-
ський лиман і фактично не заходить в Пд. Буг,
Сів. Донець і річки Пн. Приазов'я. Зникнення
типових біотопів, потрібних для природного
відтворення, в результаті зміни гідрологічно-
го, хімічного, біологічного режимів водойм,
спричиненої гідротехнічним будівництвом;
забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прохідна придонна риба, яка постійно живе в
морі, а на нерест заходить у річки. Нерестові
міграції двічі на рік: восени, з серпня по січень
і навесні, з березня — початку квітня до трав-
ня — початку червня, при температурі води
6–11°C, масово при 15°C. Статевої зрілості самці
досягають у віці 8–14 років при довжині понад
90–100 см, самки в 10–17 років при довжині по-
над 105–110 см. Нерест з кінця квітня — почат-

ку травня до середини червня, при температу-
рі води 11–22°C, на глибоких ділянках корінно-
го русла із швидкою течією і піщано-гальковим
або кам'янистим ґрунтом. Плодючість до 800
тис. ікринок. Ікра донна, клейка. Плідники після
розмноження, а згодом і молодь, скочуються
на місця нагулу. Молодь харчується донними
безхребетними (ракоподібними, личинками
комах та ін.), дорослі споживають молюсків,
крупних ракоподібних та рибу.

Морфологічні ознаки

Тіло довге, веретеноподібне, товсте. Рило корот-
ке, тупе, заокруглене. Вусики розміщені ближче
до преднього кінця рила, ніж до рота. Найбіль-
ша довжина понад 2 м, маса понад 100 кг, в уло-
вах зустрічаються особини завдовжки 1,3–1,6 м

і масою близько 30–40 кг; тривалість життя по-
над 50 років. Верхня третина тіла темно-сіра,
бурувата, часто майже чорна, боки сіруваті,
молочно-сірі з блакитним вилиском, зрідка зе-
ленкуваті, черево жовтувате або молочно-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, створення умов для при-
родного нересту, будівництва рибоводних за-
водів у пониззі Дунаю та ін місцях. Занесений
до МСОП, Бернської та Боннської конвенцій,
CITES та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Біотехніка штучного розведення
випробувана на Волзі, Доні, Кубані, Дніпрі.

Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, чисельність якої в
наших водах зараз впала до критичної межі.

Основні джерела інформації

Берг, 1948; Виноградов, 1960; Световидов, 1964;
Мовчан, 1967, 1988, 2000, 2001, 2005; Салехова и
др., 1987; The freshwater..., 1989; Каталог коллек-
ций, 2003; Болтачев, 2003.

СЕВРЮГА ЗВИЧАЙНА

Acipenser stellatus Pallas, 1771

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes), родина — Осетрові (Acipenseridae). Один із 17-ти видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України. Утворює локальні стада в певних річкових басейнах.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Чорного, Азовського, Аральського і Каспійського морів. В Україні поширений біля пн. берегів Азовського моря, вздовж Кримського п-ва та у пн.-зх. частині Чорного моря.

Чисельність і причини її зміни

Незначна, з кінця XX ст. невпинно падає. Зараз у невеликій кількості заходить у Дунай, зрідка поодинокі в Дніпровський і Дністровський лимани і фактично не заходить в Дністер, Пд. Буг, Дніпро і річки Пн. Приазов'я. Зникнення типових біотопів, потрібних для природного відтворення, в результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води, надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прохідна придонна риба, яка постійно живе в морі, а для розмноження двічі на рік заходить у річки: восени (з кінця вересня до кінця листопада) і навесні (з березня до кінця квітня — початку травня). Статеве дозрівання самців відбувається у віці 5–14, переважно в 9–12 років, самок — в 7–17, переважно в 11–14 років (при довжині тіла обох статей понад 95–100 см). Нерест з кінця квітня до середини червня при температурі води 8–15°C і вище, на глибоких ділянках ко-

рінного русла із швидкою течією та твердим, зазвичай піщано-гальковим чи кам'янистим ґрунтом. Плодючість може перевищувати 360 тис. ікринок. Ікра донна, клейка. Після закінчення розмноження плідники, а пізніше й молодь, скочуються в море на нагул. Мальки живляться переважно дрібними донними тваринами (червами, личинками комах, ракоподібними та ін.), дорослі споживають рибу, молюсків та крупних ракоподібних.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, веретеноподібне, невисоке. Вусики короткі, не торочкуваті. Рило мечовидне, довге, його довжина складає понад 60% довжини голови. Найбільша довжина до 220 см, маса — до 80 кг, зазвичай лов-

ляться особини завдовжки до 150 см масою 25–30 кг; тривалість життя близько 30 років. Верхня третина тіла темна, сірувато-блакитна або, майже чорна, боки білувато-або сріблясто-сірі, черево жовтувате чи молочно-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, нормалізація екологічного стану водойм та побудова рибоводних заводів. Занесена до списків МСОП, Бернської та Боннської конвенцій, CITES та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Біотехніка розведення випробувана на ріках Волзі, Доні, Кубані, Дніпрі.

Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, чисельність якої в наших водах зараз впала до критичної межі.

Основні джерела інформації

Виноградов, 1960; Световидов, 1964; Мовчан, 1966, 1988, 2000б, 2001, 2005; Салехова и др., 1987; The freshwater..., 1989; Пинчук, Ткаченко, 1996; Болтачев, 1999, 2003; Каталог коллекций, 2003.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: А.В. Білоусова А.І. Щетинин

БІЛУГА ЗВИЧАЙНА

Huso huso (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes), родина — Осетрові (Acipenseridae). Один з 2-х видів роду, єдиний вид у фауні України. В Україні вид раніше розглядався в ранзі окремого підвиду — Білуга чорноморська — *H. huso ponticus* Salnikov et Malatski, 1934.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

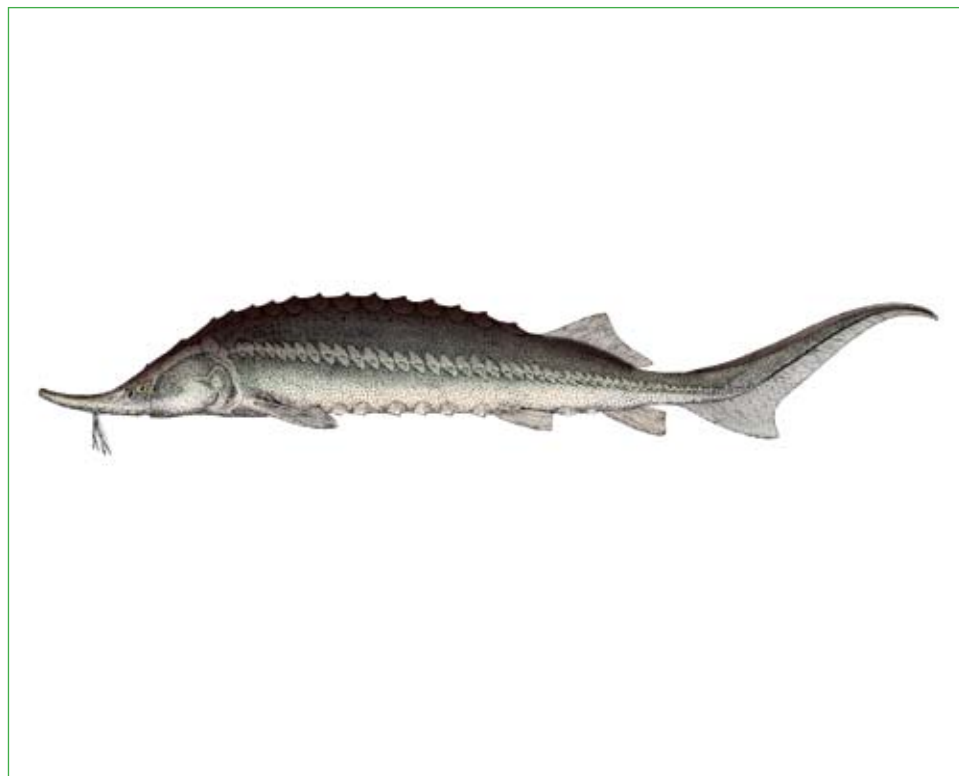
Чорне, Азовське, Каспійське, зрідка й Адріатичне моря. В Україні зустрічається в пн.-зх. і пн. частинах Азовського моря, біля берегів Криму і в пн.-зх. частині Чорного моря.

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька. Поодинокі трапляються поблизу берегів Кримського п-ва, дещо частіше в Дунаї та біля його гирла. У першій половині XX ст. була промисловою рибою майже на всьому морському узбережжі. Фактично зникла у пониззі Дніпра, Пд. Бугу і Дністра, а також у Сів. Дінці. Зникнення типових біотопів, потрібних для природного відтворення, в результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води, надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прохідна придонно-пелагічна риба, яка постійно живе в морі, а на нерест заходить у річки. Нерестові міграції відбуваються двічі на рік: навесні (друга половина березня – квітень, при температурі води 4–5°), і восени (вересень – листопад) — нерестує навесні наступного року. Самці стають статевозрілими у віці 12–14 років при довжині понад 120 см,

самки в 16–18 років при довжині понад 150 см. Нерест з кінця квітня до початку червня при температурі води 8–17°C у глибоких місцях із швидкою течією і кам'янистим або піщано-гальковим ґрунтом. Плодючість 360 тис. — 7,7 млн ікринок. Ікра донна, клейка. Після нересту дорослі, а згодом і молодь, скочуються в море. Мальки споживають ракоподібних, черв'яків, личинок комах, мальків риб; дорослі особини живляться переважно рибою.

Морфологічні ознаки

Тіло довге, високе, товсте. Рот великий, півмісячний, зяброві перетинки зрослені між собою і утворюють вільну шкірясту згортку під міжзябровим проміжком. Найбільша довжина тіла понад 5 м, маса 1000 кг (зазвичай

ловлять особин до 2,5 м і до 200–300 кг), тривалість життя до 100 років. Верхня третина тулубу і голови сірувато-бурі або майже чорні з блакитним чи зеленкуватим відблиском, боки сірувато-білі, черево молочно-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, нормалізація екологічного стану водойм, побудування рибзаводу. Занесена до ЧКУ (1994), списку МСОП, Бернської та Боннської конвенцій, CITES та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Біотехніка розведення випробувана на Волзі, Дону, Кубані, Дніпрі.

Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, чисельність якої в наших водах зараз впала до критичної межі.

Основні джерела інформації

Малятский, 1938; Берг, 1948; Виноградов, 1960; Световидов, 1964; Салехова и др., 1987; Мовчан, 1988, 2000б, 2001, 2005; The freshwater..., 1989; Каталог коллекций, 2003; Болтачев, 2003.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: І.В. Маханьков

ЯЛЕЦЬ ЗВИЧАЙНИЙ

Leuciscus leuciscus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з близько 30-ти видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Широко поширений євро-азійський вид. Річки і озера бас. Пн. Льодовитого океану, Балтійського, Чорного, Азовського, Каспійського морів (в Європі на пн від Альп і на сх. від Піреней), озера Сибіру, Пн. і Центрального Казахстану. В Україні раніше був поширений фактично в усіх великих річках і в їх додатковій системі, а також у проточних озерах і в дніпровських водосховищах, відмічався також в Дніпровсько-Бузькому лимані. Відсутній у Криму.

Чисельність і причини її зміни

Невелика, в останні 2–3 десятиріччя різко скоротилася. Зараз фактично зник з руслової частини Дніпра і його водосховищ та крупних притоків, в бас. Пд. Бугу, дуже нечисленний в бас. Дністра та Дунаю. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води, надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна річкова зграйна придонна риба чистих текучих вод, яка віддає перевагу прибережним ділянкам з піщаним або піщано-мулистим ґрунтом. Статевої зрілості досягає у віці 2–3 років при довжині тіла близько 9–10 см. Розмноження відбувається

з кінця березня, при прогріванні води до 5–6°C, до початку, а інколи й до кінця травня. Плодючість до 22,6 тис. ікринок. Ікра донна, клейка, відкладається за один раз в місцях із швидкою течією на різні донні предмети, зокрема на рослинність. Живиться переважно організмами бентосу — червами, ракоподібними, личинками і лялечками комах, дорослими комахами, які падають у воду, а також ікромі риби та, частково рослинністю.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, низьке, ледь стиснуте з боків. Анальний плавець з виїмкою. Рот нижній, маленький. У бічній лінії переважно 45–51 луска. Найбільша довжина тіла 20–25 см, зазвичай 10–15 см, маса до 100 г, зазвичай

30–50 г, тривалість життя до 8 років. Спина темна, від темно-сірого або оливково-зеленкуватого до чорного кольору, боки світло-сірі із сріблястим вилицем, червоно-світло-сріблясте. Спинний і хвостовий плавці сірі, грудні, черевні і анальний блідо-жовті або жовтувато-червоні, райдужка очей жовтувато-оранжева.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесений до списків МСОП і Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

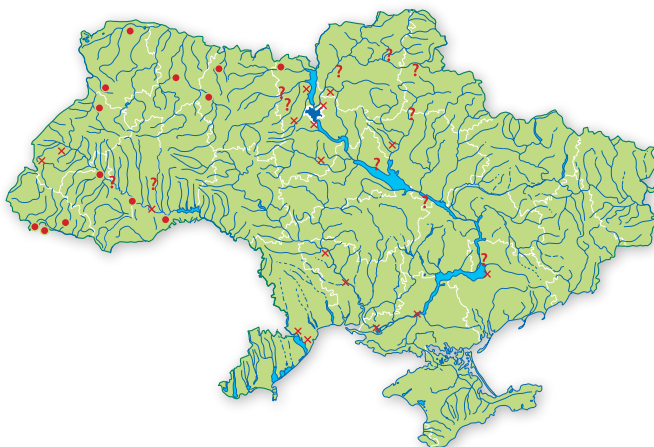
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має. Об'єкт аматорського вилову.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Опалатенко, 1969; Полтавчук, 1975, 1976а, б; Зимбалева і др., 1989; Мовчан, 2000 а, 2005; Каталог колекцій, 2003; Новицкий і др., 2005.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: І.В. Маханьков

ЯЛЕЦЬ ДАНИЛЕВСЬКОГО

Leuciscus danilewskii (Kessler, 1877)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина
— Коропові (Cyprinidae). Один з близько 30-
ти видів роду, один з 2-х видів роду у фауні
України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

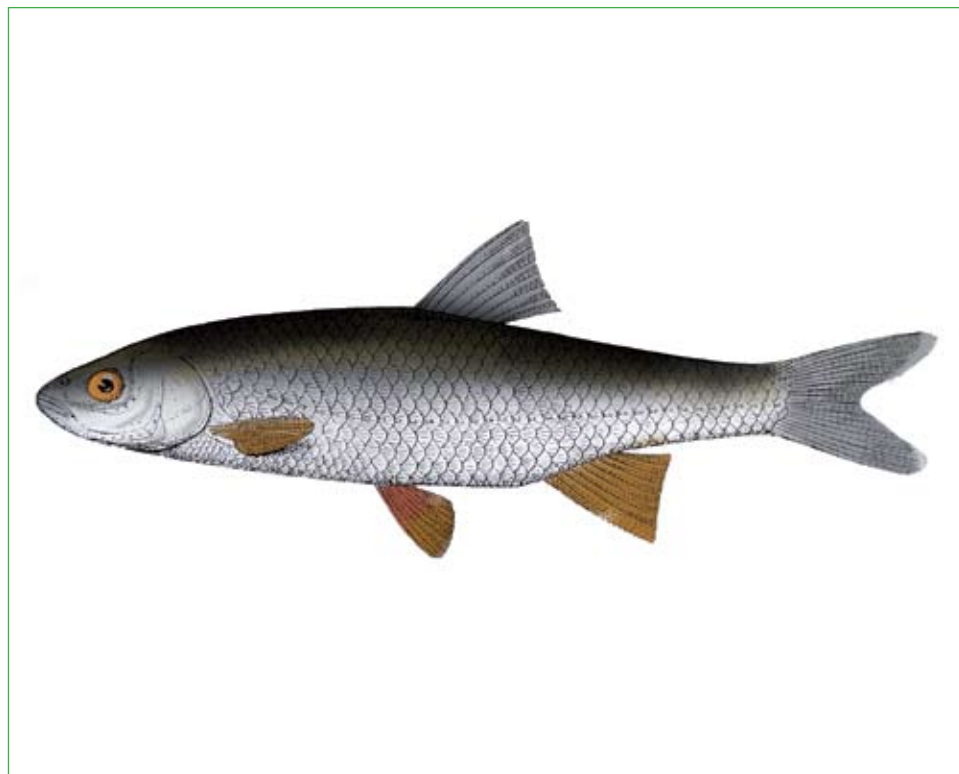
Ендемік бас. Дону. В Україні зараз пошире-
ний тільки в корінному руслі і деяких лівих
притоках Сів. Донця (зх. межа ареалу).

Чисельність і причини її зміни

Низька. На окремих ділянках Сів. Дінця та
в його правобережних притоках повніс-
тю зник. Зникнення типових біотопів у ре-
зультаті зміни гідрологічного, хімічного та
біологічного режимів водойм, спричиненої
гідротехнічним будівництвом і великим за-
брудненням води, надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна річкова зграйна придонна
риба, яка мешкає у корінному руслі, зрідка
і в додатковій системі, де віддає перевагу
ділянкам із проточною водою і піщаним,
піщано-мулистим або глинистим ґрунтом.
Статевої зрілості досягає у віці 2–3 років при
довжині тіла близько 9 см. Розмноження по-
чинається з кінця березня, при прогріванні
води понад 5–6°C, до кінця квітня — почат-
ку травня. Плодючість до 11 тис. ікринок.
Ікра донна, клейка, відкладається на швид-
кій течії. Живиться переважно бентосом —
червами, дрібними молюсками, личинками

і лялечками комах, а також падаючими
у воду комахами, ікрою риб і частково рос-
линністю.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, низьке, валькувате, слабко
стиснуте з боків. Рот напівнижній, майже
кінцевий. Довжина риля більша за ширину
лоба і в середньому складає 7,6-7,8% стан-
дартної довжини тіла. У бічній лінії переваж-
но 41-45 лусок. Найбільша довжина тіла 20
см, зазвичай 10-15 см, маса — до 100 г, зазви-
чай — 30-50 г, тривалість життя — до 8 років.
Спина темна, від темно-сірого або оливково-
зеленого до чорного кольору, боки світло-
сірі з сріблястим вилицем, червоно світло-
сріблясте. Спинний і хвостовий плавці сірі,

грудні, черевні і анальний блідо-жовті,
жовтувато-оранжеві або жовтувато-червоні,
райдужка очей жовтувато-оранжева.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць
перебування і встановлення в них заповід-
ного режиму. Занесений до ЧКУ (1994).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має. Об'єкт ама-
торського вилову.

Основні джерела інформації

Денщик, 1994а, б; Короткий, Харитонов, 1958; Ка-
талог колекцій, 2003; Мовчан, 2005.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: О.М. Насека, І.В. Маханьков

ЯЛЕЦЬ-АНДРУГА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ

Telestes souffia Risso, 1827

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з 4-х видів роду, єдиний вид роду у фауні України. Раніше вид відносили до роду Ялець — *Leuciscus* Cuvier, 1816 і в Україні він розглядався в ранзі підвиду Ялець-андруга закарпатський — *L. souffia agassii* Valensiennes, 1844.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ріки Центральної Європи, Пд. Франції і Пн. Італії. В Україні зустрічається тільки на Закарпатті (сх. межа ареалу).

Чисельність і причини її зміни

Більш-менш звичайний у Теребле-Ріцькому водосховищі; в інших місцях виловлюють до десятка особин. Порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, господарською діяльністю (випрямлення руслових ділянок, вирубка лісу, вилучення гравію і гальки з річок, забруднення води, надмірний вилов тощо).

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна зграйна придонна риба гірських річок, яка вибирає місця з помірною або слабкою течією. Статевої зрілості досягає в 2–3 роки при довжині тіла самців понад 5–7 см, самок понад 9 см. Нерест — з кінця березня — початку квітня до кінця травня — початку червня. Плодючість самок завдовж-

ки 9–15 см і масою 13–61 г у середньому складає 2,6 тис., при максимальній кількості 5 тис. ікринок. Ікра донна, відкладається на мілководді. Живиться тваринною (червами, ракоподібними, личинками і лялечками комах та падаючими у воду комахами, ікрою риб тощо) і рослинною (діатомовими, нитчастими та ін. водоростями, насінням вищих рослин і т. д.) їжею.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, низьке, слабо стиснуте з боків. Рот маленький, нижній, напівмісячний. В бічній лінії переважно 53–59 лусок. Найбільша довжина 20 см, зазвичай 15–17 см, маса до 100 г, зазвичай 40–50 г, тривалість життя близько 10 років. Верхня части-

на тіла темно-сіра з оливковим, зеленкуватим або металевим вилиском, боки сірувато-сріблясті, черево сріблясто-біле. Від кінця рила до початку хвостового плавця посередині боків проходить широка темна смуга. Спинний і хвостовий плавці оливково-сірі, парні і анальний жовтуваті. Основа всіх плавців оранжева або жовтувата.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції і МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має. Об'єкт аматорського вилову.

Основні джерела інформації

Владыков, 1926; Мовчан, 1988, 2000а, 2005; Каталог коллекций, 2003; Koščo et al., 2004; Kottelat, Freyhof, 2007.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: І.В. Маханьков

ВИРЕЗУБ ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ

Rutilus frisii (Nordmann, 1840)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина
— Коропові (Cyprinidae). Один з 14-ти видів
роду, один з 3-х видів роду у фауні України.
Утворює прісноводні жилі популяції.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

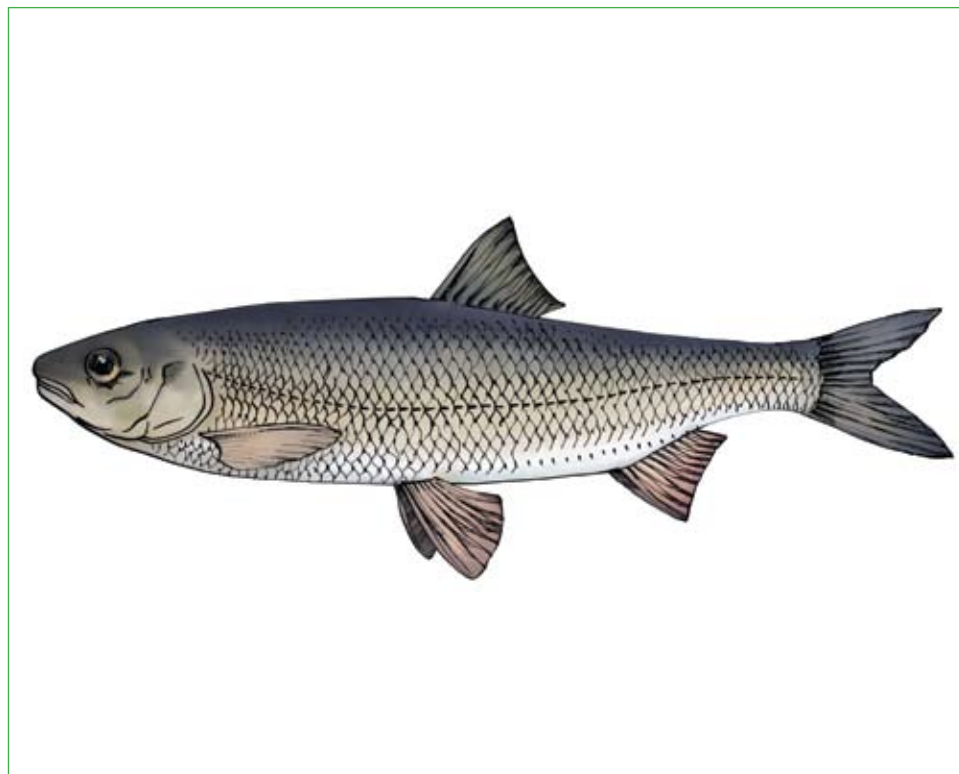
Басейни пн. частини Чорного і Каспійського
морів, Азовське море. В Україні зараз зустрі-
чається в бас. Верхнього і Середнього Дні-
стра, Сів. Дінця, зрідка в Азовському морі.

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька. Трапляється одиничними осо-
бинами, хоча раніше був звичайним об'єктом
промислу. Зникнення типових біотопів, по-
трібних для природного відтворення, в ре-
зультаті зміни гідрологічного, хімічного, біо-
логічного режимів водойм, спричиненого
гідротехнічним будівництвом; забруднення
води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Напівпрохідна зграйна придонна риба. На-
гулюється в солонуватих водах, на нерест і
зимівлю заходить у річки. Мігрувала в річки
двічі на рік: весною (з березня до травня —
початку червня) і восени (з другої половини
серпня — початку вересня до кінця грудня),
або тільки весною з початку березня до се-
редини квітня, рр. Обітчна, Берда. В річках
тримається глибоких ділянок із швидкою те-
чією, чистою водою і піщано-гальковим або
кам'янистим ґрунтом. Статевої зрілості дося-
гає у віці 4, переважно 5–6 років, при довжи-

ні тіла 50 см і більше. Розмноження з другої
половини квітня — травні, при температурі
води до 10–11°C. Плодючість до 259,6 тис.
ікринок. Ікра клейка, відкладається за один
раз на швидкій течії і гальково-кам'янистому
ґрунті. Молодь живиться нижчими водорос-
тями, тваринами планктону і бентосу, дорос-
лі риби споживають переважно молюсків,
ракоподібних, менше рослинність.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, низьке. Рот нижній, косо
зрізаний. В бічній лінії переважно 60–67 (53–
69) лусок. Найбільша довжина тіла до 71 см,
маса до 8 кг, зазвичай 1,2–3,5 кг, тривалість
життя понад 10 років. Верхня третина тіла
темно-сіра, попеляста, боки світло- або

сріблясто-сірі, черево молочно-біле. Спин-
ний, хвостовий і грудні плавці при основі
жовтуваті або буруваті, при кінцях попеляс-
ті, черевні і анальний жовтуваті або черво-
нуваті, райдужка очей жовтувато-оранжева.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, встановлення заповідного
режиму в місцях перебування; створення
рибозаводу на Дністрі; проведення реаклі-
матизації в Пд. Буг, Дніпро. Занесений до
ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції та
МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Біотехніка розведення відпрацьована.
У 1948–49 рр. на рисових чеках пд. України
вищували мальків.

Господарське та комерційне значення

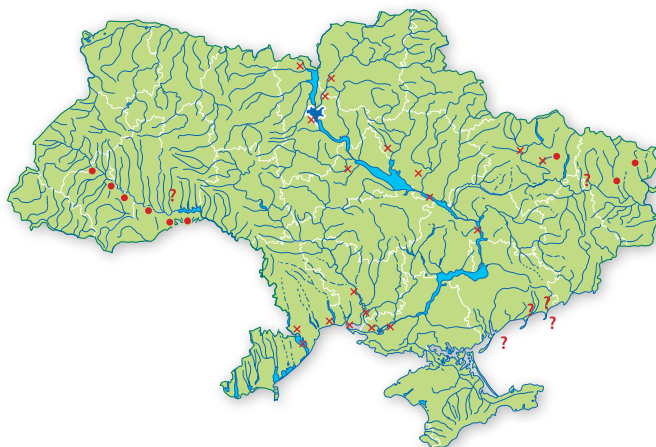
Цінна промислова риба, чисельність якої в
наших водах зараз впала до критичної межі.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Денщик, 1994а, б; Опалатенко, 1978;
Мовчан, 1988; Каталог колекцій, 2003.

Автор: Ю.В. Мовчан

Малюнок: О.Ю. Запорожець, І.В. Маханьков

ПІДУСТ ВОЛЗЬКИЙ

Chondrostoma variable Jakovlev, 1870

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з 34-х видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Бас. Дону, Волги, Уралу, Емби. В Україні зустрічається тільки в бас. Сів. Дінця (зх. межа ареалу).

Чисельність і причини її зміни

До середини XX ст. був звичайною, місцями однією з основних промислових риб. Останні десятиріччя чисельність всюди різко скоротилася, на багатьох ділянках Сів. Дінця повністю зник. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, гідрохімічного та гідробіологічного режимів внаслідок гідротехнічного будівництва і техногенного забруднення води.

Особливості біології та наукове значення

Річкова реофільна риба. Зустрічається частіше на середніх і рідше нижніх ділянках великих річок, де дно вкрите піском, гравієм або виходами скельних порід. Тяжіє до швидкої течії корінних русел, але ділянок з дуже швидкою течією або стоячою водою уникає. Зрідка зустрічається в малих річках, старицях і водосховищах. Веде придонний спосіб життя, тримається невеликими зграями. Статевозрілими більша частина самців стає у віці 3 років, самок — у 4. Нерест починається наприкінці квітня — на початку травня, при температурі води 6-8°C,

коли плідники заходять у пригирлові ділянки приток великих річок. У самців в період нересту голова вкривається роговими горбками. Плодючість до 9 тис. ікринок. Ікра велика, діаметром 1,6-2,4 мм. Нерестовища знаходяться на ділянках із швидкою течією, частіше вкритих гравієм, на глибині 2-4 м. Ікра клейка. Личинки після виходу з ікри бояться світла і ховаються під каміння. Дорослі особини живляться частіше перифітоном, зіскоблюючи з субстрату нарости рослинного і тваринного походження.

Морфологічні ознаки

Тіло валькувате, слабко сплюснуте з боків. Голова невелика, конічна. Рило видовжине, наприкінці тупе. Рот нижній, у вигляді попе-

речної щілини. Найбільша довжина тіла до 35 см, зазвичай 15-20 см, маса до 400 г, тривалість життя близько 8 років. Спина сіра, боки та черево світлі. Хвостовий та спинний плавці сірі, останній при основі іноді жовтуватий або рожеватий. Грудні, черевні, анальний та нижня лопать хвостового плавця часто червонуваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Повна заборона вилову. В Україні раніше заходи охорони не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

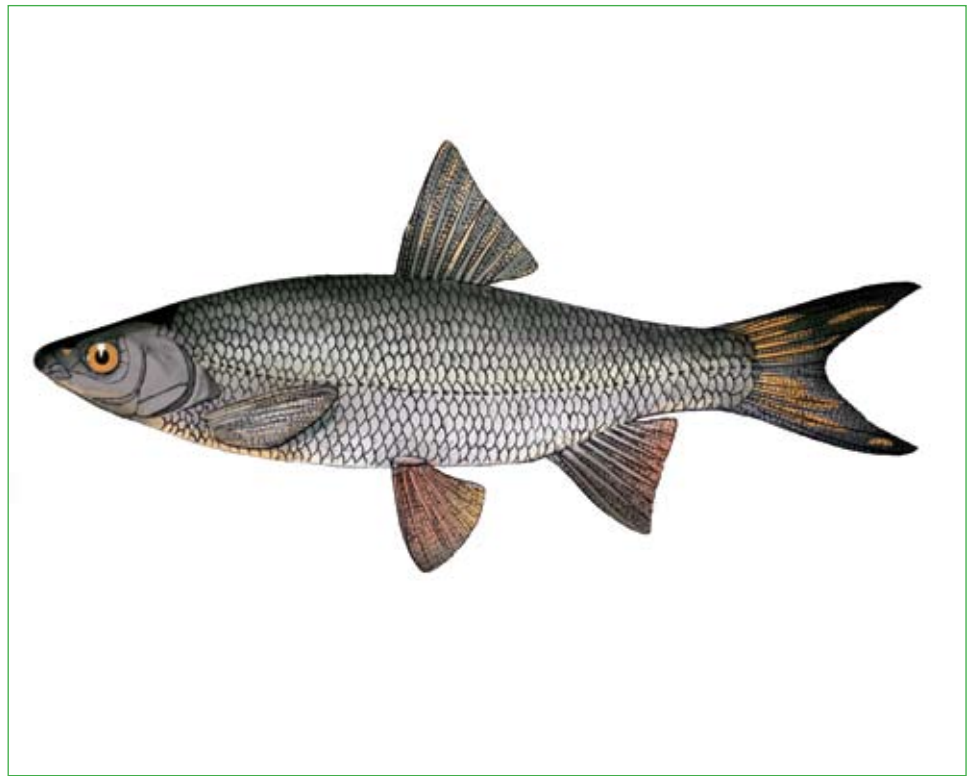
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислова риба, значення якої через різке падіння чисельності в наших водах утрачено.

Основні джерела інформації

Смирнов, 1992; Денщик, 1994; Атлас, 2002; Каталог, 2003.

БИСТРЯНКА РОСІЙСЬКА

Alburnoides rossicus Berg, 1924

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з 5 видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України. Раніше в Україні вид розглядався в ранзі підвиду Бистрянки російська — *A. bipunctatu rossicus* (Berg, 1924).

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Річки бас. Чорного, Азовського і Каспійського морів. В Україні відома з бас. Зх. Бугу, Дністра, Пд. Бугу, Дніпра, Сів. Дінця, річок Пн. Приазов'я (Обітічна, Берда).

Чисельність і причини її зміни

Низька. З кінця 1970-х рр. постійно скорочує ареал і чисельність. Фактично зникла в басейнах річок Пн. Приазов'я, Сів. Дінця, стала рідкісною в басейнах Дніпра і Пд. Бугу і нечисленною в Дністрі. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої в першу чергу випрямленням руслових ділянок, гідротехнічним будівництвом, а також забрудненням води.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна зграйна жила риба, яка мешкає тільки в річках, на ділянках з помірною або швидкою течією і чистою, насиченою киснем водою, тяжіючи до придонних шарів. Статевозрілою стає у 2 роки при довжині тіла близько 5–5,5 см. Розмноження

триває з середини травня до кінця червня. Плодючість до 8 тис. ікринок. Ікру відкладає кількома порціями на мілководних ділянках із швидкою течією і твердим піщаним, гальковим або кам'янистим ґрунтом. Живиться дрібними організмами планктону і бентосу, падаючими у воду комахами, часто водоростями й ікромі риби.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, досить високе, сплюснуте з боків. За основою черевних плавців починається не вкритий лускою кіль. Глоткові зуби переважно 2,5–5,2. Найбільша довжина тіла до 12–13 см, маса до 30 г, тривалість життя не перевищує 5–6 років. Спина майже чорна з зеленкуватим або синюватим відтінком,

боки синювато- або зеленкувато-сріблясті, черево сріблясто-біле. Вздовж бічної лінії подвійний ряд темних крапок-штрихів (подвійна «стрічка»). Черевні і анальний плавці при основі жовтуваті, червоні або сіруваті, при кінці безбарвні, всі інші плавці сірі або зеленкувато-сірі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесена до списків Бернської конвенції і МСОП та Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

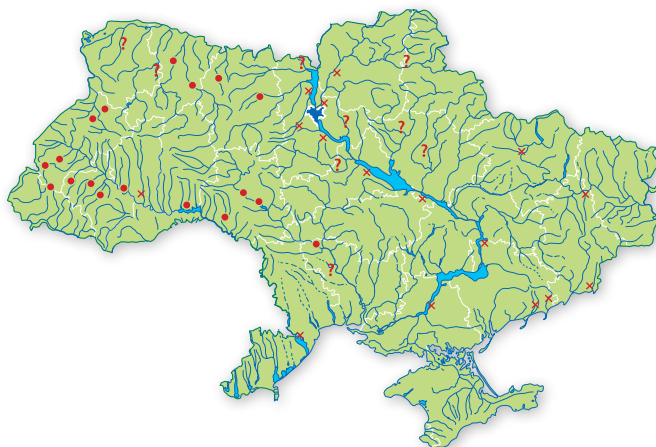
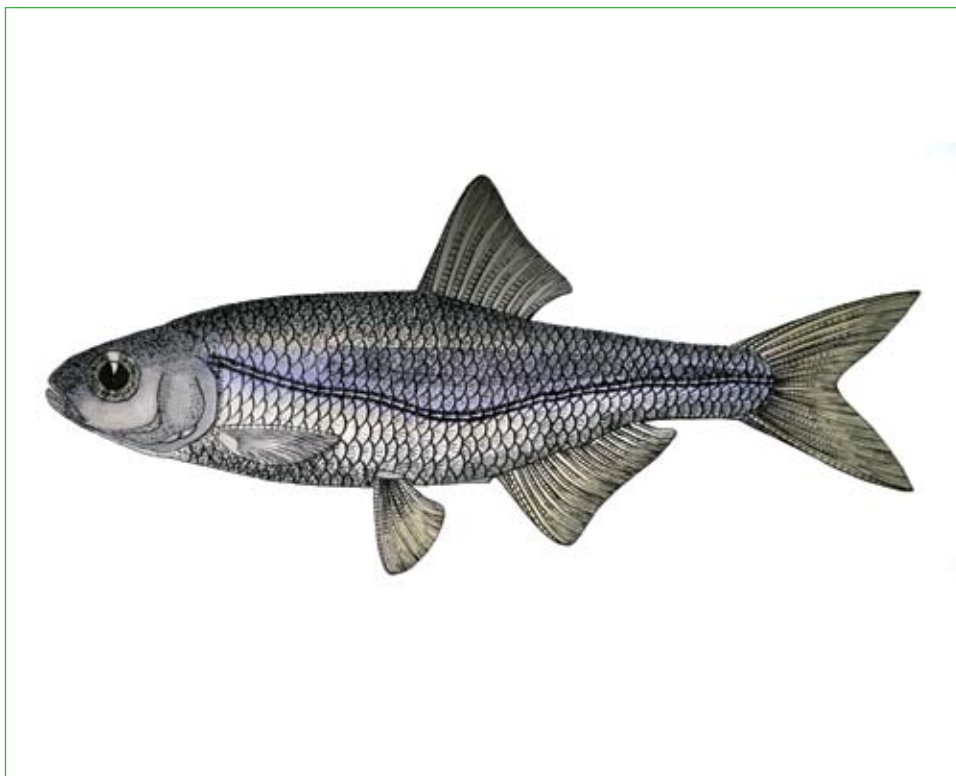
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має. Об'єкт аматорського вилову.

Основні джерела інформації

Белінг, 1928; Берг, 1949; Полтавчук, 1976; Мовчан, 1979, 2005; Зимбалева і др., 1989; Каталог колекцій, 2003; Новицкий і др., 2005.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: І.В. Маханьков

ШЕМАЯ АЗОВСЬКА

Alburnus leobergi Freyhof et Kottelat, 2007

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з понад 20-ти видів роду, один з 4-х видів роду у фауні України. Раніше цей вид розглядався в роді Шемає — *Chalcalburnus* Berg, 1932 у ранзі підвиду *C. chalcoides mento* (Heckel, 1836) або виду *C. mento* (Heckel, 1836).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейн Азовського моря. В Україні зустрічається переважно в пн. і пн.-зх. частинах цього моря.

Чисельність і причини її зміни

Точно невідома. Фактично зникла в бас. Сів. Дінця, дуже нечисленна в Азовському морі. Знищення нерестовищ і погіршення умов нагулу в результаті гідротехнічного будівництва, забруднення води і ґрунтів річок, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Напівпрохідна зграйна пелагічно-придонна риба, яка витримує від зовсім прісної до води з солоністю 10–12‰. Нагулюється в лиманах, пригирлових і гирлових ділянках річок та в суміжних опріснених морських ділянках та в морі; на нерест мігрує в річки. Міграція починається або восени (з кінця серпня — у вересні), або рано навесні (з кінця лютого чи у березні–квітні). Статевої зрілості досягає у віці 2, переважно 3–4 років (самки на рік пізніше), при довжині тіла самців близько 14 см, самок — 17 см. Розмноження триває з кінця квітня до початку липня при температурі води 15–26°C. Плодючість до

24 тис. ікринок. Ікра клейка, відкладається зазвичай двома порціями на ділянках з чистою водою, швидкою течією і кам'янистим, гальковим або черепашково-піщаним ґрунтом. Після нересту плідники і молодь скочуються в море на нагул. Молодь живиться нижчими водоростями, зоопланктоном, личинками комах, дорослі споживають крупний планктон, личинок і дорослі форми комах, дрібних риб та їхніх личинок.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, невисоке, сплюснуте з боків. Рот кінцевий, косо зрізаний, нижня щелепа дещо виступає вперед. Лусок у бічній лінії 54–64. На першій зябровій дужці 24–28 зябрових тичинок. Найбільша довжина тіла

31 см, маса — до 200 г, тривалість життя близько 5–6 років. Спино темно-сіра або бурувата з зеленкуватим чи синюватим відтінком, боки сірувато-сріблясті з зеленкуватим відтінком, черево сріблясто-біле, всі плавці сіруваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Необхідно вивчити біологію і сучасне поширення, заборонити вилов і створити іхтіологічні заповідники в місцях, де мешкає ця риба. Як Шемає чорноморсько-азовська — *C. mento* занесена до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції і МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

В Україні не проводилося, але можливе, оскільки є певні розробки в Росії.

Господарське та комерційне значення

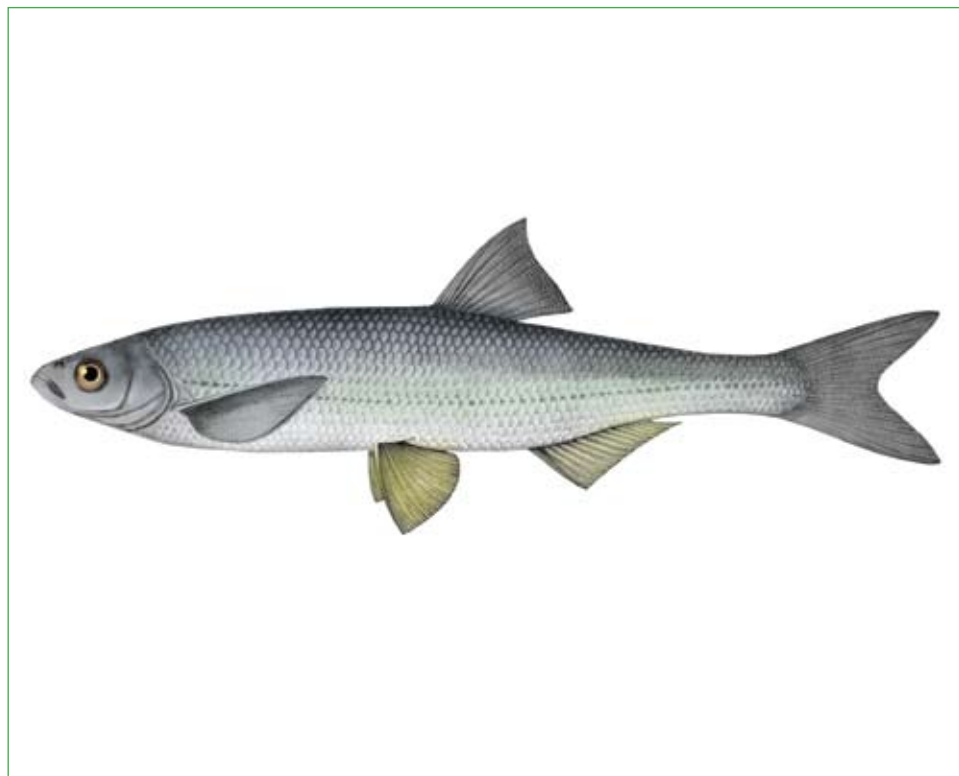
Цінна промислова риба, запаси якої дуже скоротилися.

Основні джерела інформації

Веселов, 1977; Мовчан, 19886, Freyhof, Kottelat, 2007.

Автор: О.Р. Болтачов

Малюнок: О.Ю. Запорожець, І.В. Маханьков

ШЕМАЯ ЧОРНОМОРСЬКА

Alburnus sarmaticus Freyhof et Kottelat, 2007

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з понад 20-ти видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України. Раніше розглядався в роді Шемая — *Chalcalburnus* Berg, 1932 у ранзі підвиду *C. chalcoides mento* (Heckel, 1836) або виду *C. mento* (Heckel, 1836).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейн пн.-зх. частини Чорного моря. В Україні зустрічалася від Дунаю до Дніпра, в їх пригирлових опріснених ділянках та опріснених лиманах.

Чисельність і причини її зміни

Точно невідома. Зараз практично зникла в бас. Дунаю і Дністра, стала дуже нечисленною в пониззі Пд. Бугу і Дніпра. Знищення нерестовищ і погіршення умов нагулу в результаті гідротехнічного будівництва, забруднення води і ґрунтів річок, особливо надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Напівпрохідна зграйна пелагічно-придонна риба, яка витримує від зовсім прісної до води з солоністю до 12 ‰. Нагулюється в лиманах, пригирлових і гирлових ділянках річок та в суміжних опріснених морських ділянках; на нерест мігрує в річки. Міграція починається або восени (з кінця серпня–вересня), або рано навесні (з кінця лютого або у березні–квітні). Статевої зрілості досягає у віці 2, переважно 3–4 років (самки на рік пізніше), при довжині тіла самців близько 14 см, самок — 17 см. Роз-

множення триває з кінця квітня до початку липня при температурі води 15–26°C. У самок завдовжки 15,6–21,5 см плодючість складає 2570–13210 ікринок. Ікра клейка, відкладається зазвичай двома порціями на ділянках з чистою водою, швидкою течією і кам'янистим, гальковим або черепашково-піщаним ґрунтом. Після нересту плідники і молодь скочуються в море на нагул. Молодь живиться нижчими водоростями, зоопланктоном, личинками комах, дорослі споживають крупний планктон, личинок і дорослих комах, дрібних риб та їхніх личинок.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, невисоке, сплюснуте з боків. Рот кінцевий, косо зрізаний, нижня щелепа дещо виступає уперед. У бічній лінії 56–63

луски. На першій зябровій дужці 27–34 зябрових тичинок. Найбільша довжина тіла 25 см, маса до 150 г, тривалість життя близько 5–6 років. Спина темно-сіра або бурувата з зеленкуватим чи синюватим відтінком, боки сірувато-сріблясті з зеленкуватим вилиском, черевце сріблясто-біле, всі плавці сіруваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Необхідно вивчити біологію і сучасне поширення, заборонити вилов і створити їх-тіологічні заповідники в місцях, де мешкає ця риба. Як Шемая чорноморсько-азовська — *C. mento* занесена до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції і МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Проводилося у 1935–1951 рр. (з перервами) в пониззі Пд. Бугу.

Господарське та комерційне значення

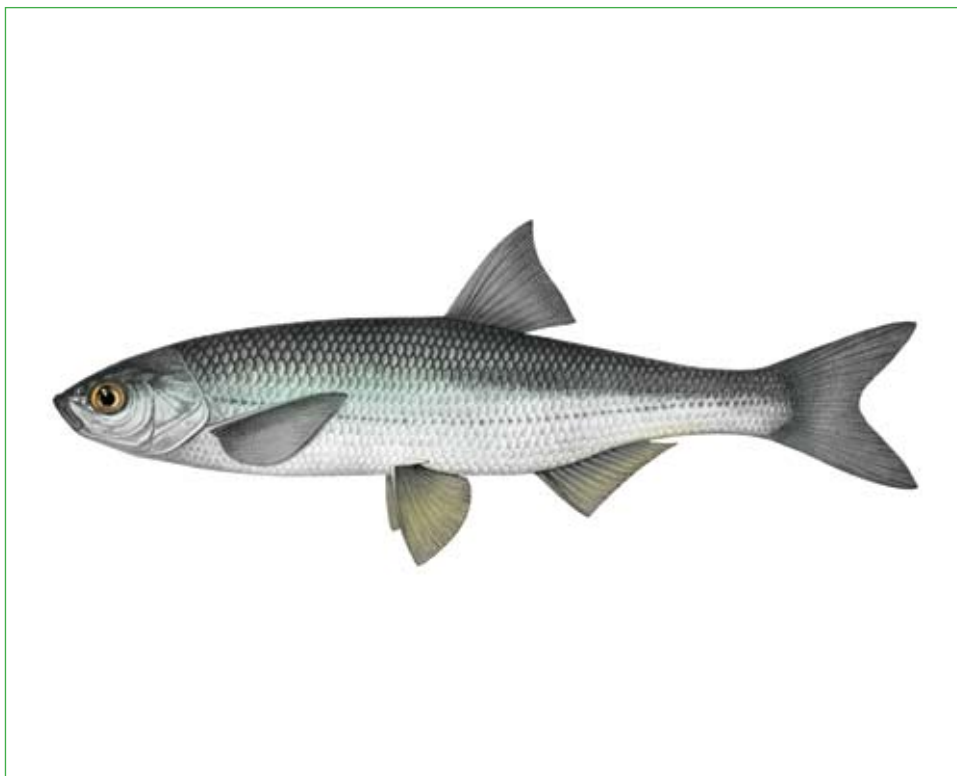
Цінна промислова риба, чисельність якої різко впала.

Основні джерела інформації

Веселов, 1977; Мовчан, 19886, Freyhof, Kottelat, 2007.

Автор: О.Р. Болтачов

Малюнок: О.Ю. Запорожець, І.В. Маханьков

ШЕМАЯ КРИМСЬКА

Alburnus mentoides (Kessler, 1859)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з понад 20-ти видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України. Раніше цей вид розглядався в роді Шемає — *Chalcalburnus* (Berg, 1932) у ранзі підвиду *C. chalcoides mentoides* (Kessler, 1859).

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ендемік Криму: рр. Бельбек, Салгир, Альма, Сімферопольське водосховище та, можливо, холодноводні ставки.

Чисельність і причини її зміни

Нечисленна, поодинокі зустрічається в уловах рибалок-аматорів. Знищення нерестовищ і погіршення умов нагулу в результаті осушення річок та вилучення води для сільськогосподарських та побутових потреб, гідротехнічне будівництво, забруднення води і ґрунтів річок, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна пелагічно-придонна зграйна риба, яка віддає перевагу ділянкам із помірною або швидкою течією і чистою водою. Статевої зрілості досягає у віці 2–3 років при довжині тіла близько 8 см. Розмножується в травні–червні. Плодючість до 5 тис. ікринок. Нерест порційний, проходить на мілководдях (на глибині 20–70 см), у місцях з чистою водою, помірною течією

і щільним піщаним, піщано-гальковим або дрібнокам'янистим ґрунтом при температурі води 15–20°C. Живиться планктоном, личинками і дорослими комахами, дрібними ракоподібними, ікром'я риб.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, невисоке, сплюснуте з боків. Рот кінцевий, косо зрізаний, нижня щелепа дещо виступає уперед. Зябрових тичинок не більше 25. Діаметр ока в середньому складає зазвичай не менше 25% довжини голови. Лусок у бічній лінії 58–72. Найбільша довжина тіла 17 см, зазвичай 10–11 см, тривалість життя до 5 років. Спина темно-сіра з синюватим вилицком, боки сірувато-сріблясті з блакитним відтінком, черево сріблясто-

біле. Інколи на голові і боках буває невиразна поздовжня темна смуга. Плавці сіруваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

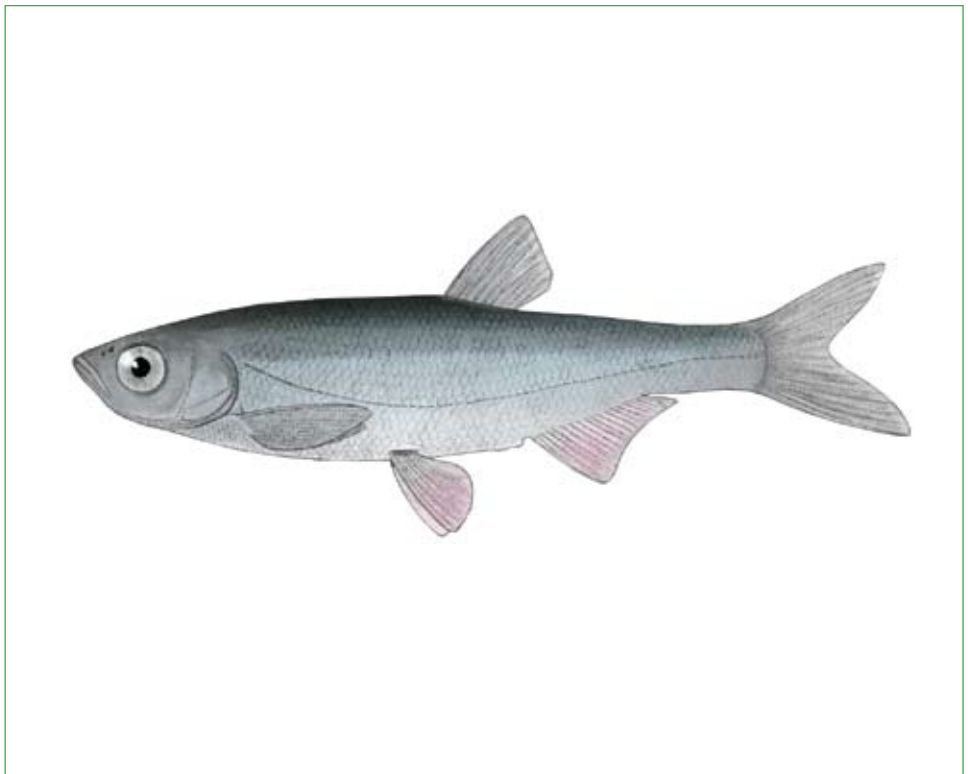
Необхідно вивчити біологію і сучасне поширення, заборонити вилов і створити іхтіологічні заповідники в місцях, де тримається ця риба. Занесена до ЧКУ (1994) і МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Немає, але можливе.

Господарське та комерційне значення

Через малу чисельність промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Делямуре, 1964; Веселов, 1977; Мовчан, 1988, Болтачев, 1999; Freyhof, Kottelat, 2007.

Автор: О.Р. Болтачов

Малюнок: О.Ю. Запорожець, І.В. Маханьков

ГОЛЯН ОЗЕРНИЙ

Eupallasella percunurus (Pallas, 1814)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з 20-ти видів роду, єдиний вид роду у фауні України. Раніше вид розглядався в роді *Phoxinus* Rafinesque, 1820.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

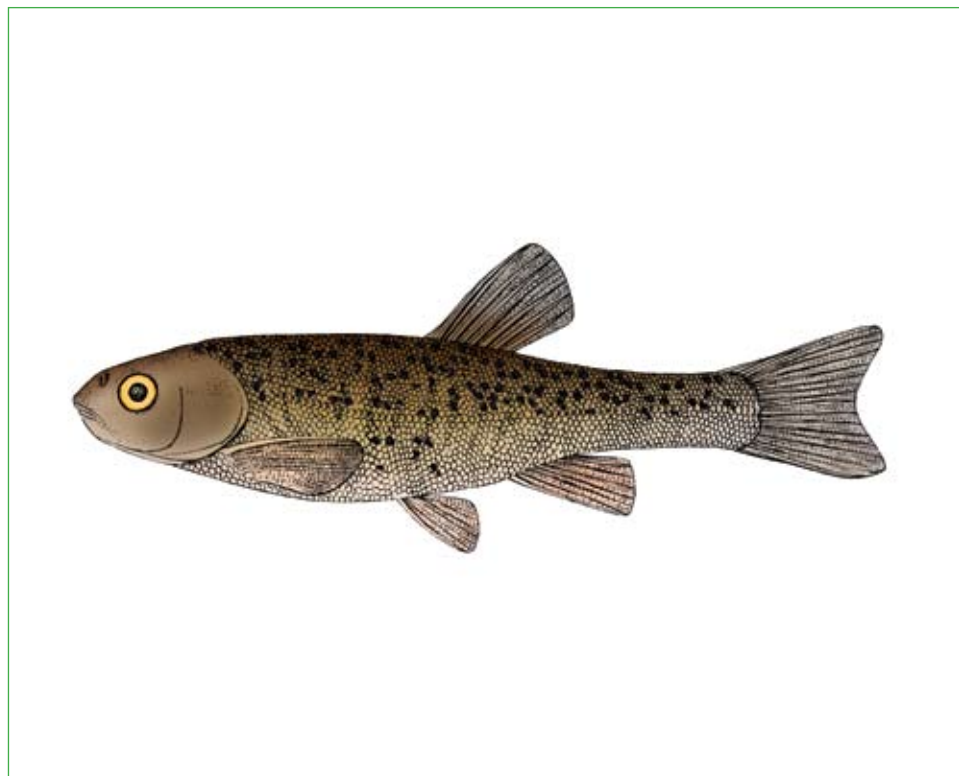
Замкнені прісноводні водойми бас. Пн. Льодовитого океану (від Пн. Двіни до Колими) і Охотського моря; Анадир, Суйфун, Сахалін, бас. Амуру, басейни Каспійського (басейн Середньої Волги) і Чорного морів. В Україні відомий з водойм бас. Верхнього і Середнього Дніпра, зокрема в бас. верхньої течії Прип'яті, Десни, Остра, Трубіжа, Ворскли, Супою, Сожа, Стохода, Здвижу, а також із заплавлених озерець і осушуваних каналів Волинської обл. та маленьких озер околиць Києва. Вперше відзначений на верхній течії Сів. Дінця (оз. Борове, 2000 р.)

Чисельність і причини її зміни

Точно невідома. З 1960-х рр. ареал і чисельність невпинно скорочуються. Фактично зник у водоймах Київщини, частково в бас. Десни, в лівобережних притоках Дніпра, став рідкісним в бас. Прип'яті. Осушування боліт і заплавлених водойм, торфозрубка, гідромеліоративні роботи.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна зграйна придонна озерна риба, яка зустрічається тільки в мілководних невеликих замкнених, стоячих або ледь проточних водоймах з піщано-мулистим або мулистим ґрунтом та з добре розвиненою

рослинністю, як правило, уникає руслових ділянок річок. Статевої зрілості досягає у 2 роки при довжині тіла понад 4 см. Розмножується в травні-липні. Плодючість у особин завдовжки 4,4–6,6 см коливається від 360 до 2920 ікринок. Ікра клейка, відкладається кількома порціями в прибережній зоні на рослинність. Молодь живиться планктоном, дорослі споживають черв'яків, дорослих комах, їхні личинки і лялечки, водорості, вищу рослинність, а також ікру риб і амфібій.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, низьке, дещо стиснуте з боків, вкрите дуже дрібною лускою. Бічна лінія неповна, часто переривчаста (у молоді завдовжки до 3,5 см зазвичай відсутня). Черевно

між черевними і анальним плавцями заокруглене. Найбільша довжина тіла близько 7 см, маса — до 5,6 г, тривалість життя до 4 років. Спина темна, жовтувато- або зеленкувато-бура, боки золотисті, черевно жовтувато-сріблясте. На боках є численні, досить виразно окреслені темні плямки. Парні плавці жовтуваті або жовтувато-рожеві, непарні сірувато-жовті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування, вивчення сучасних поширення і чисельності, встановлення заповідного режиму. Занесений до списків МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

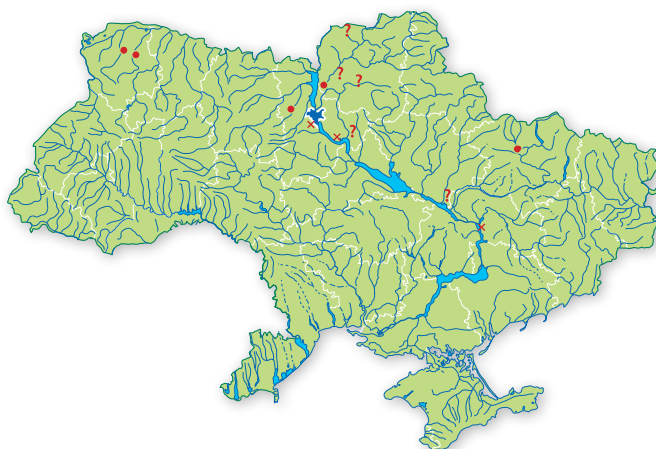
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Мовчан, 1976, 2005; Полтавчук, 1976а, б; Зимбалевская и др., 1989; Каталог колекцій, 2003; Kottelat, Freyhof, 2007.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: І.В. Маханьков

РИБЕЦЬ МАЛИЙ

Vimba tenella (Nordmann, 1840)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з 20-ти видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України. Раніше розглядався в ранзі підвиду Рибець малий — *V. vimba tenella* (Nordmann, 1840). Видовий статус потребує підтвердження.

Природоохоронний статус виду

Зниклий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Водойми Зх. Закавказзя та Криму. В Україні жив у гірських річках Кримського п-ва (Чорна, Салгир, Біюк-Карасу).

Чисельність і причини її зміни

Невідома. З 1970-х рр. у виловах не траплявся. Іхтіологічне обстеження річок Криму в 2002 р. не виявило там цієї риби. Можливо, обміління річок, особливо пригирлових ділянок; забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

У водоймах України практично не вивчені. Придонна зграйна жила риба. Відомо, що жила в річках, які впадають у море, з висо-

кою солоністю, тобто вона постійно знаходилася в прісній воді, в місцях зі швидкою течією та піщано-глинистим або кам'янистогальковим дном і лише під час повені, можливо, могла виходити в найбільш опріснені гирлові ділянки моря. Нерест відбувався, вірогідно, у травні-червні. Живиться дрібними безхребетними тваринами.

Морфологічні ознаки

Тіло помірно видовжене, досить високе, сплюснуте з боків. Рот маленький, нижній, півмісячний. Рило довге, м'ясисте. В анальному плавці 15–18 променів, у бічній лінії 48–58 лусок. Найбільша довжина тіла до 17,7 см, тривалість життя близько 7–8 років. Спина темно-сіра, попеляста з синюватим

або зеленкуватим вилиском, боки сірувато-сріблясті, черево сріблясто- або молочнобіле. Спинний і хвостовий плавці сірі, всі інші безбарвні, іноді світло-сірі, блідо-жовті тощо.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Доцільна реакліматизація. Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції і МСОП та Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

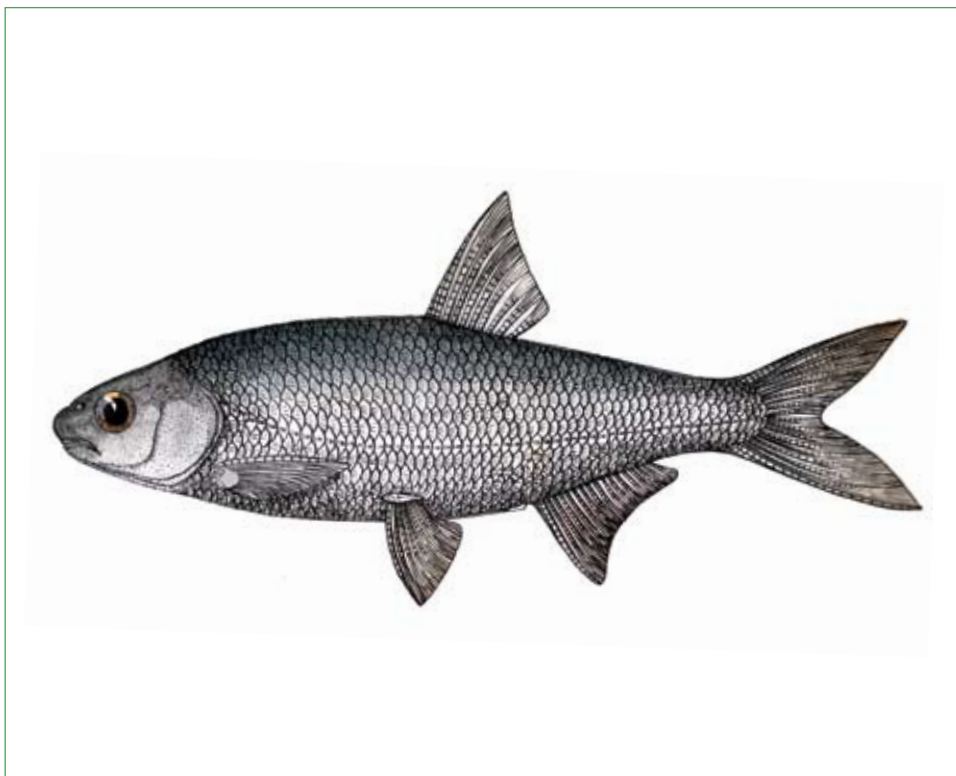
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення через зникнення в наших водах не має.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Делямуре, 1966; Мовчан, 1988, 2005.

ПІЧКУР ДУНАЙСЬКИЙ

Gobio uranoscopus (Agassiz, 1828)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з близько 20-ти видів роду, один з 7-ми видів роду в фауні України. Раніше в Україні вид розглядався у ранзі підвиду Пічкур дунайський довгоусий — *G. uranoscopus friči* Vladykov, 1925.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

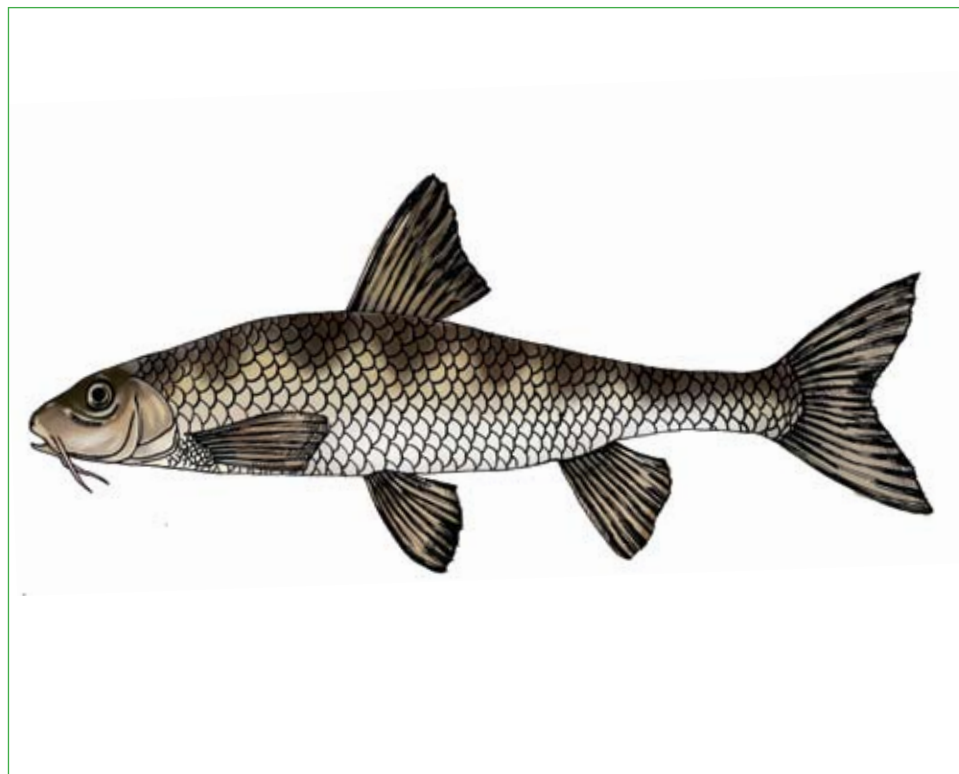
Ендемік бас. Дунаю. В Україні відзначений в річках Закарпаття (Ріці, Боржаві, Тересві, Шопурці) та Буковини (Сіреті).

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька. Виявлено поодинокі особини в р. Ріці, Боржаві, Шопурці та Сіреті. Невідомі, вірогідно, завжди був нечисленим.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна річкова донна риба невеликих стрімких, добре насичених киснем, чистих мілководних річок передгірської зони, яка дуже чутлива до забруднення води. Зазвичай тримається поодинокі або маленькими групами. Завдяки досить пістрявому забарвленню добре маскується серед дрібного або середнього за розмірами каміння на глибині 0,5–1 м, де майже не рухаючись може залишатися практично весь світловий день. Розмноження відбувається в травні–червні. Нерест порційний, починається при температурі води 11,5°C і відбувається в прибереж-

них ділянках з помірною течією на глибинах 7–20 см. Ікра клейка. Живиться діатомовими та іншими водоростями і дрібними бентичними тваринами (червами, личинками комах тощо).

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, низьке, не сплюснуте з боків. Хвостове стебло довге, тонке, майже циліндричне, його висота завжди менша за ширину. Груді і горло повністю вкриті лускою. Вусики довгі, виходять за задній край ока і зазвичай досягають заднього краю передкришки. Найбільша довжина тіла 11–12 см, маса до 30 г, тривалість життя близько 5–6 років. Верхня частина тіла від зеленкувато-сірого до червонувато-коричневого кольо-

ру, нижче світлішає до жовтуватого на череві. Позаду спинного плавця 2–3 поперечні темні плями. 7–10 великих округлих темних плям розташовані вздовж бічної лінії, по одній добре помітній білуватій або жовтуватій плямці є вище і нижче основи хвостового плавця з кожного боку, а на спинному і хвостовому плавцях по два ряди темних плямочок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму, зокрема, встановити заповідний режим на р. Ріці й Сіреті. Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції і МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Vladykov; 1931; Рабцевич, 1989; The freshwater..., 1999; Мовчан, 2000а, 2005; Каталог колекцій..., 2003; Мовчан, Kottelat, Freyhof, 2007.

БІЛОПЕРИЙ ПІЧКУР ДНІСТРОВСЬКИЙ

Romanogobio kesslerii (Dybowski, 1862)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з близько 18-ти видів роду, один з 4-х видів роду у фауні України. Раніше в Україні вид розглядався в ранзі підвиду Пічкур дністровський довгоусий — *R. kesslerii kesslerii* (Dybowski, 1862).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

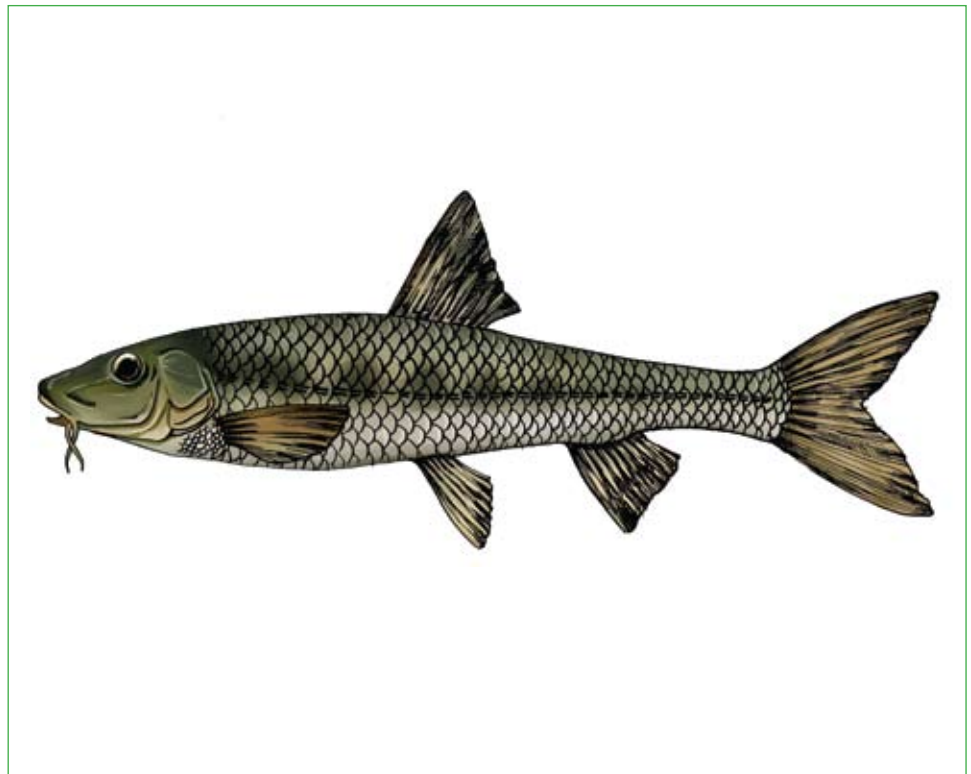
Басейни Дунаю, Дністра, Вісли, Вардари. В Україні зустрічається в бас. Дунаю, зокрема відзначений в бас. Тиси на Закарпатті (в Ужі, Ріці), в Пруті і Сіреті на Буковині, та в Дністрі (на верхній течії корінного русла, в притоках Стрв'язі, Лукві, Стрипі, Ломниці, Збручі та ін.).

Чисельність і причини її зміни

Нечисленний. З 1980-х рр. трапляється поодинокими екземплярами. У зв'язку із недостатньою вивченістю виду причини зміни його чисельності невідомі. Вірогідно, в першу чергу забруднення водойм та зміна гідрологічного режиму.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна річкова донна зграйна риба мілководних, чистих, добре насичених киснем потоків рівнинної частини гірських річок. Зустрічається виключно у швидкотекучих водах, де тримається ділянок із швидкістю течії 0,45–0,65 м/с (зрідка до 0,9 м/с) та твердим

піщаним, глинистим або гальковим ґрунтом на глибинах переважно до 1 м. Статевої зрілості досягає в 2–3 роки при довжині тіла 6–7 см і масі 3–5 г. Розмножується з другої половини травня — червня до липня і, можливо, до вересня. Плодючість 2–3 тис. ікринок. Живиться переважно бентосом.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, відносно невисоке, майже циліндричне, не стиснуте з боків. У спинному плавці переважно 8, зрідка 7 або 9 розгалужених променів. Вусики довгі, зазвичай заходять за задній край ока і досягають переднього краю передкришки. Найбільша довжина тіла 11 см, маса до 30 г, тривалість життя 4–5 років. Загальний фон забарвлення блідий,

зеленкувато-сталевий. Спина темна, оливково- або бурувато-сіра, боки сірувато-сріблясті, черево жовтувате або білувате. На спині до 7–8 слабо виражених темних плямок і до 10–11 округлих або видовжених, добре помітних, темних плямок вздовж бічної лінії. На спинному і хвостовому плавцях буває 2–3 ряди темних крапок, всі інші плавці однобарвні, сіруваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесений до списків Бернської конвенції і МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Смирнов, 1971; The freshwater..., 1999; Мовчан, 2000а, 2005; Каталог колекцій, 2003; Kottelat, Freyhof, 2007.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: Н.В. Кащенко

МАРЕНА ЗВИЧАЙНА

Barbus barbus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з понад 340 видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України. Раніше в Україні вид розглядався в ранзі підвиду Марена європейська — *B. barbus barbus* (Linnaeus, 1758). Видовий статус потребує уточнень.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх., Центральна і, частково, Сх. Європа від Англії до бас. Дністра включно і на пн. від Піренейв і Альп до бас. Пн. і Балтійського морів. В Україні зустрічається в бас. Дунаю (понижзя, бас. Тиси, Пруту і Сірету), Дністра та Вісли.

Чисельність і причини її зміни

Невідома, з 80-х рр. XX ст. став рідко траплятися в уловах. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна зграйна річкова донна риба чистих, руслових частин річок. Тримається на ділянках з кам'янистим або іншим щільним ґрунтом. Самці досягають статевої зрілості у віці 3–4 років, зрідка в 2 роки, при довжині і масі тіла 14–16 см і 45 г і більше, самки відповідно в 4–5 років при 20–22 см і понад 115 г. Розмноження триває з кінця квітня до кінця червня, інколи й у серпні. Плодючість до 95–155 тис. ікринок. Нерест порційний, відбувається в притоках або на мілководних ділянках головного русла, на кам'янистих або піщаних перекатах. Ікра слабо клейка. По-

чаток нересту відбувається при температурі води 10–12°C, розпал при 15–16°C і закінчення при 21–22°C. Личинки і молодь живляться дрібними формами фіто- і зоопланктону та бентосу, дорослі риби споживають виключно мешканців дна, зокрема личинок комах, молюсків, червів і т. п., а також ікру, молодь і дрібних риб, водорості і вищу рослинність.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, веретеноподібне, ледь стиснуте з боків. Найменша висота тіла вкладається 2 (1,8–2,2) рази у довжину хвостового стебла. Задні вусики зазвичай доходять до заднього краю ока або виходять за нього. Найбільша довжина тіла близько 1 м, маса — до 10 кг, тривалість життя до 15 років. Спина

темно-сіра, боки зеленкувато-оливкові або зеленкувато-жовті, черево жовтувате або молочно-біле. Спинний і хвостовий плавці сірі, часто червонуваті, всі інші рожеві, оранжеві або червоні, при вершині сіруваті. Рай- дужка очей срібляста або золотиста.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесена до списку МСОП і Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

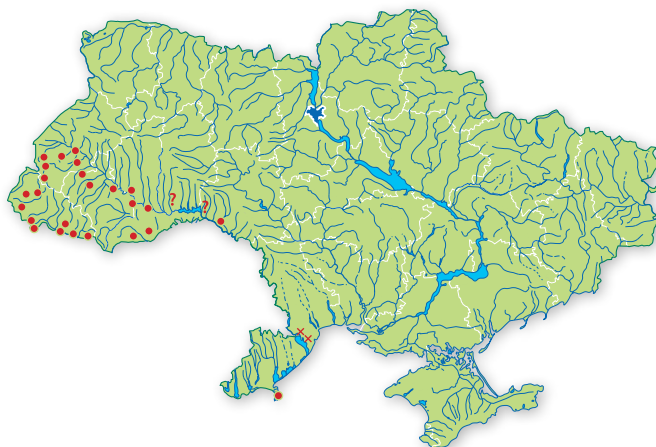
Промислова риба, чисельність якої в наших водах зараз впала, місцями до критичної межі.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Мовчан, 1988, 2000а, 2001, 2005; Каталог колекцій, 2003; The freshwater..., 2003; Богуцкая и др., 2004; Koščo et al., 2004; Kottelat, Freyhof, 2007.

Автор: Ю.В. Мовчан

Малюнок: О.М. Насека, І.В. Маханьков

МАРЕНА ДНІПРОВСЬКА

Barbus borysthenicus Dybowski, 1862

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з понад 340 видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України. Раніше в Україні вид розглядався в ранзі підвиду Марена дніпровська — *B. barbus borysthenicus* Dybowski, 1862. Видовий статус потребує підтвердження.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ендемік бас. Дніпра та Пд. Бугу, де раніше був звичною рибою.

Чисельність і причини її зміни

Низька, трапляється поодинокими особинами. Фактично зник у бас. Середнього і Нижнього Дніпра, на верхній та нижній течії Пд. Бугу. Порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гід-ротехнічним будівництвом; забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна річкова зграйна донна риба виключно текучих вод з чистою водою, яка дуже чутлива до дефіциту кисню у воді. Віддає перевагу порожистим ділянкам і перекатам, місцям з кам'янистим, гальковим, щільним піщаним або глинистим дном. Статевої зрілості самці досягають у 2–3 роки при довжині і масі

тіла 15,6 см і 92 г, самки в 3–4 роки при 22 см і 195 г. Розмноження триває з кінця квітня до середини липня, плодючість до 32–41 тис. ікринок. На нерест мігрує на руслові мілководдя із швидкою течією і кам'янистим або крупнозернистим піщаним ґрунтом, де й відкладає слабкоклейку ікру. Личинки і молодь живляться дрібними формами фіто- і зоопланктону та бентосу, дорослі риби споживають виключно мешканців дна, зокрема личинок комах, моллюсків, червів, а також ікру, молодь і дрібних риб, водорості і вищу рослинність.

Морфологічні ознаки

Зовні нагадує марену звичайну, проте тіло більш товсте, з характерною горбатістю в районі спинного плавця, хвостове стебло

ширше і коротше, задні вусики коротші, досягають лише переднього краю ока, іноді середини ока. Найбільша довжина тіла 80–90 см, маса — 10–12 кг, тривалість життя 12–13 років. У забарвленні переважають жовтувато-золотисті тони, плавці забарвлені інтенсивніше: в парних, анальному і хвостовому плавцях домінує морквяно-червоний, в спинному — рожево-червоний кольори.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесена до ЧКУ (1994) та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

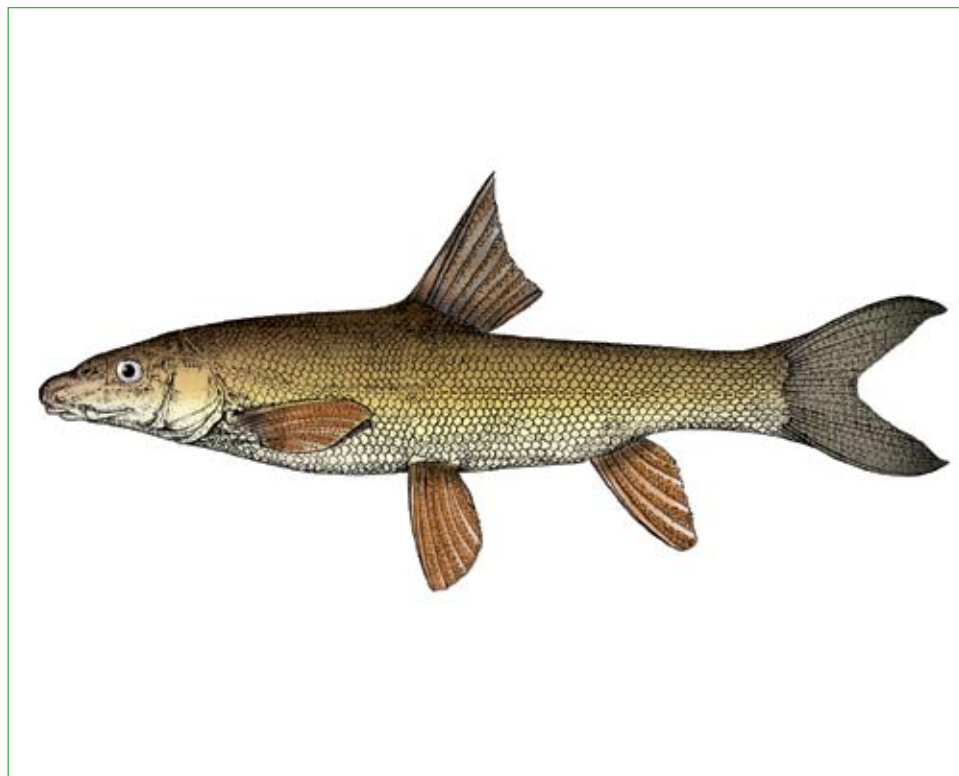
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислова риба, чисельність якої в наших водах зараз впала до критичної межі.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Каталог коллекций, 2003; Мовчан, 1988, 2005; The freshwater..., 2003.

МАРЕНА КРИМСЬКА

Barbus tauricus (Kessler, 1877)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), ро-
дина — Коропові (Cyprinidae). Один з понад
340 видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні
України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ендемік Криму: середня та нижня течії рр.
Альма, Кача, Аян, Бельбек, Чорна, Салгир,
Учан-Су, а також водосховища Бахчисарай-
ське, Альмінське, Сімферопольське, Аянське,
Білогірське, Михайлівське, Феодосійське.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. У р. Альмі восени на один нічний
вилов сіткою припадало до 4 особин, у нижній
частині річок Кача і Бельбек до 5. Порушення
типових біотопів у результаті осушення річок
влітку в зв'язку з використанням води на сіль-
ськогосподарські і побутові потреби; зміна
гідрологічного, хімічного, біологічного ре-
жимів, спричинена гідротехнічним будівни-
цтвом; забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна донна жила риба добре насиче-
них киснем потоків і гірських водосховищ. У
річках трапляється на висоті від 200–300 до
500–600 м. Тримається найглибших ділянок
мілководних кримських річок. Статевої зрі-
лості самці досягають у віці 2 років при до-
вшині і масі тіла 6,5 см і 5,4 г, самки відповідно
у 3 роки при 10 см і 19 г. Розмноження триває з
кінця квітня до середини червня. Плодючість
понад 6,5 тис. ікринок. Нерест порційний, на
мілководдях, в місцях із швидкою течією та

кам'янисто-гальковим ґрунтом. Молодь жи-
виться дрібними ракоподібними, личинками
комах та водоростями, дорослі риби спожи-
вають молодь вищих ракоподібних, личинок
та комах, водорості і вищі рослини.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, вміру високе, трохи сплюс-
нуте з боків. Рило відносно коротке і тупе.
Усі три лопаті нижньої губи добре розвинуті,
але середня не має вільного заднього краю.
Спинний плавець усічений або слабко вирі-
заний, його висота складає 20,5–24,1% дов-
жини тіла без хвостового плавця. Останній
нерозгалужений промінь спинного плавця
трохи потовщений і частково вкритий дріб-
ними зубчиками по його задньому краю. Лус-

ка дрібна, у бічній лінії 51–58 лусок. Найбіль-
ша довжина тіла близько 70 см, маса 5–7 кг,
тривалість життя понад 9 років (у річках від-
повідно до 35 см, 1,2 кг та 7 років). Забарв-
лення оливково-зеленкувате з переходом до
жовтувато-білого на череві і темно-бурого зі
сталевим відтінком на спині. Іноді на боках
тіла і спинному плавці є темні цятки. Кінчики
плавців золотисто-рудуваті, біля спинного
темні. Рогівка ока сизувата.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона на вилов і створення іхтіологіч-
них заповідників на місцях перебування цієї
риби. Занесена до ЧКУ (1994) і Європейського
червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

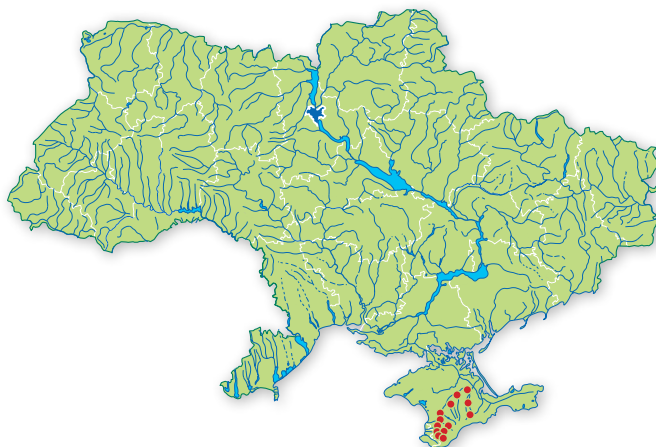
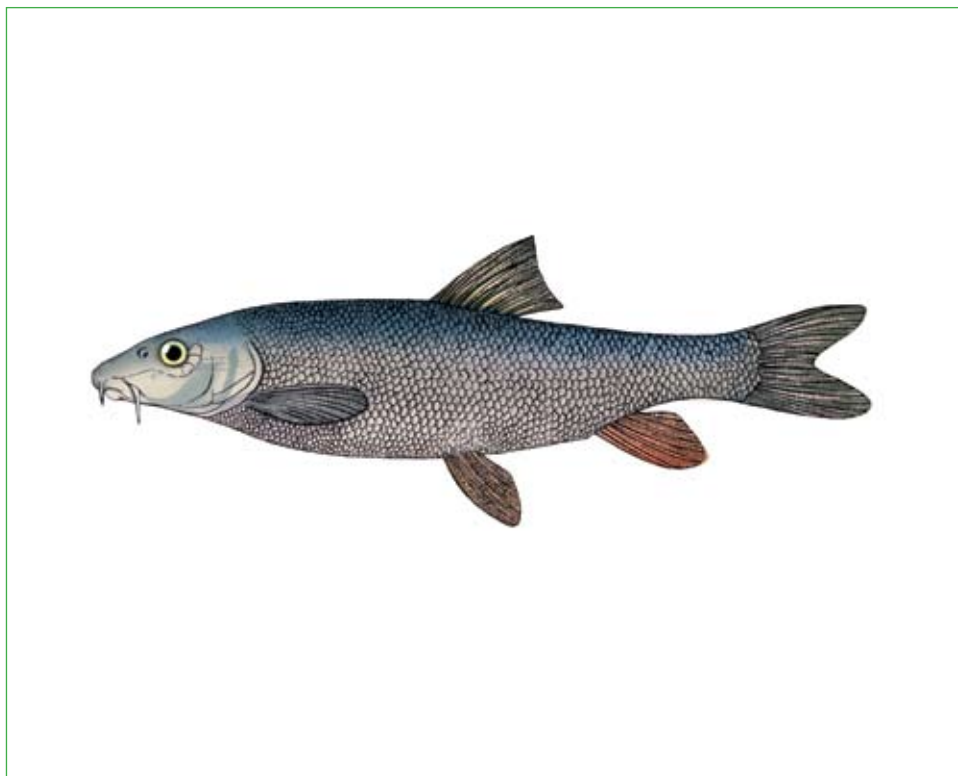
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Об'єкт аматорського лову.

Основні джерела інформації

Делямуре, 1966; Мовчан, Смирнов, 1981; Болтачев
и др., 1999.

МАРЕНА ВАЛЕЦЬКОГО

Barbus waleckii Rolik, 1970

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один із понад 340 видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України. В Україні ця риба вперше офіційно зареєстрована в 2003 р. (виявлена у фондових колекціях ННПМ НАН України за 1974 і 1976 рр.). Систематика виду потребує уточнень.

Природоохоронний статус виду

Недостатньо відомий, вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Вісли і Верхнього Дністра. В Україні зустрічається тільки в бас. верхньої течії Дністра в межах Львівської обл. та в деяких його притоках, зокрема в р. Стрв'яж.

Чисельність і причини її зміни

Низька, в уловах трапляється одиничними екземплярами. Невідомі, вірогідно, зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм; забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Біологія в умовах водойм України не вивче-

на. Прісноводна річкова донна зграйна жила риба чистих, добре насичених киснем річок гірського типу, яка зазвичай не зустрічається вище 250–300 м. Тримається на ділянках з помірною, інколи значною (до 1,2–2 м/с) течією і піщаним, піщано-глинистим, піщано-гальковим або кам'янистим, дещо замуленим ґрунтом.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, струнке, майже веретеноподібне, ледь стиснуте з боків. Рило відносно довге, вузьке, пригострене. Середня лопать нижньої губи розвинута досить добре, відносно невелика, з помітним вільним заднім краєм. Найбільша довжина тіла близько 35 см. Спина і верхня частина голови темні,

коричнювато-сіруваті, боки зеленкувато-жовтуваті або жовтувато-золотисті з слабкою темною крапчастістю, остання є на голові, спині і хвостовому плавці. Грудні, черевні і нижня лопать хвостового плавців бурувато-або жовтувато-оранжеві, всі інші сіруваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму, всебічне вивчення виду. Заходи з охорони не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

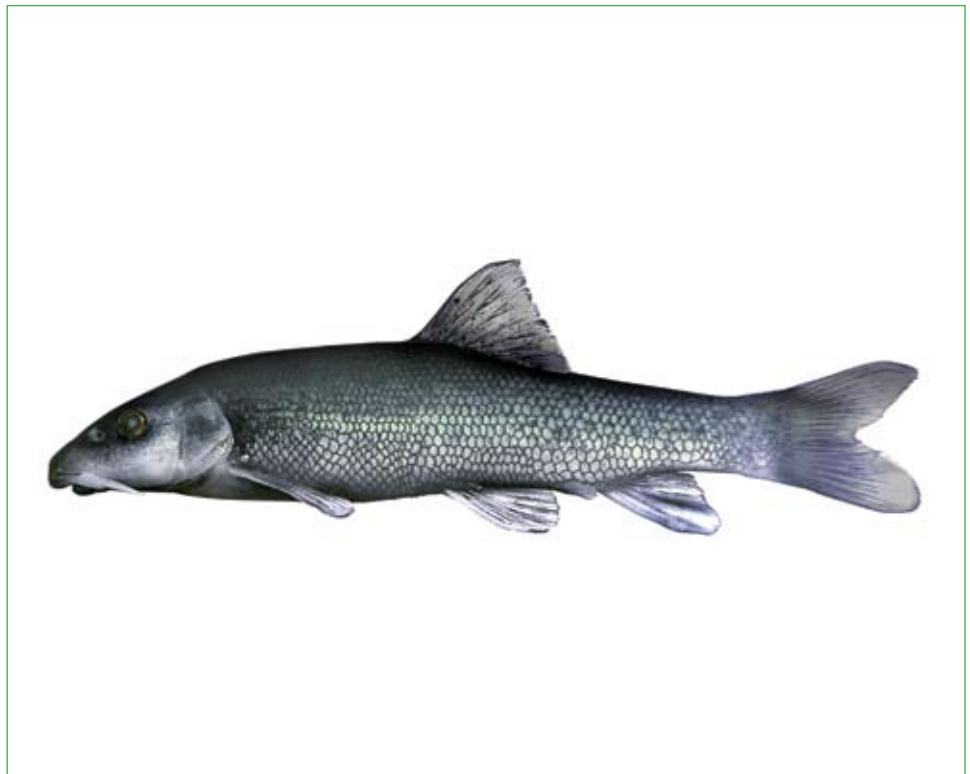
Не з'ясоване. Об'єкт аматорського вилову.

Основні джерела інформації

Rolik, 1970; The freshwater..., 2003; Богуцкая и др., 2004; Мовчан, 2005.

Автор: Ю.В. Мовчан

Малюнок: В.І. Радченко, І.В. Маханьков

МАРЕНА ДУНАЙСЬКО-ДНІСТРОВСЬКА

Barbus petenyi Heckel, 1852

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один із понад 340 видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України. Раніше вид розглядався в ранзі підвиду *B. meridionalis petenyi* Heckel, 1847, виду *B. petenyi* Heckel, 1852, зараз деякими дослідниками вважається новим для науки видом *B. carpathicus* Kotlik, Tsigenopoulos, Rab et Berrebi, 2002. Систематика виду потребує уточнень.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Дунаю, Дністра, Вісли. В Україні зустрічається в бас. Тиси, на верхній течії Пруту і Сірету та в бас. верхнього Дністра.

Чисельність і причини її зміни

Невисока. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм; забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Річкова донна зграйна риба чистих проточних вод передгірської і частково гірської зони. Зустрічається на ділянках з кам'янистим або піщано-гальковим ґрунтом, де молодь тримається в прибережному мілководді, а дорослі живуть на глибинах понад 0,7–1 м. Статевої зрілості самці досягають у дворічному віці при довжині і масі тіла понад 7,5 см і близько 8 г, самки в 3 роки при довжині понад 10,5 см і масі близько 15 г. Розмноження триває з початку травня до кінця червня. Плодючість до 10 тис. ікринок. Нерест порційний, на мілководдях з кам'янисто-гальковим ґрунтом,

на значній течії. Початок нересту при температурі води близько 11°C, його розпал при 16–17,5°C і закінчення при 18,2°C. Ікра слабкоклеяка. Молодь живиться дрібними формами планктону і бентосу, дорослі особини споживають в основному тварин бентосу (личинки комах, черв'яки, п'явки, дрібних молюсків), а також ікру і мальків риб та водорості.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, веретеноподібне, ледь сплюснене з боків. Від інших марен наших водойм відрізняється гнучким, не потовщеним, повністю членистим останнім нерозгалуженим променем спинного плавця, який гладенький по всьому задньому краю та меншими довжиною і масою тіла. Найбільша довжина тіла до 30 см,

маса — 300 г, тривалість життя до 10 років. У забарвленні переважає сірувато-бурий тон з переходом від оливково-зеленкуватої верхньої половини тіла до жовтуватого на череві. Спинний і хвостовий плавці темно-сірі, всі інші світло-сірі, черевні і анальний по краях червонувато-оранжеві. На спині, боках, спинному і хвостовому плавцях є буруваті темні плямки.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесена до списків Бернської конвенції, МСОП та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

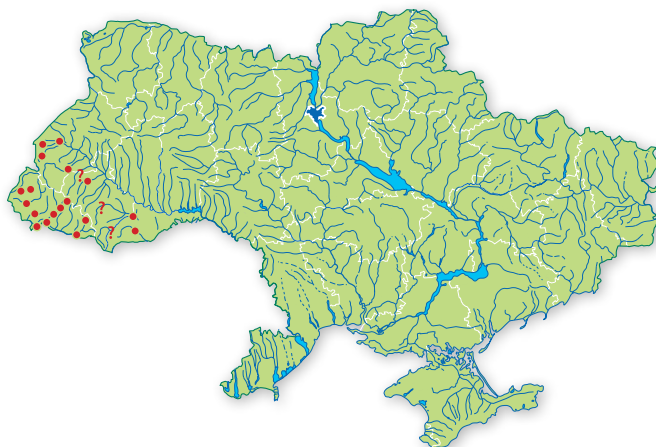
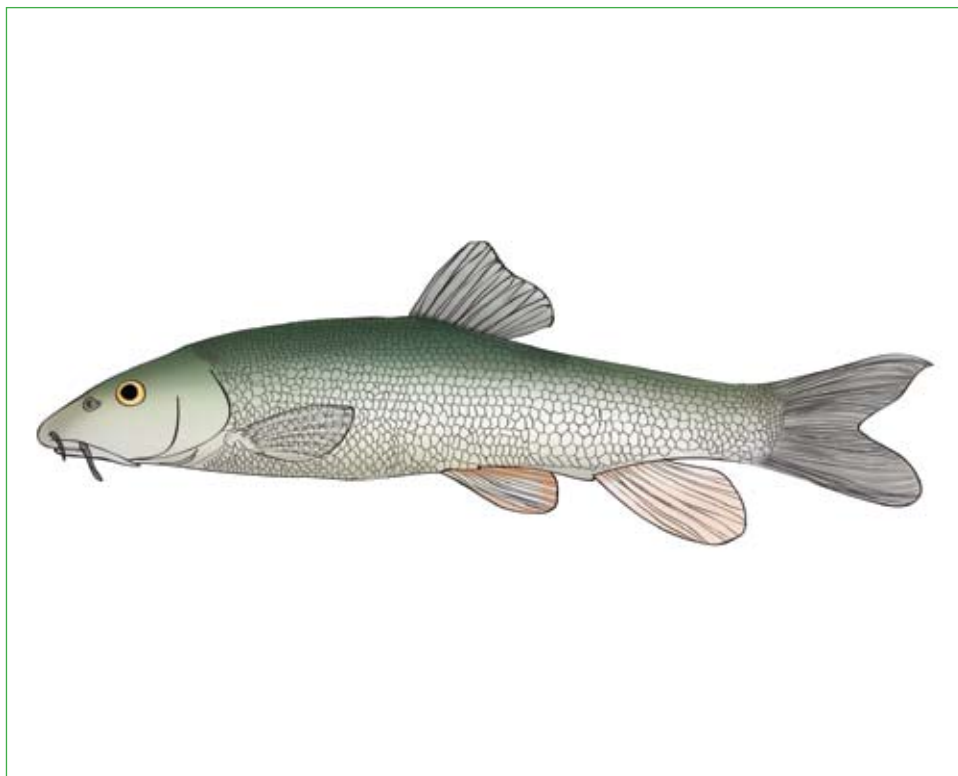
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має. Об'єкт аматорського вилову.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Богуцкая и др., 2004; Довгань, 1956; Каталог колекцій, 2003; Мовчан, 2000а, 2005; The freshwater..., 2003, Vol. 5, Part II.

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: І.В. Маханьков

КАРАСЬ ЗВИЧАЙНИЙ, КАРАСЬ ЗОЛОТИЙ

Carassius carassius (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з 4-х видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

В Європі від Великобританії та Скандинавії на пн. до Македонії та Пн. Італії на пд., в Сибіру у річках Північного Льодовитого океану від Пн. Двіни і Печори на сх. до Індигірки, Колими і озер бас. верхів'я р. Урак, на пд. у річках Каспійського моря. В Україні ареал охоплює річки Азовсько-Чорноморського бас., в тому числі й водосховища Криму, а також басейн Зх. Бугу.

Чисельність і причини її зміни

В окремих водоймах звичайний, в інших — поодинокий, у ряді з них зник. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом; забруднення води та надмірний вилов. У багатьох водоймах витіснений діплоїдною формою карася сріблястого.

Особливості біології та наукове значення

Тримається у заплавах водоймах, озерах, ставках зі стоячою або слабкопроточною водою та замуленим дном, що густо заросли водною рослинністю. Витривалий до кисневого режиму. Під час промерзання водойм і літнього висихання озер перебуває у мулі на глибині понад 0,5 м. Нереститься у травні-липні. Досягає статевої зрілості у віці 2–3 років, плодючість становить майже 115 тис.

ікринок. Їх відкладають трьома-чотирма порціями при температурі води не нижче 18°C на рослинність, на глибині близько 0,5 м. Живиться здебільшого бентосними організмами, також зоопланктоном.

Морфологічні ознаки

Тіло коротке, високе, сплюснуте з боків; бічна лінія повна. Спинний плавець довгий і високий, його вершина заокруглена, задній нерозгалужений промінь товстий, з дрібними зубринами. Основа підхвостового плавця коротка, вершина заокруглена, задній нерозгалужений промінь товстий, з численними зубринами. Хвостовий плавець з невеликою вирізкою. Рот невеликий, кінцевий, висувний. Довжина тіла понад 30 см, маса — до 1,2 кг.

Тривалість життя понад 10 років. Спина темно-коричнева, боки бронзоваті, черевце жовтаве. У молоді на хвостовому стеблі є чорнявий пояс. Спинний та хвостовий плавці темно-коричнюваті, решта плавців червонясті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включений до Списку рідкісних риб Європи та до Червоної книги МСОП. У Правилах рибальства (1999) встановлений мінімальний розмір 10 см, за якого дозволяється ловити у Чорноморському регіоні, в інших — не охороняється.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розроблена біотехніка розведення.

Господарське та комерційне значення

Може бути об'єктом рибництва у водоймах, що непридатні для ведення регульованого культурного господарства.

Основні джерела інформації

Денщик, 1996; Волошкевич, 1999; Митяй, Демченко, Бровченко, 2001; Смирнов, 2001; Каталог колекцій, 2003.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

ЩИПАВКА СИБІРЬСЬКА

Cobitis melanoleuca Nichols, 1925

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — В'юнові (Cobitidae). Один з понад 50-ти видів роду, один з принаймні 5-6-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

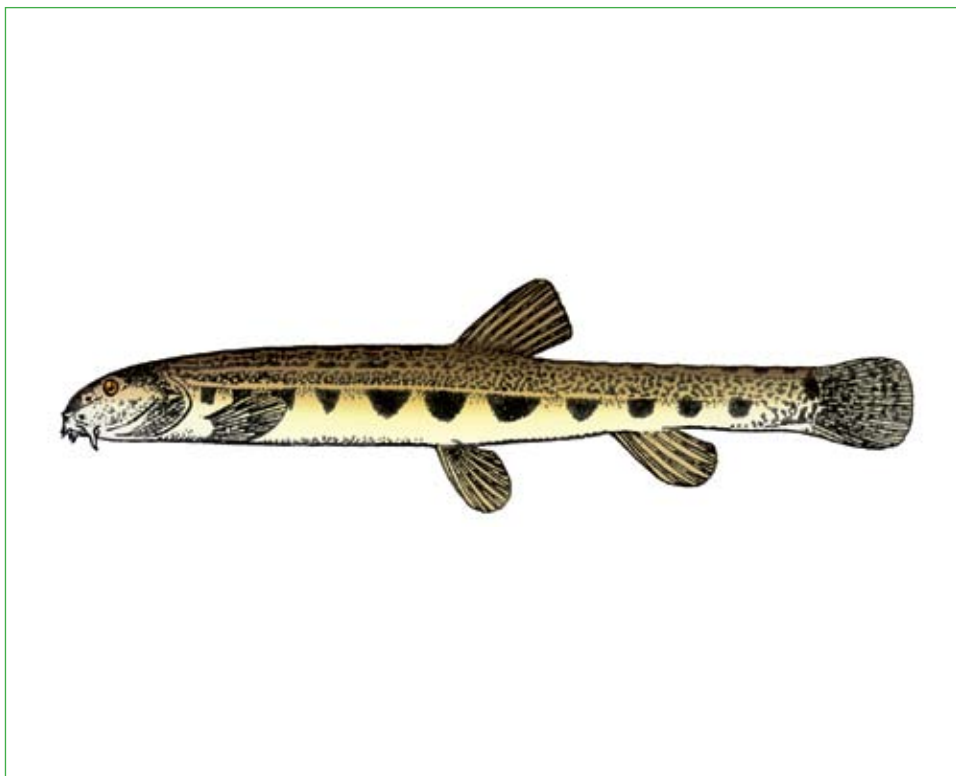
Широко поширений в прісноводних водоймах Європи від бас. Дону до Уралу, в Сибіру, Монголії, у водоймах Далекого Сходу (зокрема й в бас. Амуру), Пн. Китаю і на п-ві Корея. В Україні зустрічається тільки в бас. Сів. Дінця (зх. межа ареалу), де відмічена як у корінному руслі, так і в притоці р. Красна.

Чисельність і причини її зміни

Невідома. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, гідрохімічного та гідробіологічного режимів унаслідок гідротехнічного будівництва і техногенного забруднення води. Потребує додаткового вивчення.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна малорухлива риба, яка не здійснює широких міграцій. Трапляється переважно на прибережних ділянках річок з уповільненою течією, або в затоках з мулистопіщаним дном, зустрічається в ев-

трофованих водоймах. Веде донний спосіб життя. Багато часу проводить, занурившись у ґрунт. Живлення складається з зоо- та фітопланктону, організмів зообентосу. Вік статевого дозрівання, плодючість, хід нересту та розвитку у водоймах України потребують додаткового вивчення.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, сплюснуте з боків, вкрите дуже дрібною лускою. Очі малі, розташовані у верхній частині голови. Під очима розташовані гострі кісткові колючки. Навколо ротового отвору 3 пари вусиків. При основі хвостового плавця 2 чіткі темні видовжені плями. Зазвичай в хвостовому плавці 14–15 розгалужених променів. Найбільша довжи-

на тіла до 9 см, маса 9,5 г, тривалість життя до 4–5 років. Забарвлення дуже варіює, але переважають сірувато-буруваті чи жовтуваті тони. На боках тіла плями, які іноді зливаються в широку смугу. Під час нересту забарвлення яскравішає: спина стає жовтою, плями темнішають, вздовж голови і тіла з'являються епітеліальні горбки.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Потребує повної заборони на вилов. В Україні раніше заходи охорони не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Об'єкт уваги акваріумістів.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Аннотированный каталог, 1998; Васильева, 1988; Атлас, 2002; Каталог коллекций, 2003.

Автор: В.А. Денщик

Малюнок: О.Ю. Запорожець, І.В. Маханьков

УМБРА ЗВИЧАЙНА

Umbra krameri Walbaum, 1792

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Щукоподібні (Esociformes), родина — Умброві (Umbriidae). Один з 3-х видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ендемік бас. Дунаю і Дністра. В Україні відзначена в низинах Дунаю, Дністра, в Дністровському лимані, в бас. Тиси; вірогідно, є в низині Прута.

Чисельність і причини її зміни

Зазвичай і місцями досить численною була тільки в низині Дунаю. Різне зниження чисельності почалося у 1960 рр. Причинами зміни чисельності є гідромеліоративні роботи, забруднення водойм, порушення природних біотопів, браконьєрські вилови.

Особливості біології та наукове значення

Туводна лімnofільна прісноводна риба. Мешкає у стоячих заплавних замкнених водоймах або у прибережних ділянках річок з дуже уповільненою течією, доволі замулених, багнистих, з густою водною рослинністю. Невибаглива щодо умов існування; нестачу кисню у воді компенсує додатковим диханням за допомогою плавального міхура. Веде прихований спосіб життя. Тримається невеликими зграями. Статевозрілою стає при довжині тіла близько 5 см, зазвичай на 2 році життя. Плодючість до 30 тис. ікринок.

Нерест відбувається у квітні–травні за середньодобової температури води 12–16°C і дещо вище. Живиться донними безхребетними (личинками і дорослими комахами, нижчими ракоподібними, молюсками тощо), почасти ікрою та мальками риб. Здатна до канібалізму.

Морфологічні ознаки

Тіло вміру довгасте. Спинний плавець чотирьохкутної форми. Хвостовий плавець округлий, парні та анальний плавці менш заокруглені. Обидві щелепи вкриті багатьма дрібними зубами в 3–4 ряди із загнутими назад кінцями. Найбільша довжина тіла до 8 см, тривалість життя 6 років. Забарвлення верхнього краю тіла та боків темно-коричневе, черево

між парними плавцями до підхвостового світле. По всьому тілу й голові розкидані темні плями нерегулярної форми. Від верхнього краю зябрової кришки до основи хвостового плавця іде світла смужка, нижче за неї ще кілька (до 5) менш помітних смужок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесена до ЧКУ (1994), Бернської конвенції та Європейського червоного списку (1991). Доцільно заборонити вилов та встановити заповідний режим у межах ареалу.

Розмноження та розведення у спеціальних створених умовах

В Україні розводять і тримають в акваріумах.

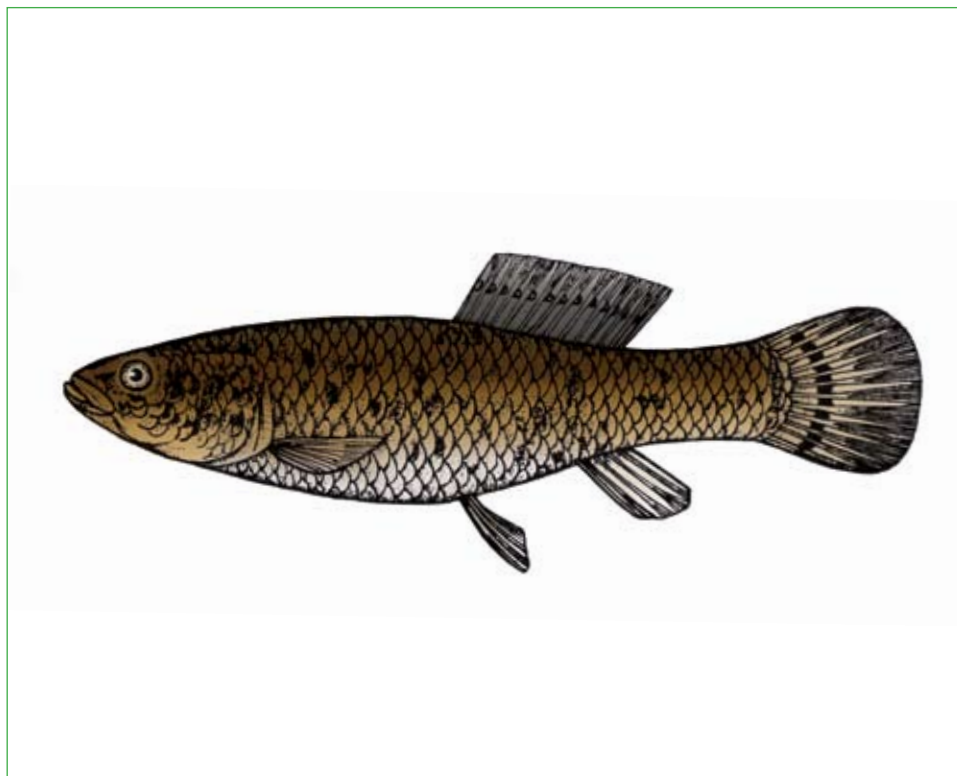
Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Мовчан, 1988а, 2005; 2006; Каталог, 2003.

Автор: А.І. Смірнов
Малюнок: Н.В. Кашенко

ЛОСОСЬ ЧОРНОМОРСЬКИЙ

Salmo labrax Pallas, 1814

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Лососеподібні (Salmoniformes), родина — Лососеві (Salmonidae). Один з 5-ти видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України. Раніше вид розглядався у ранзі підвиду Лосось чорноморський — *Salmo trutta labrax* Pallas, 1814.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ендемік Азовсько-Чорноморського регіону. В Україні трапляється у Чорному морі біля берегів Кримського п-ва, в Тендрівській та Ягорлицькій затоках, у пн.-зх. частині Чорного моря біля Одеси, в узор'ї Дунаю та його гирлі, іноді в Азовському морі.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Причинами зміни чисельності є порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного і біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом; забруднення води та надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Морська прохідна риба. Статевої зрілості досягає на 2–3 році перебування у морі. Нерестовий хід у річці починається в лютому, досягає максимуму у квітні–травні, закінчується у червні. Нерест з жовтня по січень. Ікру відкладає на тверде дно. Молодь затримується в річках на 2–5 років. Живиться ракоподібними, личинками комах, дорослими комахами, зрідка мальками риб. У 3–4-річному віці досягає довжини 19–26 см і маси

60–170 г. У морі живиться здебільшого рибами, у меншій мірі ракоподібними.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, товсте, брускоподібне. За спинним плавцем на хвостовому стеблі знаходиться жировий плавець. Хвостовий плавець має ледь помітну виїмку. Голова невелика, клиноподібна. Рот великий, верхня щелепа сягає за задній край ока. Щелепи та кістки рота озброєні зубами. Довжина тіла здебільшого до 50 см (інколи досягає довжини 110 см і маси 24 кг), тривалість життя до 10 років і більше. Спина темно-сіра, боки й черво сріблясті. Вище й нижче бічної лінії розміщені зіркоподібні плями, що поширюються й на зяброві кришки. Спинний та

хвостовий плавці темні, парні плавці та підхвостовий сіруваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994), списку МСОП і Європейського червоного списку. Охороняється у Чорноморському БЗ та у Карадазькому ПЗ. Треба організувати штучне розведення, реакліматизацію, кріоконсервування гамет та ембріонів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Біотехніка розведення випробувана у ставових господарствах Криму. Об'єкт холодноводного рибництва.

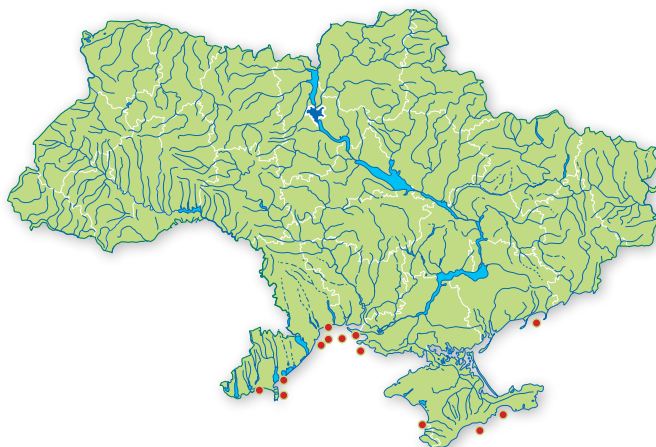
Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Лаврентьев, 1967; Салехова, Костенко, Вронский, 1989; Черняков, Ткаченко, 1999; Ткаченко, Хуторной, 2001; Мовчан, 2001; Каталог, 2003; Щербуха, 2004; Виноградов, 2006.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

ЛОСОСЬ ДУНАЙСЬКИЙ, ГОЛОВАТИЦЯ

Hucho hucho Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Лососеподібні (Salmoniformes), родина — лососеві (Salmonidae). Один з 2-4-х видів роду, єдиний вид у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Бас. Дунаю. В Україні ендемік бас. Дунаю (сх. частина ареалу), басейни Тиси і Пруту.

Чисельність і причини її зміни

Дуже нечисленний. Причинами зміни чисельності є порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів, спричиненої гідротехнічним будівництвом; забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна жила риба гірських водоемів де температура води не перевищує 15–20°C. Статевозрілим стає у віці 3–4 років, при довжині тіла близько 60 см і масі 1–3 кг. Нерест з середини квітня до середини травня при температурі води 6–10°C, здебільшого в гірських потічках на глибині 0,3–1,2 м. Ікру відкладає порціями у гнізда-ямки з гальки, піску, щебеню тощо на чистому дні, де швидкість течії досягає 0,6–1 м/с. Нерест парний, плідники активно охороняють свою територію. У самки завдовжки 48 см і масою 2,2 кг виявлено понад 4,5 тис. ікринок, у особини завдовжки 89 см і масою 5,5 кг — понад 11 тис. Хижак, який не тільки підстерігає здобич, а й активно на неї полює. Молодь живиться комахами, їхніми личинками, а також рибами.

Морфологічні ознаки

Тіло низьке, видовжене, вкрите дрібною лускою. Між спинним та хвостовим плавцями розміщений жировий плавець. Майже половину сплюснутої з боків голови займає широка паща, щелепи якої вкриті сильними зубами. Довжина тіла здебільшого не перевищує 50–70 см, маса 6 кг (у минулому досягав довжини понад 2 м і маси понад 150 кг), тривалість життя понад 20 років, зрідка до 60 років, граничним вважають вік понад 100 років. Спина сірувата чи коричнево-червоняста з зеленовим полиском, боки світло-мідні з червонястим полиском, черевце світло-золотаве або сірувате. На спині та боках є численні чорняві Х-подібні чи напівмісяцевоподібні плями. Тіло молоді з сріблястим полиском, на

фоні якого на боках тіла виділяються 8–10 поперечних темнуватих смужок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції і МСОП та Європейського червоного списку. Охороняється у Карпатському БЗ. Треба встановити заповідний режим на нерестових та нагульних біотопах виду. Організувати штучне розведення, реакліматизацію, кріоконсервування гамет та ембріонів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Біотехніка розмноження у неволі розроблялась у рибницьких господарствах Карпатського регіону.

Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Стеркин, 1971; Кох, Банк, Йенс, 1980; Туриянин, 1982; Holčík, Hensel, Nieslanik, Skacel, 1984; Щербуха, Неборачек, 1993; Щербуха, 1998, 2004; Чередарик, Хлус, Сільський, 2001; Харченко, Карпезо, Ляшенко, 2003.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

ХАРИУС ЄВРОПЕЙСЬКИЙ

Thymallus thymallus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Лососеподібні (Salmoniformes), родина — лососеві (Salmonidae). Один з 4-х видів роду, єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Річки Європи від крайнього Пн. Сх. і Великобританії до Швейцарії та Румунії. В Україні поширений у гірських ділянках Дністра та його приток та у бас. Тиси.

Чисельність і причини її зміни

Незначна, подекуди звичайний. Причинами зміни чисельності є порушення гідрологічних умов річок через знищення лісів на прибережних ділянках, вирівнювання річищ, забруднення води, а також неконтрольований вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна риба чистих, холодних, багатих на кисень вод. Молоді особини тримаються зграями, старші поодиночки. Взимку живиться і тримається ділянок річок, що не промерзають. Статевої зрілості досягає на 2–3 році життя. Нереститься з квітня до червня при температурі води 6–10°C, на кам'янистих місцях з швидкою течією. Ікра велика, клейка. Плодючість самок 4–6-річного віку, при довжині тіла 28–34 см і масі 300–500 г, становить 2,8–5,1 тис. ікринок. Молодь живиться комахами, що падають у воду, а також зоопланктоном; дорослі особини споживають молюсків, ракоподібних, комах та їхні личинки, дрібну рибу, іноді ікру риб.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, струнке, трохи сплюснуте з боків. Характерною рисою є видовжений і високий спинний плавець. Між спинним та рівнолопатеvim хвостовим плавцем розміщений жировий плавець. Голова невелика, у профіль трикутна. Рот маленький, нижній, поперечний. На щелепах є малі, слабкі і ледве помітні зуби. Довжина тіла 20–40 см, зрідка понад 50 см, маса 300–600 г (до 1 кг). Тривалість життя до 7 років. У водоймах з кам'янистим темним дном забарвлення темніше, з піщаним — світліше. Забарвлення спини темно- чи зелено-коричнювате, боки світліші, череву жовтаве чи сріблясто-біле. Уздовж тіла є бурувато-жовтаві чи фіолетові смужки, численні чорні плями роз-

кидані по спині та боках тіла. На спинному плавцеві є чотирикутні чорні плями, що розміщені паралельними рядами. У період нересту на ньому з'являється оранжево-червоняста оторочка. У молоді на тілі є темнуваті поперечні плями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції і МСОП та Європейського червоного списку. Охороняється у Карпатському БЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Були спроби розводити у рибницьких господарствах Закарпаття. У Зх. Європі розводять.

Господарське та комерційне значення

Об'єкт здебільшого аматорсько-спортивного рибальства.

Основні джерела інформації

Дык, 1960; Световидов, 1964; Галасун, 1976; Кох, Банк, Йенс, 1980; Тулянин, 1982; Вилер, 1983; Худий, 2002; Харченко, Карпезо, Ляшенко, 2003; Щербуха, 2004.

МИНЬ РІЧКОВИЙ

Lota lota (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Тріскоподібні (Gadiformes), родина — Миньові (Lotidae). Один вид роду, єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа, Пн. Азія та Пн. Америка. В Україні поширений в басейнах приток першого та другого порядку середньої і верхньої течії Сів. Дінця, Дніпра, Дністра та водойм Закарпаття.

Чисельність і причини її зміни

В окремих водоймах звичайний, в інших трапляється поодиноким, у ряді вже зник. Причинами є зникнення типових біотопів, особливо річкових, у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом; забрудненням води та надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна холодноводна риба. Тримається здебільшого у руслах річок. При температурі води 10°C і нижче найактивніший, при 15°C і вище стає пасивним, ховається. Нереститься з кінця грудня до початку лютого при температурі води близько 0°C на мілководних піщаних та супіщано-дрібнокам'янистих місцях з швидкою течією. Статевої зрілості досягає при довжині тіла 17–18 см, у віці 3–4 роки. Плодючість може досягати майже 500 тис. ікринок. Нереститься з настанням суті-

нок, зазвичай на піщаних косах. Виметана ікра зноситься течією й осідає у заглибинах дна. Молодь споживає личинок комах, ракоподібних, ікру інших риб і їхніх мальків, у тому числі й власних. Дорослі особини споживають риб, міног, земноводних, а також ракоподібних, личинок комах, молюсків тощо.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, товстувате спереду до анального отвору, знижується і стискається з боків з наближенням до хвостового плавця. Спинних плавців два, передній з яких короткий з опуклим контуром, задній низький, довгий, дотикається до хвостового плавця, але не зливається з ним. Хвостовий плавець

заокруглений. Голова невелика, товстувата, лоб широкий, плаский. Рот великий, зуби дрібні, щетинкоподібні. На підборідді є один вусик. Довжина тіла до 50 см, зрідка більше, тривалість життя 6–7 років. Голова, спина і частково боки тіла сірувато-буруваті, низ голови та черево брудно-біляві. На цьому фоні бувають різні за формою жовтаво-біляві плями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охорона місць літнього перебування мальків виду (можливо, й нересту плідників).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

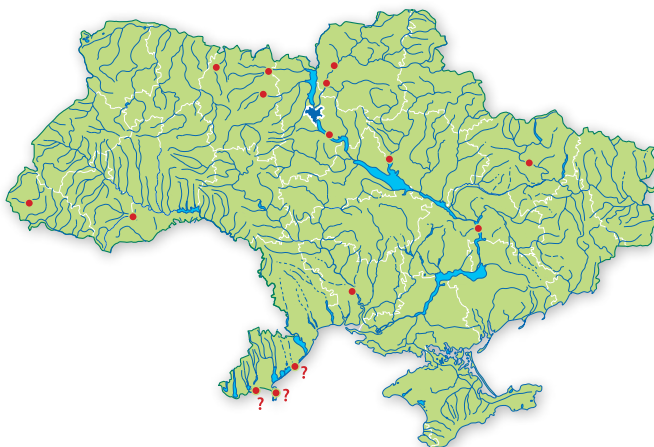
Господарське та комерційне значення

Винятково об'єкт аматорського рибальства.

Основні джерела інформації

Мовчан, 2001; Каталог ..., 2003; Новіцький, Бондарев, 2003; Щербуха, 2004.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

КЕФАЛЬ РАМАДА

Liza ramada (Risso, 1827)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина
— Кефалеві (Mugilidae). Один з 25-ти видів
роду, один з 4-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх. Атлантика від пн. частини Норвегії до Пд.
Африки (Наталя), Середземне, Чорне моря.
В Україні відмічалася біля берегів Криму
(м. Севастополь), а також у пн.-зх. частині
Чорного моря (район гирла Дунаю, 1946–
1947 рр.).

Чисельність і причини її зміни

Невідомі. За останні більш ніж 30 років заре-
єстрована одна особина в жовтні 2006 р. в
Балаклавській бухті Севастополя.

Особливості біології та наукове значення

Мало вивчений вид. Зграйна пелагічно-
придонна морська риба прибережної міл-
ководної зони, зустрічається в лиманах, при-
бережних озерах, заходить у річки, віддає
перевагу місцям із замуленим дном. Дорослі
особини живляться здебільшого детритом і
мікрроводоростями, молодь зоопланктоном,
з дорослішанням збільшується доля мікро-
бентосу. Самці набувають статевої зрілості
у 2 роки, самки — в 4. У Середземному морі
нереститься восени і ранньою зимою. Ікра

пелагічна, розвивається здебільшого в по-
верхневих шарах води, дрібна, має сферич-
ну форму, діаметром 0,66–1,03 мм з однією
великою жировою краплиною діаметром
0,2 мм.

Морфологічні ознаки

Тіло витягнуте, струнке, злегка сплюснуте
з боків. Кути рота не досягають заднього
краю передокової кістки. Верхня губа тон-
ка, ширина її менше половини діаметру ока.
Жолобки на лусці спини ординарні, зверху
голови майже відсутні. Над основою груд-
ного плавця є подовжена лопатинка. Очі не-
великі, жирові повіки зачаткові. Два спинних
плавники розділені широким проміжком. У
бічній лінії 41–46 лусок. Набільша довжина

60 см. Забарвлення спини і верхньої поло-
вини голови темні або синювато-сірі, боки
і нижня частина голови сірувато-сріблясті,
череву сріблясто-біле. На боках до 6–7 сіру-
ватих поздовжніх смуг. Плавники світло-сірі
або жовтуваті. Є чорна пляма біля початку
грудного плавця.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

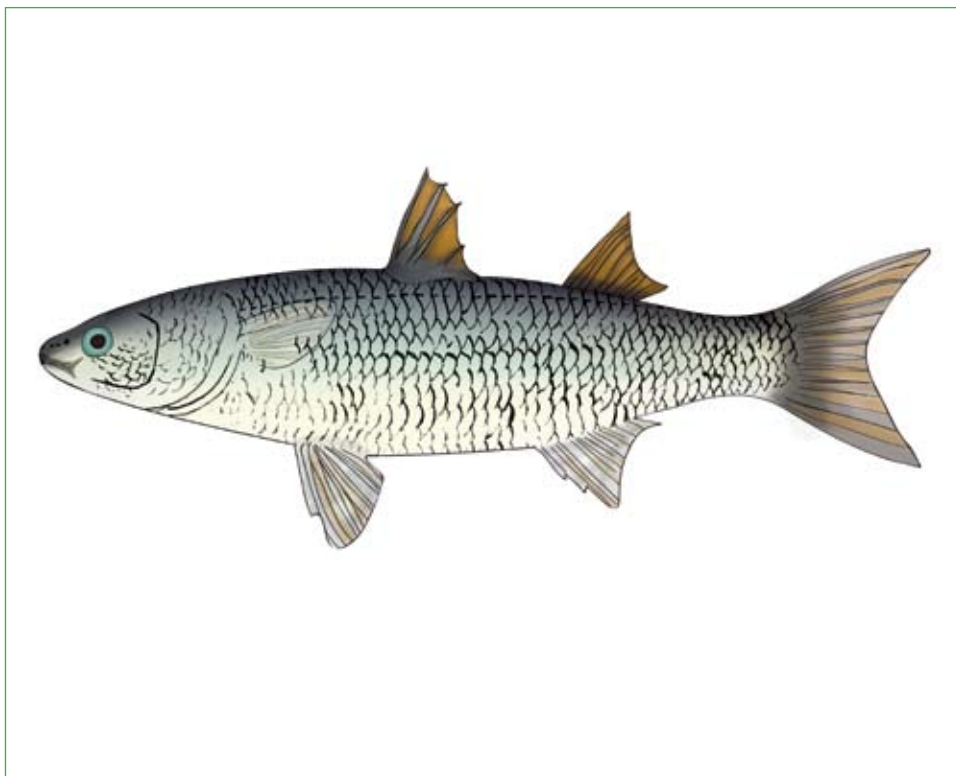
Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, яка через свою рід-
кісність у наших водах промислового зна-
чення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; FAO, 1981; FAO, 1987; FNAME, 1984–1986, Freshwater Fishes of Europe, 2003.

Автор: О.Р. Болтачов
Малюнок: Н.В. Кашенко

МОРСЬКИЙ ЧОРТ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ

Lophius piscatorius Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Вудильникоподібні (Lophiiformes),
родина — Вудильникові (Lophiidae). Один
з 8-ми видів роду; єдиний вид роду у фауні
України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантичні прибережні води (вздовж узбережжя Європи та Африки), Середземне, Мрамурове і Чорне моря, протока Босфор. В Україні у Чорному морі відзначається поблизу пд. берегів Кримського п-ва та о. Зміїного.

Чисельність і причини її зміни

Надзвичайно мала; рідкісна риба. Причини зміни чисельності не з'ясовані.

Особливості біології та наукове значення

Глибоководна зона морів та океанів глибиною до 2000 м. Виявлений в межах шельфу на глибинах 50–200 м, іноді наближається до берега на глибину як мінімум 10 м. Донна риба, хижак (полює на жертви із засідок); не тільки плаває, а й пересувається по дну, «стрибає» на пристосованих для цього парних плавцях. Нереститься у Середземному морі і Атлантичному океані на глибинах 500–1000 м. Плодючість близько 1 млн. ікринок. Розвиток із складним метаморфозом. Досягаючи завдовжки 20 см, молодь починає активно переміщуватись у місця з меншими глибинами. Зростаючи, вона переходить від пелагічного до придонного способу життя. Молодь живиться дрібними організмами планктону,

дорослі — вищими ракоподібними, рибами різних розмірів та іншими організмами. Корм здобувають поблизу дна й у товщі води.

Морфологічні ознаки

Форма тіла своєрідна. Голова дуже велика, притиснута зверху, значної ширини, тіло за нею доволі різко звужується і переходить у тонкий хвостовий відділ. Є короткий плечовий шип, трикінцевий чи двокінцевий. На верхньо-передньому боці голови наявне вудлище з розширенням на кінці — видозмінений передній промінь спинного плавця. Над невеликими очима є масивний кістковий гребінь. За заднім краєм голови — пара клапанів зябрових отворів. Рот величезний, широкий, з потужними гострими зубами

на щелепах. По боках нижньої частини тіла тягнуться торочки коротких виростів. Найбільша довжина тіла до 150 см, маса до 20 кг; у Чорному морі зустрічаються лише молоді особини завдовжки до 76 см і масою до 9 кг. Забарвлення верхньої частини тіла темноруде, часто з світлими і темними плямами під колір дна, зокрема кам'янистого; нижній бік тіла світло-сірий; кінці грудних і черевних плавців знизу чорнуваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ, 1994. Слід заборонити вилов виду як мінімум на 10 років, виявити місця його перебування і встановити там заповідний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Мовчан, 2006.

Автор: А.І. Смірнов
Малюнок: І.В. Маханьков

ЗЕУС ЗВИЧАЙНИЙ, СОНЦЕВИК ЗВИЧАЙНИЙ

Zeus faber Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Зеусоподібні (Zeiformes), родина — Зеусові (Zeidae). Один з 2-х видів роду, єдиний вид роду у фауні України. Раніше в Україні відзначався підвид Зеус середземноморський — *Zeus faber pungio* Cuvier, 1829.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх. Атлантика від Норвегії до Мадейри, Середземне, Чорне моря. В Україні зустрічається біля чорноморських берегів Криму і в пн.-зх. частині Чорного моря.

Чисельність і причини її зміни

Невідомі, можливо, рибацтво. Біля берегів України в останні 20–25 років практично не зустрічався.

Особливості біології та наукове значення

Морський пелагічний вид, тримається поодиночки або невеликими групами. Мешкає в придонних шарах на глибині до 500 метрів, зазвичай на 20–160 м, рідше біля берегів і в бухтах. Малорухлива риба, але може здійснювати стрімкі кидки і здатна переміщуватися на великі відстані. Хижак, харчується в основному рибою, рідше ракоподібними. Ви-

користовуючи особливості будови тіла і маскувальні забарвлення, поволі підпливає до жертви, атакує стрімким кидком і хапає її виступаючою щелепою. Розмноження в Чорному морі достовірно не встановлене, в Середземному нереститься з березня по травень. Ікротетання порційне. Ікра пелагічна, прозора, сферична, діаметром 1,96–2 мм з крупною жировою краплею діаметром 0,36–0,4 мм.

Морфологічні ознаки

Тіло відносно коротке, дуже високе, його найбільша висота майже в два рази менша за довжину, сильно сплюснуте з боків, округло-овальне. Два спинні плавці розділені невеликим проміжком. Вздовж основи другого спинного плавця і нижньої частини тіла від

голови до хвостового стебла розташовані кісткові щитки, які мають по два більш-менш розвинені шипи. Голова велика, в профіль за формою чотирикутна. Рот великий, кінцевий з сильно виступаючою верхньою щелепою. Над верхнім краєм зябрової кришки, на потилиці і передочній кістці в дорослих особин є шипи. Зуби дрібні, конічні. Зазвичай досягає довжини 20–30 см, максимально до 50 см. Забарвлення світле, оливково-зелене з бурим відтінком на спині. Під колючим спинним плавцем є чорна пляма, облямована світлим обідком.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

В Україні риба непромислова.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; FAO, 1981; FNAI, 1984–1986; FAO, 1987.

Автор: О.Р. Болтачов
Малюнок: І.В. Маханьков

МОРСЬКА ГОЛКА ТОВСТОРИЛА

Syngnathus variegatus Pallas, 1814

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Колючкоподібні (Gasterosteiformes),
родина — Морські голки (Syngnathidae).
Один з 32-х видів роду, один з 5-ти видів роду
у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Прибережні води Середземного, Адріатичного, Егейського, Мармурового, Чорного морів. В Україні зустрічається переважно біля берегів Криму, відзначалася в Одеській, Тендрівській і Каркінітській затоках і в Керченській протоці.

Чисельність і причини її зміни

Невисока, ніколи не була численною. Майже зникла в рекреаційних зонах. Опріснення великих прибережних ділянок моря, забруднення води і надмірний вилов (використовується як сувенір).

Особливості біології та наукове значення

Морська риба прибережної мілководної зони. Живе серед або поблизу заростей підводної рослинності, серед скель і скупчень каміння, вкритих водоростями, де тримається поодиночки або по 2–3 особини на глибинах понад 2,5–3 м (до 15 м і більше) в придонних шарах або в товщі води. Уникає значного опріснення. Вперше розмножується, можливо, у 2–3 роки. Нерест в прибережній зоні серед рослинності з кінця квітня — початку травня до кінця серпня — початку вересня. У самок завдовжки 27,1–31,7 см з масою тіла 15–24 г плодючість складає 198–969 ікринок. Самець виношує нащадків у виводковій камері під хвостовим відділом, в яку приймає

ікру від кількох самок, після чого стулки камери зростаються до сформування в ній і виходу назовні личинок. Живиться безхребетними тваринами заростей рослинності (ракоподібними, личинками комах і т. д.), а також ікрою і мальками риб та дрібною рибою.

Морфологічні ознаки

Тіло довге, низьке, з добре вираженими гранями. Обидві половини грудного поясу нерухомі, знизу зрослені між собою, під ними є непарна черевна платівка, а передній (верхній) край цих половин з добре вираженою виїмкою. Рило довге, масивне, високе. Найбільша довжина тіла 35–36 см, маса 30 г, тривалість життя невідома. Загальний фон забарвлення — від світло-бурого, сірого, майже мармурового

до червонуватого або темно-бурого, черево сірувато- або молочно-біле. На спині і боках є неправильної форми темні плямки і крапки, а також поперечні бурі смуги, чергування яких разом із світлими проміжками надає забарвленню помітної смугастості. На спинному плавці три повздовжні сірувато-бурі смужки, на хвостовому поперечна темна смужка.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Заходи з охорони не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

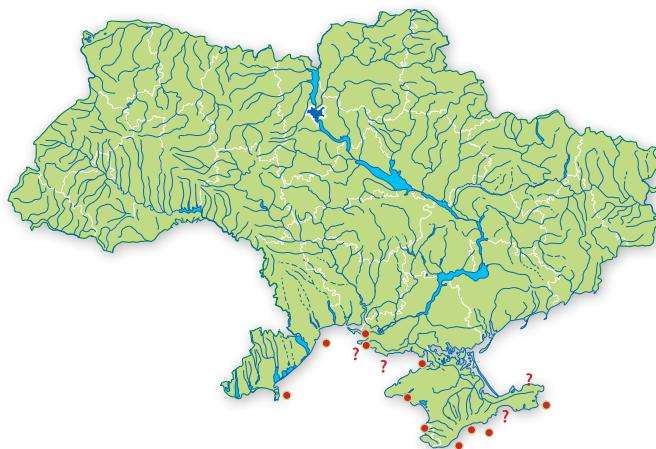
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має. Об'єкт сувенірного лову.

Основні джерела інформації

Виноградов, 1960; Световидов, 1964; Салехова и др., 1987; Пинчук, Ткаченко, 1996; Болтачев, 1999, 2003; Мовчан, 2000б; Каталог колекцій..., 2003; Замооров, 2005 (особисте повідомлення).

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: І.В. Маханьков

МОРСЬКА ГОЛКА ТОНКОРИЛА

Syngnathus tenuirostris Rathke, 1837

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Колючкоподібні (Gasterosteiformes),
родина — Морські голки (Syngnathidae).
Один з 32-х видів роду, один з 5-ти видів
роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Прибережні води Середземного, Адріатично-го, Егейського, Мармурового, Чорного морів. В Україні зустрічається в Керченській протоці, біля берегів Криму, в Каркінітській, Тендрівській, Ягорлицькій і Одеській затоках, відзначена в передгірлових ділянках Дунаю та в Азовському морі (Генічеськ).

Чисельність і причини її зміни

Невелика, ніколи не була численною. Майже зникла в рекреаційних зонах. Опріснення великих прибережних ділянок моря, забруднення води і надмірний вилов (використовується як сувенір).

Особливості біології та наукове значення

Морська риба мілководного прибережжя, яка живе в місцях з чистою, насиченою киснем водою, іноді зустрічається поблизу гирлових ділянок рік, але уникає значного опріснення. Тримається серед або поблизу заростей підводної рослинності, серед скель і скупчень каміння, вкритих водоростями, зазвичай в придонних шарах або в товщі води, поодиночі або по 2–3 особини, на глибинах 3–15 м і більше. Статевої зрілості досягає при довжині тіла не менше 12–14 см. Розмноження в прибережжі серед рослинності з кінця квітня — початку травня до серпня, можливо ще й у вересні.

У самців завдовжки 17,3–23,5 см у виводкових камерах нараховували 44–214 ікринок або ембріонів з ікрою. Живиться як і інші морські голки.

Морфологічні ознаки

Тіло дуже довге, низьке, шорстке, з добре вираженими гранями. Обидві половини грудного поясу нерухомі, зрослені між собою, під ними є непарна черевна платівка, а передній (верхній) край обох половин поясу тупо заокруглений, без виїмки. Рило довге, тонке, низьке, стиснуте з боків переважно в передній його третині. Найбільша довжина тіла 41 см, маса 35 г, тривалість життя невідома. Загальний фон забарвлення від світло- або темно-сірого, коричнево- або червоно-бурого до світло-коричневого, майже жовтуватого.

На тулубі і хвості досить широкі, неправильної форми, іноді розмиті, поперечні смуги, які на загальному темному фоні світлі, на світлому темні. Нижня половина зябрових кришок сірувата, іноді срібляста. Спинний плавець з чорними або буруватими крапками вздовж променів, грудні і хвостовий однотонні, під загальний фон, хвостовий з світлим зовнішнім краєм. Череву сірувате або білувате.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Заходи охорони не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має. Об'єкт сувенірного лову.

Основні джерела інформації

Виноградов, 1960; Световидов, 1964; Салехова и др., 1987; Пинчук, Ткаченко, 1996; Мовчан, 2000 б; Каталог коллекций, 2003; Болтачев, 2003.

МОРСЬКИЙ КОНИК ДОВГОРИЛИЙ

Hippocampus guttulatus Cuvier, 1829

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Колючкоподібні (Gasterosteiformes), родина — Морські голки (Syngnathidae). Один з 36-ти видів роду, єдиний вид роду у фауні України. Раніше виділявся підвид *H. hippocampus microstephanus* Slastenenko, 1937.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Прибережні води Сх. Атлантики від Північного моря до Мадейри і Канарських о-ів, Середземне, Егейське, Адріатичне, Чорне, Азовське моря. В Україні трапляється в зх. і пд.-зх. частинах Азовського і пн.-зх. частині Чорного морів та в Керченській протоці, частіше біля берегів Криму.

Чисельність і причини її зміни

Невідома. Майже зник в рекреаційних зонах. Опріснення великих прибережних ділянок моря, забруднення води і надмірний вилов (використовується як сувенір і, начебто, для лікування).

Особливості біології та наукове значення

Морська риба прибережної зони відкритих ділянок моря чи заток, з'єднаних з відкритим морем. Унікає опріснених або солонуватих вод. Зустрічається на глибині 5–15 м і глибше, але обов'язково серед підводної рослинності. Тримається поодинокі, під час розмноження утворює скупчення. У літній і зимовий час відкочує на глибину, а навесні і восени підходить

на мілководдя. Статевої зрілості досягає вже в 2 роки, при довжині тіла 7–8 см. Розмноження відбувається з травня до вересня. У самок завдовжки 8,4–13,1 см плодючість складала 125–647 ікринок. Нерест порційний, серед підводної рослинності. Самці виношують у виводкових камерах до 400 нащадків. Живиться безхребетними тваринами заростей рослинності, зрідка споживає мальків риб.

Морфологічні ознаки

Тіло високе, стиснуте з боків. Голова зігнута в бік черева майже під прямим кутом, задня частина хвостового відділу довга, закруглена у бік черева і використовується для прикріплення до підводних предметів. Найбільша довжина тіла 13,5 см, маса — 8 г. Загальний фон забарвлення

від сіруватого, світло-коричневого до червоно- або чорно-бурого. Спина і верхня частина голови зазвичай темніші, ніж боки, черево світле, білувате, сірувате або палеове. На голові і тулубі є тоненькі хвилясті голубуваті лінії, а також блакитні крапки, які, зливаючись між собою, утворюють поперечні світлі смужки.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення можливих місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції, CITES і МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має. Об'єкт сувенірного вилову.

Основні джерела інформації

Виноградов, 1960; Световидов, 1964; Салехова и др., 1987; Мовчан, 1988, 2000 б; Пинчук, Ткаченко, 1996; Болтачев, 1999, 2003; Хуторной, 2001; Каталог коллекций, 2003; Замооров, 2005 (особисте повідомлення).

Автор: Ю.В. Мовчан
Малюнок: Н.В. Кашенко

ТРИГЛА ЖОВТА, МОРСЬКИЙ ПІВЕНЬ ЖОВТИЙ

Chelidonichthys lucerna (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Скорпеноподібні (Scorpaeniformes),
родина — Триглові (Triglidae). Один з 9-ти ви-
дів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантичні води (узбережжя Європи та Африки), Середземне, Мармурове, Чорне і Азовське моря. В Україні мешкає в Чорному (біля берегів Криму та відзначений у пн.-зх. частині моря) і Азовському (пд. частина) мо-
рях.

Чисельність і причини її зміни

Мала. Причини зміни чисельності — забруд-
нення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Живе і розмножується у прибережних водах морів з солоністю води 15–19‰ і вище. За-
звичай тримається на глибині до 100 м по-
близу дна малими зграями. У воді планерує,
а по дну пересувається на трьох парах паль-
цеподібних утворень з передніх променів
грудних плавців. Статевозрілими самці ста-
ють у 3 роки, самки — в 4. Плодючість сам-
ки завдовжки 56,5 см становить близько 14
тис. ікринок. Нереститься у червні–серпні
у 2–3 км від берега, на глибині 15–20 м, ікру
відкладає порціями на піщане чи кам'янисте
дно. Мальки стають схожими на дорос-
лих при довжині близько 1 см. У процесі
росту молодь переходить від придонно-

пелагічного до донного способу життя. До-
рослі особини живляться дрібними вищими
ракоподібними і рибою.

Морфологічні ознаки

Тіло довгасте, помірної висоти, дещо потов-
щене. Спинних плавців 2, передній з міцни-
ми шипуватими променями. Грудний пла-
вець дуже великий, віялоподібний. Голова
цілком покрита злитими кістками, почасти
шипуватими. На задній частині голови кіль-
ка шипів, з яких потиличний сягає початку
основи першого спинного плавця. Кісткові
платівки вздовж основи спинних плавців з
кількоподібним гребенем, ззаду шипуватим.
Найбільша довжина тіла до 70 см, маса — до
5 кг. Забарвлення дуже різноманітне. Спина

зазвичай бура, рожево-жовтувата або сіру-
вата, на основному фоні часто бувають роз-
кидані більш-менш чіткі темні плями. Боки
червоно-буруваті або рожеуваті. Особливо
варіює колір грудних плавців: зверху вони
переважно фіолетові, іноді з червонуватими
плямами, промені білуваті; внутрішній бік
цих плавців зелено-синій, темний, з синьою
облямівкою впродовж кінця плавця. Черев-
ні та анальний плавці світло-рожеві.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесена до ЧКУ, 1994, охороняється в ак-
ваторії Карадазького ПЗ. Слід заборонити
вилов, у тому числі підводне полювання, ви-
значити місця концентрації виду і встанови-
ти там заповідний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

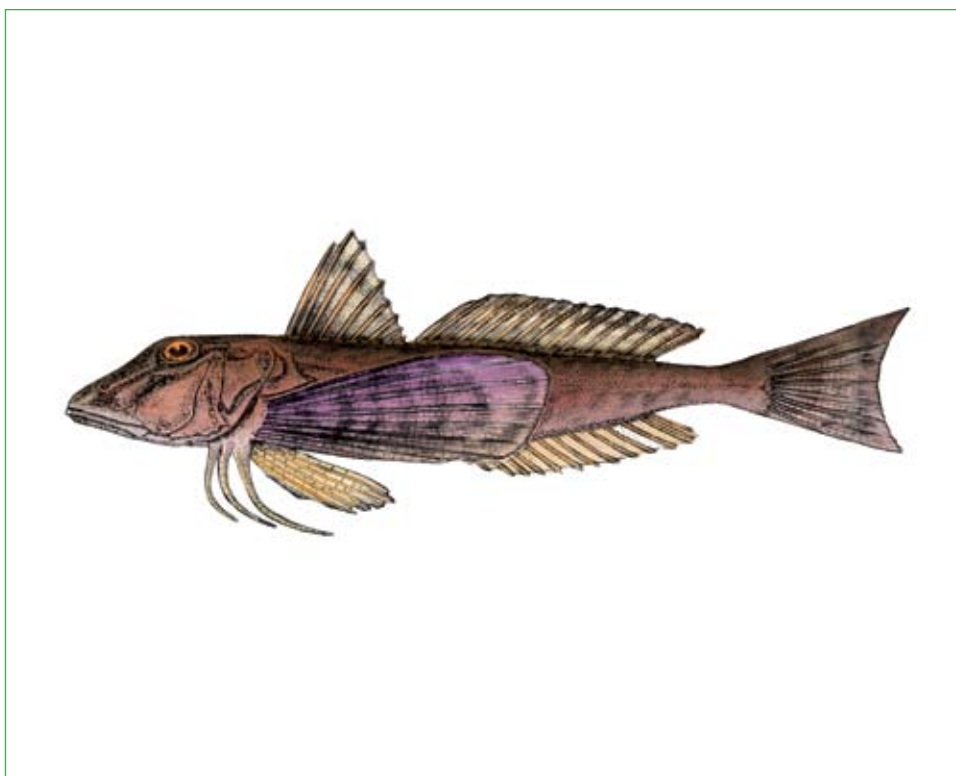
Господарське та комерційне значення

Об'єкт місцевого промислу.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Мовчан, 2006.

Автор: А.І. Смірнов, А.Н. Световидів
Малюнок: І.В. Маханьков

ЛАВРАК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ

Dicentrarchus labrax (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Лавракові (Moronidae). Один з 2-х видів роду, єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Моря Атлантичного океану. В Україні ареал охоплює Чорне море уздовж берегів його пн.-зх. частини, Тендрівської затоки, пд.-зх. і пд. берегів Кримського п-ва, Керченської протоки.

Чисельність і причини її зміни

Трапляється рідко, причини не з'ясовані.

Особливості біології та наукове значення

Морська зграйна риба придонних шарів і товщі води прибережної зони. Відзначена у гирлах річок. Зрідка трапляється й у відкритому морі. У вересні 2001 р. біля Севастополя виявлений самець загальною довжиною 88 см і масою 6600 г, 10 листопада виявлені ще дві особини, найбільша з яких — самка завдовжки 87 см і масою 9750 г з текучою ікрою, що свідчить про можливий нерест виду у цьому районі пізньої осені, при температурі води близько 14°C. Ікра пелагічна. Хижак, живиться здебільшого дрібними зграйними рибами (оселедці, піскорий), ракоподібними.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, трохи сплюснуте з боків. Спинних плавців два, між ними невеликий проміжок. Голова велика, клиноподібна. На нижньому краї передкришок є шипи, вістря яких спрямані вперед. Рот великий. Зуби щетинко-подібні, конічні, розміщені на щелепах та інших кістках ротової порожнини. Довжина тіла близько 1 м, маса до 12 кг, здебільшого переважають особини з довжиною тіла до 60 см. Тривалість життя до 20 років. Забарвлення характерне для пелагічних риб. Спина зеленувато-сірувата, такого ж кольору боки з діамантовим полиском, черевце сріблясто-біляве. На зябровій кришці є темно-сірувата пляма. Невеликі за розміром особини забарвлені темніше.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

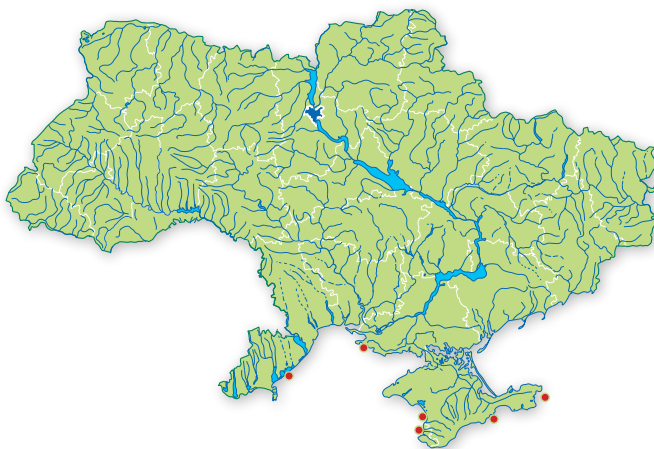
Занесений до ЧКУ (1994). Охороняється у Карадазькому та «Мис Март'ян» ПЗ. Треба докладніше вивчити біологію, виявити місця перебування, встановити там заповідно-заказний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Черняков, Ткаченко, 1999; Ткаченко, Хуторной, 2001; Болтачев, Юрахно, 2002; Виноградов, 2006.

Автор: А.Я. Щербуха, А.Н. Световидов
Малюнок: І.В. Маханьков

КАМ'ЯНИЙ ОКУНЬ ЗЕБРА

Serranus scriba (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина
— Серанові, Кам'яні окуні (Serranidae). Один
з 29-ти видів роду, один з 2-х видів роду у фа-
уні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантика від Біскайської затоки до Пд.
Африки (Наталь), Середземне, Адріатичне,
Чорне моря. В Україні зрідка зустрічається
вдовж чорноморських берегів Криму, відмі-
чений в Одеській затоці.

Чисельність і причини її зміни

Нечисленна риба. Порушення типових
біотопів, спричинене гідротехнічним будів-
ництвом, хімічним та біологічним забруднен-
ням води та ґрунтів, підводне полювання.

Особливості біології та наукове значення

Морський придонний вид, тримається по-
одинокі в прибережній зоні, зустрічається
переважно на кам'янистих ґрунтах і скелях,
вкритих водоростями до глибини 150 м, зо-
крема в щілинах скель чи серед водоростей.
Зграї утворює в період нересту. Підходить
у прибережну зону в теплу пору року. Хижак,
живиться переважно рибою, зрідка крабами
та креветками, підстерігає здобич, ховаю-
чись серед водоростей чи у щілинах скель.
Функціональний гермафродит. У нерестовий
період його гонади мають дозрілі жіночі й
чоловічі статеві клітини. У природних умовах
можливе перехресне запліднення і само-

запліднення. Нерест багатопорційний з без-
перервним дозріванням ооцитів. Розмно-
жується з червня до вересня, найбільш
активно в липні–серпні. Ікринки пелагічні,
сферичні, з одною маленькою жировою кра-
плею, в діаметрі від 0,99 до 1,13 мм.

Морфологічні ознаки

Тіло стиснуте з боків, відносно високе, хвос-
тове стебло вкорочене. Спинний плавець
відносно високий і довгий, анальний ко-
роткий. Голова у профіль трикутна, зверху
і з боків вкрита лускою. Рот великий, ниж-
ня щелепа виступає уперед. Очі розміщені
високо на голові. Луска відносно дрібна,
зазублена, до 62–75 лусок у бічній лінії.
Зазвичай досягає довжини 22 см, маси

біля 200 г, найбільша довжина 36 см, маса
500 г, граничний вік 7 років. Забарвлення тіла
коричнево-жовте чи буре, на боках є 5–8 по-
перечних смуг. Під і перед очима є оранжеві
смужки й лінії, між якими знаходяться світло-
блакитні плями. Колюча частина спинного
плавця блакитнувато-сіра, м'яка; анальний
і хвостовий плавці коричнево-жовті з темно-
червоними дрібними плямами. Грудні плав-
ці жовті з двома синюватими поперечними
смужками. Черевні плавці синювато-сірі
з червоними кінчиками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; FAO, 1981; FNAM, 1984–1986,
FAO, 1987; FishBase (filaman.ifm-geomar.de); Recif
France (www.recif-france.com).

Автор: О.Р. Болтачов
Малюнок: І.В. Маханьков

СУДАК МОРСЬКИЙ, СУДАК БУГОВЕЦЬ

Sander marinus (Cuvier, 1828)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина
— Окуневі (Percidae). Один з 5-ти видів роду,
один з 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Чорного та Каспійського морів. В
Україні ареал охоплює Дніпровсько-Бузький
лиман, пониззя Пд. Бугу, сх. частину Тендрів-
ської затоки, Березанський та Дністровський
лимани.

Чисельність і причини її зміни

Мізерна, через порушення типових біотопів
у результаті зміни гідрологічного, хімічного,
біологічного режимів водойм, спричиненої
гідротехнічним будівництвом, а також за-
бруднення води і надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Солонуватоводна риба лиманів та узмор'я.
Не витримує як значного осолонення води,
так і її опріснення. Протягом літа-зими пе-
ребуває у лиманах, весною — у пониззях
річок, де прісніша вода. Статевозрілим стає
в 3-4 роки. Нереститься у квітні-травні за се-
редньодобової температури води 8-20°C на
твердому дні. Плодючіть самок завдовжки
45-50 см становить понад 60 тис. ікринок.
Довжина тіла на 3 році життя близько 25 см,
на 8 — понад 55 см. Молодь живиться рачка-
ми, личинками комах, вже на першому році
життя рибою; дорослі особини — рибою.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, трохи стиснуте з боків.
Спинних плавців два, відокремлені проміж-
ком, передній з них трохи вищий від зад-
нього. Голова видовжена, клиноподібна.
Лоб ширший за діаметр ока. Рило довге, рот
великий, кінцевий. На щелепах є дрібні зуби,
між якими знаходяться ікла. Довжина тіла до
60 см, маса іноді перевищує 3 кг, тривалість
життя понад 10 років. Забарвлення тіла тем-
не. Спина сіра, червоно-сіріючато-біле. Упо-
перек тіла є понад десять темних смужок з
нечітко окресленими краями. Спинні плавці
темно-сіруваті з чорною оторочкою на пере-
дньому з них і такого ж кольору плямою на
задньому спинному плавці. Решта плавців
сіруваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994), МСОП і Європей-
ського червоного списку. Частково охоро-
нюється у Дніпровсько-Бузькому лимані на
ділянці Чорноморського БЗ «Волижин ліс».
Організувати штучне розведення, реаклі-
матизацію, кріоконсервування гамет та ем-
бріонів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Розроблена біотехніка штучного
розведення у Туркменістані (Красноводськ),
яка близька до біотехніки розведення суда-
ка звичайного (Україна).

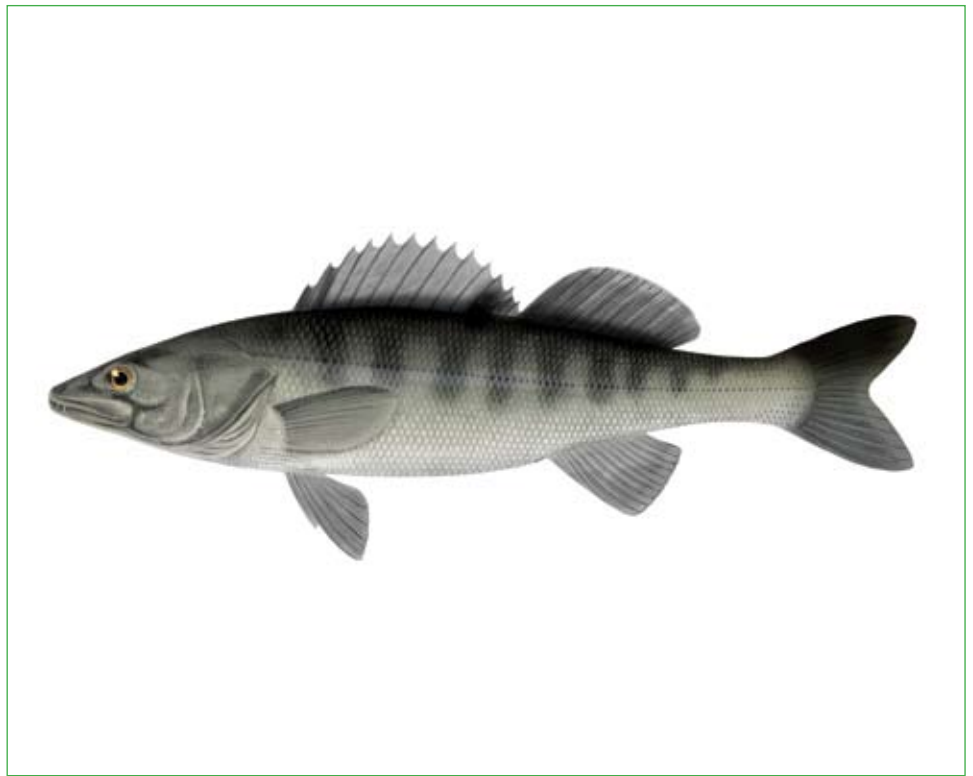
Господарське та комерційне значення

Через свою рідкісність рибпромислового
значення не має.

Основні джерела інформації

Черняков, Ткаченко, 1999; Ткаченко, Хуторной,
2001.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

СУДАК ВОЛЗЬКИЙ, БЕРШ

Sander volgensis (Gmelin, 1789)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина
— Окуневі (Percidae). Один з 5-ти видів роду,
один з 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Каспійського, Азовського і Чорного морів. В Україні відзначений у пониззі та пригирлових ділянках Дунаю, Дністра, Дніпра, Пд. Бугу, у Каховському, Дніпровському і Дніпро-дзержинському водосховищах, у рр. Самара, Сура, Оріль, та у водоймах по трасі каналу Дніпро-Донбас.

Чисельність і причини її зміни

Нечисленна. Основними причинами зміни чисельності є зникнення типових біотопів, особливо репродуктивних у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води і надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводний, частково солонуватоводний, придонний вид. Освоює місця з твердим піскуватим дном у річках, їх опріснених естуаріях та водосховищах. Мілководних ділянок уникає. У Дніпровському водосховищі зайняв специфічну нішу хижака-бентофага. Статевозрілими самці стають у 2 роки, завдовжки 19 см, самки на 90,5% — у 3 роки, завдовжки

22 см. Плодючість 17,7–364,3 тис. ікринок. Нереститься у квітні. Ікру відкладає на піщаних та кам'янисто-піщаних косах поблизу островів та деяких балок. Дорослі особини живляться здебільшого придонними організмами, з яких половину складають риби.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, низьке, трохи стиснуте з боків. Спинних плавців два, відокремлені один від одного проміжком. Хвостовий плавець з невеликою виїмкою. Голова видовжена, у профіль клиноподібна. Рот великий, кінцевий. Ікла на щелепах у дорослих особин відсутні, у молодих розвинені слабо. Довжина тіла до 45 см, маса до 1150 г. Тривалість життя до 7 років. Спина чорняво- чи бурувато-зеленава,

боки тіла світло-сіруваті з поперечними темно-буруватими смугами, черево біловате. Спинний та хвостовий плавці світло-сіруваті з рядами чорних плям. Грудні й черевні плавці біловаті, підхвостовий плавець з чорною плямою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до списків Бернської конвенції, МСОП та Європейського червоного списку. Охороняється у Дніпровсько-Орільському ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не проводилося. Штучне розмноження близьке до судака звичайного.

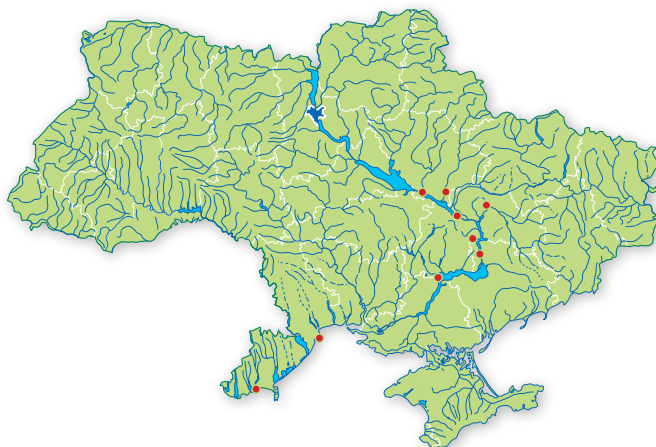
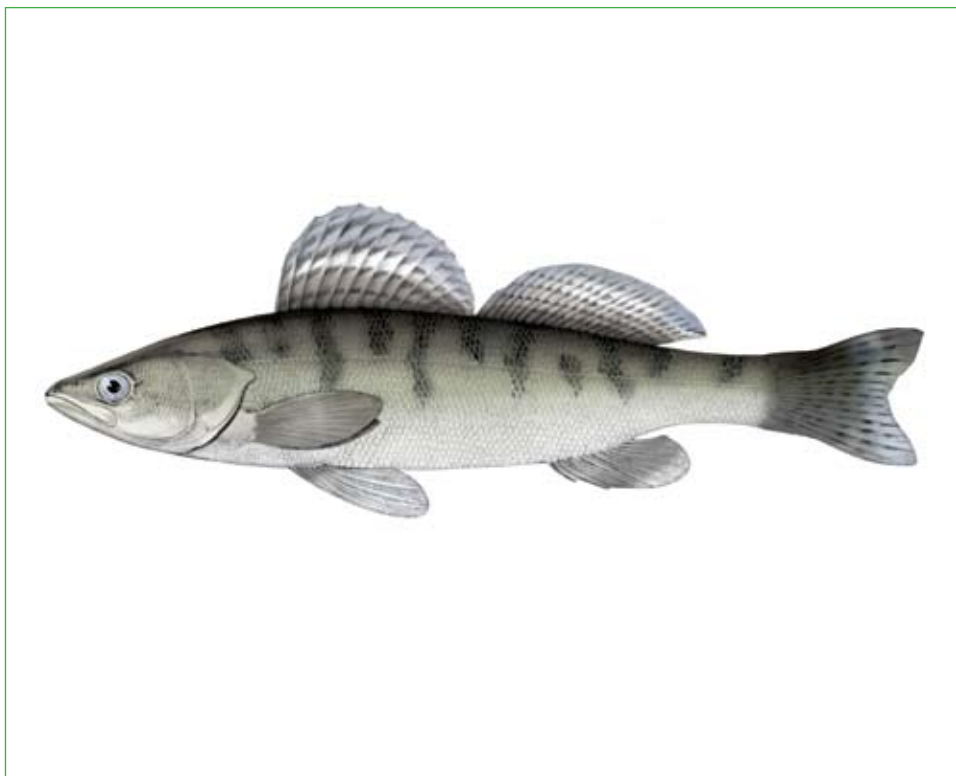
Господарське та комерційне значення

Промислове значення незначне і проблематичне у зв'язку зі зменшенням чисельності.

Основні джерела інформації

Щербуха, 1982; Щербуха, Шевченко, Коваль і др., 1995; Христов, Новицький, 1997; Новицький, 1998; Щербуха, Дячук, 2000; Мовчан, 2001; Новицький, Бондарев, 2003; Виноградов, 2006.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

ЧОП ЗВИЧАЙНИЙ, ЧОП ВЕЛИКИЙ

Zingel zingel (Linnaeus, 1766)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина
— Окуневі (Percidae). Один з 3-х видів роду,
один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Дністра та Дунаю. В Україні ендемік
бас. Дунаю та Дністра.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Причинами є порушення типових
біотопів у результаті зміни гідрологічного, хі-
мічного, біологічного режимів водойм, спри-
чиненої гідротехнічним будівництвом, а та-
кож забруднення води та надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна жила риба гірських та передгір-
них ділянок річок з швидкою течією, чистою,
добре насиченою киснем водою. Місцями
перебування є глибоководні ділянки річок з
твердим дном з піску, гальки або глини, рід-
ше їх мілководдя. Статевозрілим стає в 2–4
роки. Нереститься у квітні–травні. Плодю-
чість до 10 тис. ікринок; дрібну та клейку ікру
відкладає на дно. Довжина шести-семиліток
досягає понад 27 см. Живиться здебільшого
вночі, основний корм — донні безхребетні
(личинки комах, черви, рачки, молюски),
ікра та дрібна риба.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, струнке, у передній час-
тині округле, у спинно-черевному напрямі
трохи сплюснене. Два спинних плавці розді-
лені проміжком. Довжина хвостового стебла
ледь перевищує довжину основи заднього
спинного плавця. Хвостовий плавець
з ледве помітною виїмкою. Голова відносно
довга, трикутна. Рот нижній, верхня щелепа
виступає над нижньою. На щелепах дрібні,
щетинкоподібні зуби. Довжина тіла до 45 см
(здебільшого до 25 см), маса 200–300 г, інко-
ли до 1 кг. Тривалість життя близько 10 ро-
ків. Загальне забарвлення тіла жовто-буре.
Спина темно-коричнювата, черево світло-
сірувате. По боках тіла навскоси від спини
до черева розміщуються по чотири чорних

смужки, які ніби стрічками оперізують тіло.
Плавці жовтаво-сіруваті. Спинні та хвостो-
вий плавці темніші, ніж решта.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської
конвенції і МСОП та Європейського черво-
ного списку. Охороняється у Дунайському
біосферному заповіднику, в іхтіологічних за-
казниках «Репуженські острови», «Василів-
ська вирва» та «Дарабанське плесо». Доціль-
но виділити заповідні акваторії на річках,
де б охоронявся реофільний комплекс риб,
у тому числі і чіп великий.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

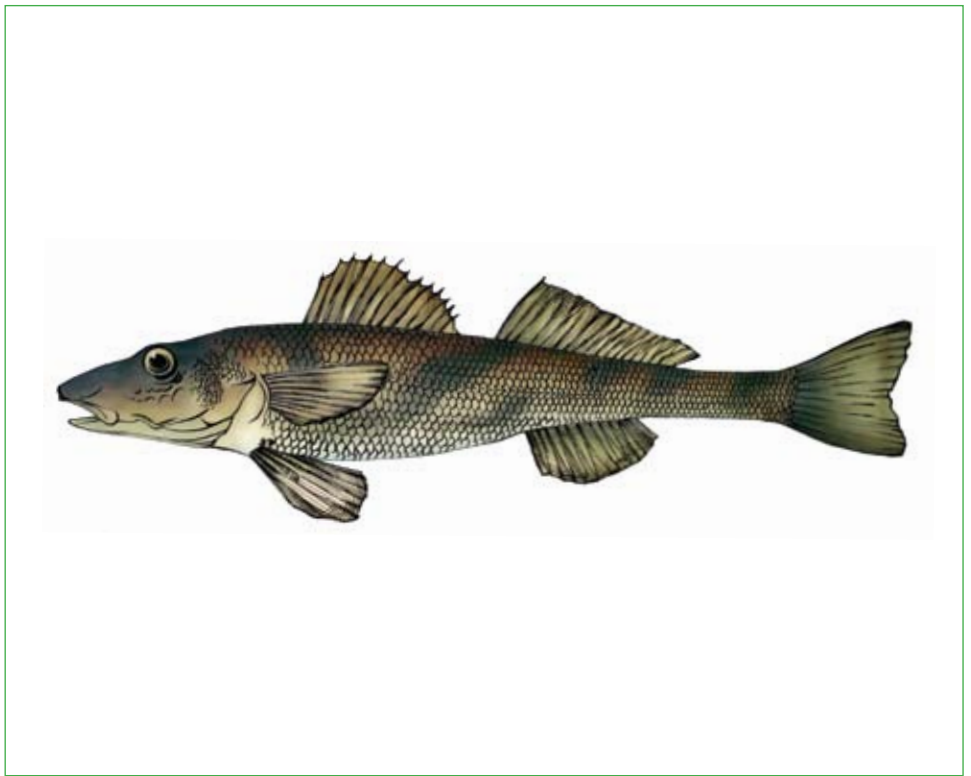
Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність промислового
значення не має.

Основні джерела інформації

Тулянин, 1982; Щербуха, 1982; Вилер, 1983; Чере-
дарик, Хлус, Скільський, 2001; Мовчан, 2001; Худий,
2002; Харченко, Карпезо, Ляшенко, 2003.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: Н.В. Кашенко

ЧОП МАЛИЙ

Zingel streber (Siebold, 1863)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина
— Окуневі (Percidae). Один з 3-х видів роду,
один з 2-х видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

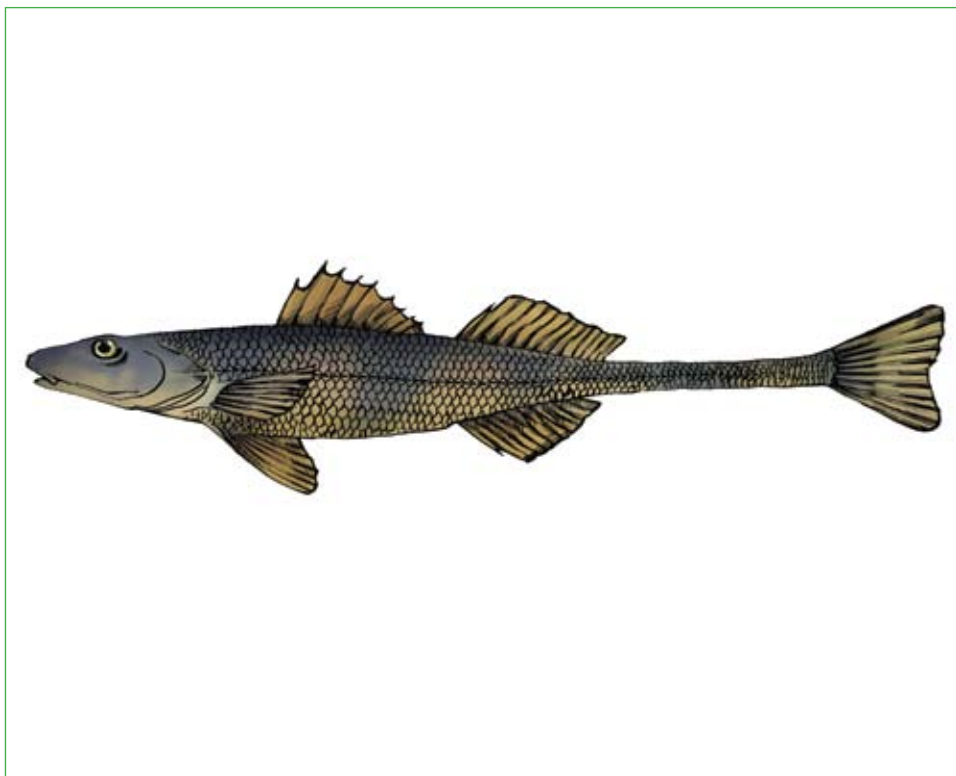
Бас. Дунаю та Вардари (Балканський п-ів).
В Україні ендемік бас. Дунаю.

Чисельність і причини її зміни

Нечисленна. Причинами цього є порушення
типових біотопів у результаті зміни гідро-
логічного, хімічного, біологічного режимів
водойм, спричиненої гідротехнічним будів-
ництвом; забруднення води та надмірний
вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводний жилий вид гірських та перед-
гірних глибоких ділянок річок з швидкою
течією, чистою, добре насиченою киснем
водою та з кам'янистим, піщаним або гли-
нистим дном. Статевозрілим стає в 2–3
роки. Нереститься в березні–травні в місцях
з дрібнокам'янистим дном і залишками то-
рішньої рослинності. Плодючість до 5 тис.
ікринок; ікра дрібна, клейка. Живиться при-
донними організмами, зокрема, личинками
комах, червами, зрідка ікрою та мальками
інших риб.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, веретеноподібне, спина
пласка, боки заокруглені, черево від початку
рила до анального отвору теж пласке. Бічна
лінія повна, іноді поширюється й на хвосто-
вий плавець. Хвостове стебло довге, тонке.
Два спинні плавці розділені невеликим про-
міжком. Хвостовий плавець без виїмки, його
лопаті дещо заокруглені. Голова відносно
довга, у профіль трикутна. Рот нижній, неве-
ликий. На щелепах є дрібні, щетинкоподібні
зуби. Довжина тіла 18–20 см, маса до 200 г.
Тривалість життя до 8 років. Загальне за-
барвлення тіла жовтаво-буре. Спина темно-
коричнювата, черево світло-сірувате. На бо-
ках тіла навскоси від спини до черева роз-
міщуються по п'ять чорних смужок. Плавці

жовтаво-сіруваті. Спинні плавці та лопаті
хвостового плавця темніші, ніж грудні, че-
ревні та підхвостовий плавці.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської
конвенції і МСОП та Європейського черво-
ного списку. Треба виділити на річках запо-
відні акваторії, де охоронялися б реофільні
комплекси риб, у тому числі і чіп малий.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

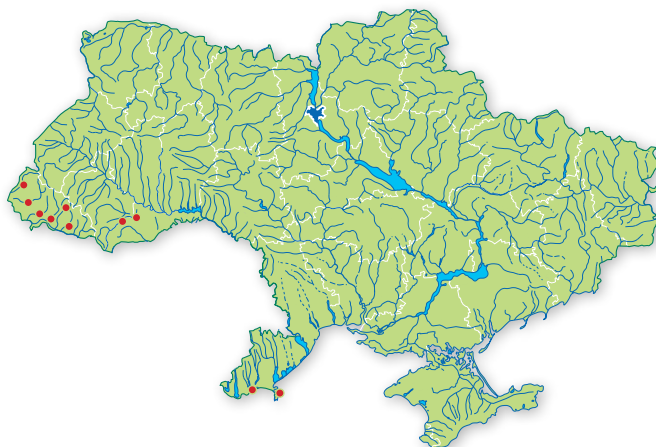
Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність та невеликі роз-
міри промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Турянин, 1982; Щербуха, 1982; Вилер, 1983; Волош-
кевич, 1999; Мовчан, 2001; Чередарик, Хлус, Скіль-
ський, 2001; Харченко, Карпезо, Ляшенко, 2003.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

ПЕРКАРИНА ЧОРНОМОРСЬКА

Percarina demidoffii Nordmann, 1840

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Окуневі (Percidae). Один з 2-х видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України. Раніше вид розглядався у ранзі підвиду *P. demidoffii demidoffii* Nordmann, 1840.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

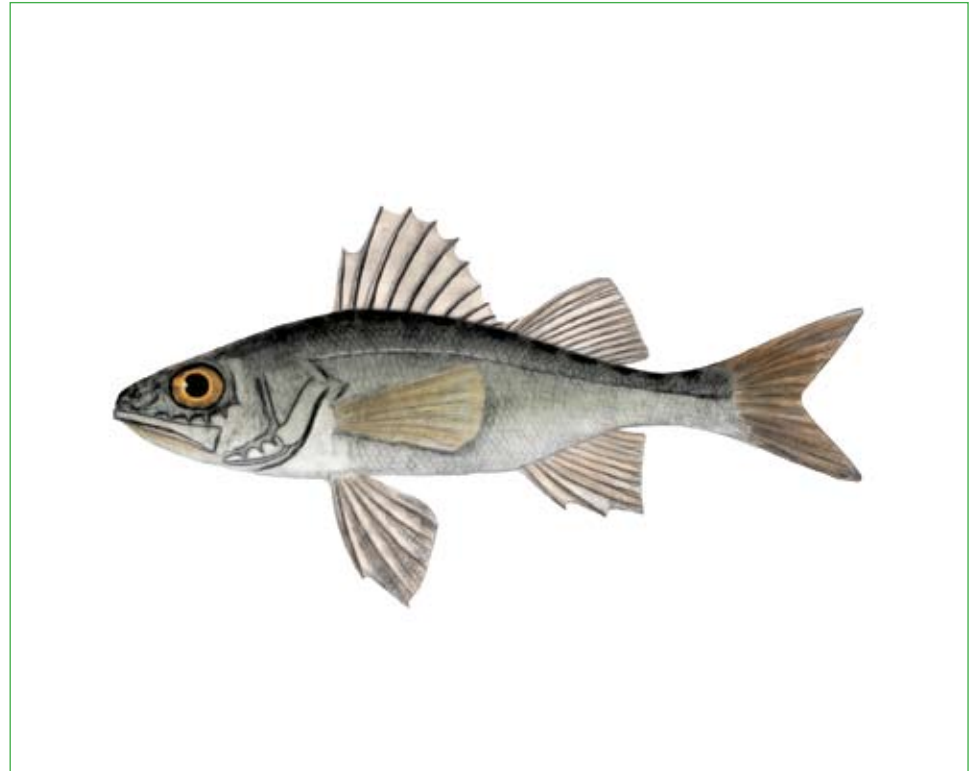
Солонуваті води Чорного моря. В Україні зустрічається тільки в пн.-зх. частині Чорного моря.

Чисельність і причини її зміни

Низька. Основними причинами зміни чисельності є зникнення типових біотопів, зокрема осолонення акваторій лиманів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, та їх забрудненням.

Особливості біології та наукове значення

Веде солонувато-прісноводний спосіб життя, перебуваючи здебільшого в естуаріях, проникаючи в річки не вище помітної течії, переважно у пониззя річок (водосховища), їх гирла та лимани, уникаючи морських вод. Тримається зграями, частіше біля дна та у товщі води. У другій половині весни та влітку здійснює міграції в опріснені води. Статевої зрілості досягає на другому році життя. Плодючість до 3 тис. ікринок. Нереститься з травня до серпня на замулених ґрунтах, коли температура води досягає 18–26°C, у місцях з її солоністю 0,5–7‰. Молодь і дорослі особини добре витримують солоність води до 12,5‰ і зменшення кіль-

кості розчиненого у воді кисню до 1 см³ при температурі води 22–24°C. У кінці серпня — вересні відкочує у місця зимівлі. Живиться цілодобово ракоподібними, червами, мальками оселедця, судака, ляща, тюльки, бичків тощо.

Морфологічні ознаки

Тіло високе, сплюснуте з боків, вкрите дрібною слабо прикріпленою лускою. Спинних плавців два, вони дотикаються між собою. Хвостовий плавець виімчастий. Голова велика, трикутна, на ній великі порожнини сеймосенсорних органів чуття. Рот великий, кінцевий, висувний. На щелепах велика кількість дрібних зубів. Краї передкришок з шипами, які на їх нижніх краях спрямовані вперед. Довжина тіла самок до 10,6 см, самців — до 7,2 см. Тривалість життя

2–3, зрідка 4 роки. Тіло майже прозоре, спина молочно-сірвата, боки сріблясто-біловаті з зелено-фіолетовим полиском, червоно-білуваті. Уздовж бічної лінії розміщені ряди чорних крапок. На кінці рила є чорна пляма, на потилиці така ж пляма у формі півмісяця.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не проводилися. Частково охороняється у Чорноморському БЗ. Необхідне створення об'єктів природно-заповідного фонду у причорноморських лиманах.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Через незначні розміри, кістлявість та ослизненість промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Чугунова, 1949; Щербуха, Шевченко, Коваль і др., 1995; Зайцев, 1998; Митяй, Демченко, Бровченко, 2001; Каталог колекцій, 2003; Новицкий, 2003; Виноградов, 2006.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

ЙОРЖ БАЛОНА

Gymnocephalus baloni Holcik et Hensel, 1974

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина
— Окуневі (Percidae). Один з 4-х видів роду,
один з 4-х видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

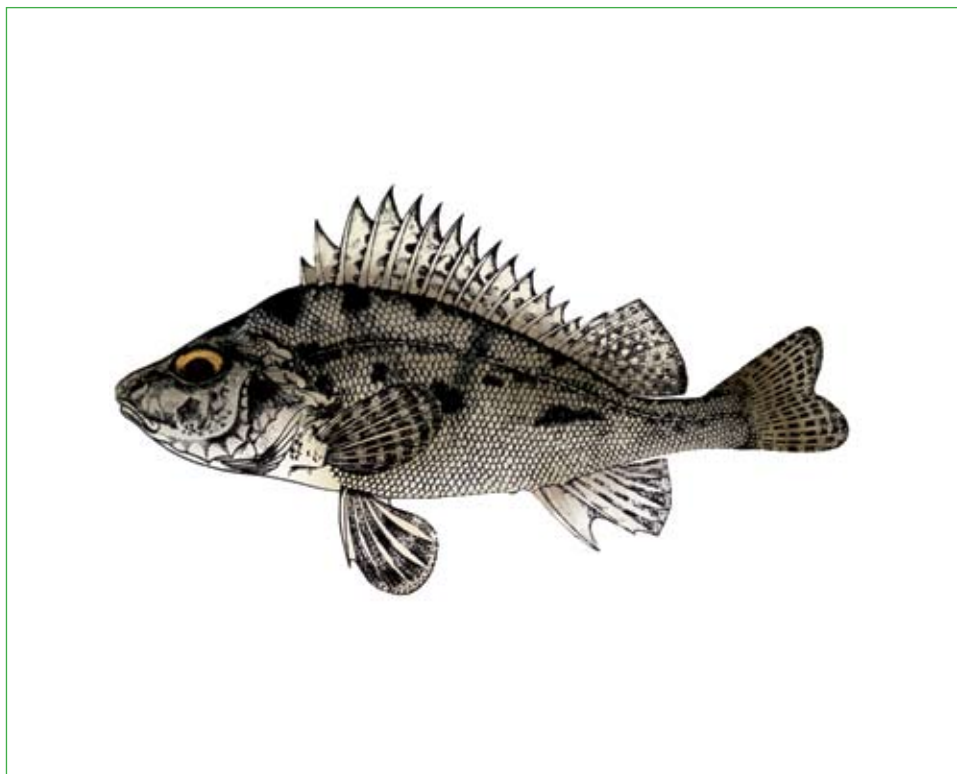
Басейни Дніпра та Дунаю. В Україні пошире-
ний у бас. Дніпра, гирлі Дунаю та у Приду-
найських лиманах.

Чисельність і причини її зміни

В окремих місцях водойм досить звичайний,
в інших трапляється поодиноким, у деяких
зник. Причинами цього, ймовірно, є зникнен-
ня типових біотопів у результаті зміни гідро-
логічного, хімічного, біологічного режимів
 водойм, спричиненої гідротехнічним будів-
ництвом; забруднення води і надмірний ви-
лов.

Особливості біології та наукове значення

Річково-озерна, осіла, зграйна, придонна
риба чистих проточних і непроточних, про-
холодних, насичених киснем вод. Мешкає
поблизу обривистих, затінених берегів, на
достатньо глибоких ділянках з піщаним, гли-
нистим чи піщано-гравійним дном. На зиму
збирається в глибоких ямах. Статевозрілим
стає у 2 роки. Нерест порційний. Нерестить-
ся у квітні–травні. Живиться переважно ра-
коподібними.

Морфологічні ознаки

Тіло коротке, високе, горбате, дещо стиснуте з
боків, вкрите шаром слизу. Спинний плавець
складається з двох сполучених між собою
частин. Задній край м'якої частини спинного
плавця до лінії хвостового стебла перпендику-
лярний. Голова відносно велика, рило корот-
ке, тупе. Рот невеликий, кінцевий, висувний.
На щелепах велика кількість дрібних зубів. На
зябрових кришках по 2 добре помітних шипи.
Довжина тіла до 18,5 см, тривалість життя до 6
років. На загальному сірому фоні тіла чорно-
сірі крапки утворюють скупчення, які утворю-
ють іноді нечіткі смужки. На спинному плавцеві
є ряди нечітко окреслених плям, на хвостово-
му плавці вони зібрані у вертикальні смужки.
Райдужна оболонка ока каламутно-синя.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

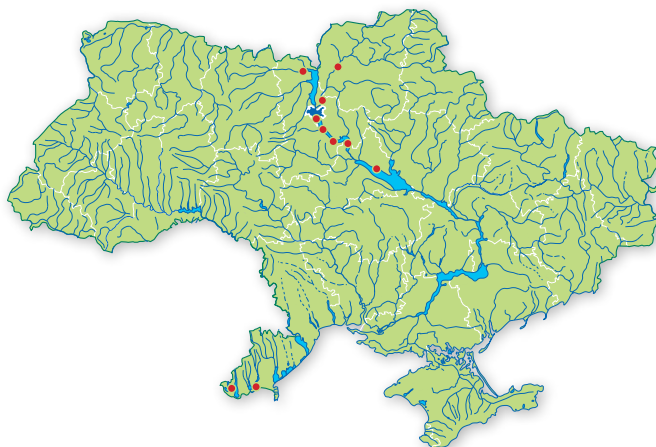
Занесений до списків Бернської конвенції і
МСОП та Європейського червоного списку.
Охороняється у Дунайському біосферно-
му заповіднику. Треба виявити нові місця
перебування і встановити в них заказно-
заповідний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Через свою незначну чисельність промис-
лового значення не має.

Основні джерела інформації

Щербуха, 1989; Каталог колекцій..., 2003; Щер-
буха, 2003.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

ЙОРЖ НОСАР

Gymnocephalus acerinus (Güldenstädt, 1774)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина
— Окуневі (Percidae). Один з 4-х видів роду
у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Дністра, Пд. Бугу, Дніпра, Дону, Кубані. В Україні ареал охоплює Середній Дністер, Дністровське водосховище, бас. Дніпра, Сів. Донець.

Чисельність і причини її зміни

Трапляється поодинокі, у ряді річок зник. Причинами зазначеного стану є зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом; забруднення води і надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Річковий, придонний, осілий, зграйний, присмерково-нічний вид річок з швидкою течією, широкими піщаними чи кам'янистогальковими перекатами, що розміщені уздовж низьких, не крутих і не обривистих берегів. Дуже чутливий до вмісту кисню у воді. Статевої зрілості досягає у 3–4 роки. Плодючість до 20–30 тис. ікринок. Нерест порційний; перший відбувається за температури води 6–8°C на початку квітня, другий — у травні за температури води 12–14°C. Нереститься невеликими зграями. Ікру відкладає на перекатах з швидкою течією, на піщане чи кам'янисто-галькове дно. Ікра клейка. Дорослі особини живляться

водяними комахами, личиками комарів та інших комах, червами, ракоподібними, молюсками, ікром, мальками інших риб.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, невисоке, стиснуте з боків. Спинний плавець складається з двох сполучених між собою частин. Хвостовий плавець з незначною виїмкою. Голова видовжена, клиноподібна. Рило видовжене. Рот невеликий, нижній, висувний. На щелепах велика кількість дрібних зубів. На задньому краї зябрових кришок слабкі, загострені шипи. Уздовж задніх та нижніх країв передкришок гострі шипи. Довжина тіла 20 см, маса — до 200 г. Тривалість життя 8–10 років. Верх тіла жовтавий, спина та боки з бурувато-зеленим полиском, черево

білувате. На спині та боках тіла, а також на перетинках передньої колючої частини спинного плавця є чітко окреслені округлі чорні плями. Хвостовий плавець сіруватий, решта плавців світло-біловаті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до списків МСОП. Охороняється у Дніпровсько-Орільському та частково у Луганському ПЗ та у регіональних заказниках Донецький і Деркульський. Треба виявляти нові місця перебування і брати їх під державну охорону.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Сабодаш, Щербуха, Монченко и др., 1994; Денщик, 1996; Коваль, Шерстюк, Шевченко и др., 1998; Чепурнова, Киселева, Веску, Шубернецкий, 2001; Худий, 2002.

ЙОРЖ СМУГАСТИЙ

Gymnocephalus schraetser (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Окуневі (Percidae). Один з 4-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейн Дунаю. В Україні поширений у пониззі Дунаю, річках бас. Тиси (здебільшого середні та нижні течії), Пруту, Сирету.

Чисельність і причини її зміни

На окремих ділянках річок звичайний, рідкісний чи повністю зник. Причинами такого стану є порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, а також забруднення води та надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводний, осілий, зграйний вид річок з чистою, добре насиченою киснем водою, піщаним дном з домішкою гальки та щебеню. Веде присмерково-нічний спосіб життя. Здебільшого досягає довжини 15-18 см. На нерест (квітень) переміщується зграйками з річок у притоки. Плодючість самок завдовжки 10–12 см від 65 тис. до майже 100 тис. ікринок. Ікру відкладає на піщано-кам'янисте дно окремими (до трьох) порціями. Дорослі особини живляться личинками комах, червами, ракоподібними, ікром та мальками риб.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, невисоке, трохи стиснуте з боків, на дотик слизьке, завдяки великій кількості слизових залоз, які особливо помітні на голові. Спинний плавець складається з сполучених між собою двох частин. Хвостовий плавець з невеликою виїмкою. Голова велика, рило довге, у профіль клиноподібне. Рот невеликий, нижній, висувний. На щелепах дрібні щетинкоподібні зуби. На зябрових кришках не дуже міцні гострі шипи, на передкришках дрібні шипики. Очі відносно великі, розміщені у верхній частині голови. Довжина тіла до 25 см, маса до 250 г. Тривалість життя до 7 років. Тіло світло-жовтаве, спина з зеленавим полиском, боки золотисті, черво сріблясто-білувате. Вздовж верхньої

частини боків 3–4 темно-сині переривчасті смуги. На передній частині спинного плавця 3 ряди чорних округлих плям. Спинний та хвостовий плавці сіруваті, парні та підхвостовий — світло-жовтаві.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції і МСОП та Європейського червоного списку. Охороняється у Дунайському БЗ. Треба виділити заповідні акваторії на річках, де охоронявся б реофільний комплекс риб, у тому числі і йорж смугастий.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

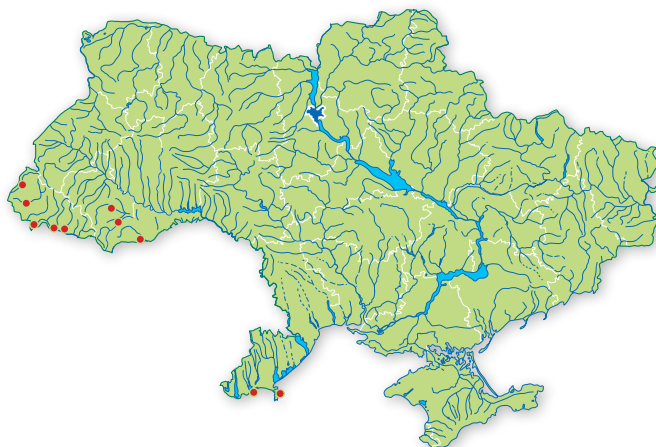
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність та відносно невеликі розміри промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Турянини 1982; Мовчан, 2001; Харченко, Карпезо, Ляшенко, 2003.

ЗУБАРИК ЗВИЧАЙНИЙ

Diplodus puntazzo (Cetti, 1777)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Спарові (Sparidae). Один з 13-ти видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України. Раніше вид розглядався в роді *Puntazzo* Bleeker, 1876.

Природоохоронний статус виду

Не оцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантичний океан та його моря. В Україні поширений у Чорному морі біля масиву Кара-Даг, поблизу Судака, Нового Світу, мисів Аю-Даг, Айя і Фіолент та м. Севастополя (бухти Кришталева, Омега, Костянтинівський равелін).

Чисельність і причини її зміни

Даних немає, причини не оціненого стану виду не з'ясовані. Можливо, завжди був рідкісним.

Особливості біології та наукове значення

Перебуває здебільшого у прибережних ділянках моря. Тримається серед підводних скель, що поросли водяними рослинами. Перед нерестом утворює невеликі зграї. Нереститься протягом серпня–вересня; у цей період агресивний. Росте досить швидко: довжина тіла і маса у жовтні становлять відповідно 10–14 см та 40–90 г, наприкінці 2 року життя — 20–23 см і 240–330 г, на 8–9 році — 30–32 см і 900–950 г. Молодь живиться

планктонними та бентосними організмами, личинками інших риб; дорослі особини — водоростями, також рибою, молюсками, ракоподібними.

Морфологічні ознаки

Тіло дещо видовжено-округле, високе, стиснуте з боків. Лінія спини за головою крута, черевно плоскіше, хвостове стебло коротке, низьке. Спинний плавець довгий. Основи грудних та черевних плавців наближені, з них грудні — довгі, черевні — короткі. Голова велика, рило загострене, рот невеликий. На обох щелепах однорядні зуби: спереду по 8 вузьких довгих і спрямованих вперед, з кожного боку близько 15 дуже дрібних і загострених. Довжина тіла до 50 см. Трива-

лість життя близько 10 років. Тіло сірувато-сріблясте, на боках по 5–8 вузьких поздовжніх чорних смужок, на боках хвостового стебла великі чорні плями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994). В комплексі з іншими видами охороняється в Карадазькому ПЗ. Треба детальніше вивчити біологію, виявити нові місця мешкання, встановити у них заповідно-заказний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність та відносно невеликі розміри промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Салехова, Костенко, Богачик, Минибаева, 1987; Каталог колекцій..., 2003; Виноградов, 2006.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

ПАГЕЛЬ ЧЕРВОНИЙ

Pagellus erythrinus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Спарові (Sparidae). Один з 6-ти видів роду, єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Недостатньо відомий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантичний океан уздовж берегів Африки та Європи та у його морях. В Україні поширений у Чорному морі біля берегів Кримського п-ва та у його пн.-зх. частині (Бурнас).

Чисельність і причини її зміни

Дані відсутні. Причинами цього є незначна чисельність й, очевидно, умисне чи неумисне знищення під час промислового та любительсько-спортивного лову. Можливо, рідкісність виду.

Особливості біології та наукове значення

Морський вид. Дорослі особини з весни до осені тримаються біля берегів на піщаних та замулених ґрунтах, переважно поблизу оголених скель, на глибинах від 15 до 100 м. Молодь перебуває на мілководдях над піщаним дном. Влітку мігрує з Середземного моря у північніші моря. Гермафродит: статева залоза функціонує спершу як яєчник, у старшому віці — як сім'яник. Ікра плаваюча, з однією жирковою краплею. Нереститься

у квітні–травні. Молодь тримається зграями. Живиться дрібними рибами і донними безхребетними (ракоподібні, молюски).

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, стиснуте з боків, горбасте, вкрите середнього розміру міцно прикріпленою лускою. Спинний плавець довгий. Останні задні промені м'якої частини спинного та підхвостового плавців збільшені. Хвостовий плавець дуже виїмчастий, з загостреними лопатями. Грудні плавці довгі. Голова відносно невелика. Рот досить великий. Рило загострене. Передні зуби гострі, зігнуті, не дуже довгі, збоку на щелепах заокруглені жувальні зуби. Довжина тіла до 60 см. Спина і верхня частина боків оранжево-

червонясті, нижня частина тіла рожевувата й срібляста. Бічна лінія виділяється блідо-блакитним кольором, блакитний колір є також на спині й біля основи спинного плавця. Грудні плавці жовтаві. Краї зябрових кришок червонясті. Порожнина рота чорна. Очі жовтаві.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Треба детальніше вивчити біологію, виявити місця мешкання, встановити там заповідно-заказний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

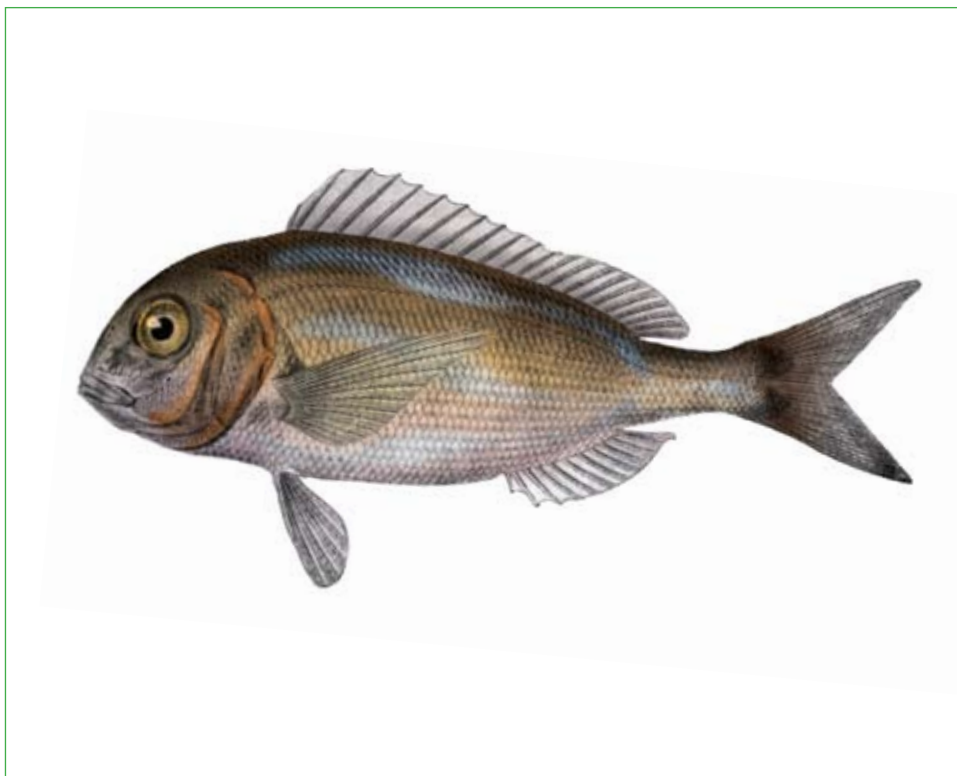
Господарське та комерційне значення

Через малу чисельність промислового чи аматорського значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Вилер, 1983; Виноградов, 2006.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

БОПС СМУГАСТИЙ

Boops boops (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Спарові (Sparidae). Один з 2-х видів роду, єдиний вид роду у фауни України.

Природоохоронний статус виду

Недостатньо відомий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Субтропічна частина сх. половини Атлантичного океану та його моря, у тому числі й Середземне море. В Україні поширений у Чорному морі біля берегів Криму (Кара-Даг, м. Севастополь).

Чисельність і причини її зміни

Дані відсутні. Однією з причин недостатньої відомості є умисне чи неумисне знищення під час промислового та любительсько-спортивного вилову. Можливо, завжди був рідкісним.

Особливості біології та наукове значення

Морська зграйна риба, що веде напівпелагічний спосіб життя, тримається здебільшого у прибережній зоні моря до глибини близько 100 м, на піщаному ґрунті, частіше у заростях та біля скель. Статеві залози мають чоловічі й жіночі зачатки, але розвивається лише один з них. Статевої зрілості досягає за довжини 14,5–22 см. Нереститься у червні–вересні. Ікринки трапляються поодинокі у травні за температури води близько 15°C. Самці й самки ростуть з однаковою інтенсивністю. Планктофаг і фітофаг, споживає ракоподібних, рослини, рибу.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, струнке, тонке, вкрите середнього розміру міцно прикріпленою лускою. Міжочний простір не вкритий лускою. На щоках між передочною та передкришковою кістками є кілька рядів лусок. Спинний плавець довгий, складається з двох частин — колючої та м'якої, сполучених між собою. Хвостовий плавець дуже виїмчастий, з загостреними лопатями. Грудні плавці короткі, черевні плавці починаються трохи позаду вертикалі від основи грудних. Голова невелика. Рило коротке. Рот невеликий. Зуби різцеподібні, на верхніх щелепах з кількома округлими зазублинами. Ніздрі невеликі, овальні. Очі великі. Довжина тіла до 40 см. Спина зелено-сірувата чи сірувата, боки

блідіші з жовтавим полиском. Бічна лінія темна. Паралельно до неї розміщені 3–4 золотисті смужки. Біля основи грудних плавців є маленькі чорні плями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у Карадаському ПЗ. Треба детальніше вивчити біологію, виявити місця перебування, встановити у них заповідно-заказний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Через малу чисельність промислового чи аматорського значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Дехник, 1973; Вилер, 1983; Виноградов, 2006.

Автор: А.Я. Щербуха
Малюнок: І.В. Маханьков

ГОРБАНЬ ТЕМНИЙ

Sciaena umbra Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунепоподібні (Perciformes), родина — Горбаневі (Sciaenidae). Один з 6-ти видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

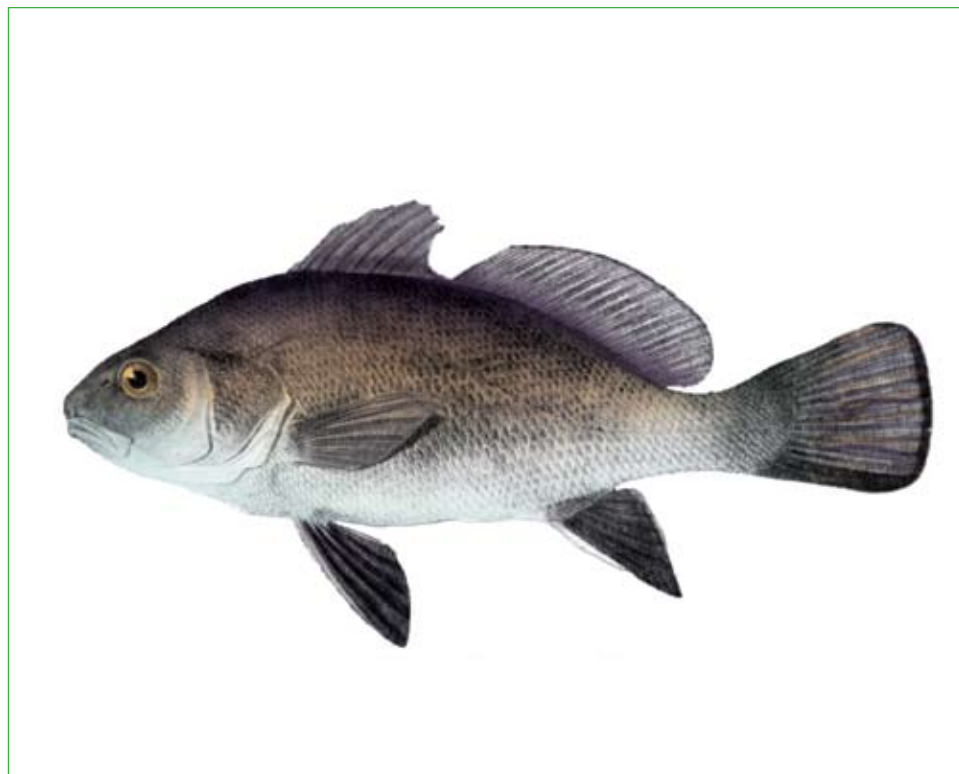
Атлантичне узбережжя Європи і Африки, внутрішні моря від Середземного до Азовського. В Україні відзначений в Чорному морі, зокрема у пн.-зх. його частині, біля Кара-Дагу, в р-ні Керченської протоки, та у пд.-зх. ділянці Азовського моря.

Чисельність і причини її зміни

Мала. Трапляється як прилов у виловах ставних неводів. Причинами зниження чисельності є забруднення води, надмірний вилов, у тому числі при підводному полюванні.

Особливості біології та наукове значення

Морська риба. Тримається у потайних місцях глибиною 10–15 м біля крутих скельних берегів, вертикальних скель і молів, рідше над піщаним, черепашковим і мулистим дном. Мігрує мало. Тримається зграями по 5–8 особин, іноді поодинокі. Біля берегів Криму відомий з травня по грудень, більш частий у липні–серпні. Середні розміри й маса тіла плідників біля Кара-Дагу коливаються в межах 14,3–20,5 см і 116–292 г, вік від 2 до 6 років при переважанні 3-річних особин. Плодючість у 10 самок завдовжки 26–47 см становила від 6,2 до 514 тис. ікринок. Розмноження відбувається у водах з помірною солоністю поза межами опріснен-

ня з першої половини червня по вересень, особливо інтенсивно у липні при температурі води 20–25°C. Нерест порційний, проходить у присмеркові години на відстані близько 2 км від берега. Молодь живиться дрібними організмами, дорослі особини більшими придонними, у тому числі рибою.

Морфологічні ознаки

Тіло помірно довгасте, відносно високе, стиснуте з боків. Передня частина спинного плавця коротша за задню в 1,7 раза. Бічна лінія повна, дугою підіймається вгору до верхньозаднього краю зябрової кришки і поступово стає горизонтальною у бік хвостового плавця. Рот великий, кінцевий, нижній, з висувною верхньою щелепою, озброєною вузькою смужкою

дрібних притуплених зубів. На нижній щелепі наявна смужка гостріших зубів. Самці й самки зовні однакові. Найбільша довжина тіла 70 см, у Чорному морі зазвичай від 21 до 35 см. Забарвлення спини темно-синє з фіолетовим чи золотистим відтінком, боки золотисті з мідним виблиском, черевце сріблясто-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесена до списків Бернської конвенції. Необхідно заборонити лов на даний вид з використанням ставних неводів та засобів підводного полювання, виявити і охороняти місця зупинки виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Реалізується у свіжому, частково у засоленому вигляді, також для виготовлення консервів.

Основні джерела інформації

Смирнов, 1959; Олдридж, 1960; Световидов, 1964; Микрюков, 1966; Дехник, 1973; Дружинин, 1974; Каталог колекцій, 2003; Мовчан, 2006.

Автор: А.І. Смирнов
Малюнок: І.В. Маханьков

УМБРИНА СВІТЛА, ГОРБАНЬ СВІТЛИЙ

Umbrina cirrosa (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Горбаневі (Sciaenidae). Один з 17-ти видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Моря Атлантичного океану. Європейське і африканське узбережжя Атлантики, включаючи внутрішні моря від Середземного до Азовського. В Україні відзначений у Чорному та Азовському морях, зокрема вздовж берегів Кримського п-ва і в Керченській протоці, біля Бердянської та Обітчної кіс, у Каркінітській і Одеській затоках та у Дніпровсько-Бузькому лимані.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Причини зміни чисельності не з'ясовані.

Особливості біології та наукове значення

Морський шельфовий маломігруючий вид. Тримається в районі морських обмілин, переважно над піщаними ґрунтами з домішкою гальки, черепашника й мулу, з кам'янистим дном, біля скелястих берегів. Навесні підходить до берегів і входить у солоноводні затоки; взимку переміщується у глибші місця. Довжина тіла біля берегів Криму 22–33 см, у пн.-зх. частині Чорного моря 37–48 см. На нерест (у серпні) переміщується у прибережну зону. Плодючість самки завдовжки 99 см, масою 7,5 кг і віком 8 років з пн.-зх. частини Чорного моря становить 2900 ікринок. Молодь завдовж-

ки 3,7–4,8 см і масою 0,5–2,2 г у серпні–вересні живиться гамаридами, мізидами і креветками. Дорослі особини живляться придонними організмами (креветками, крабами, черв'яками), над кам'янистим дном полюють за рибами (хамсою, шпротом, скумбрією, кефаллю).

Морфологічні ознаки

Тіло помірно подовжене, доволі високе. Задній край передкришкової кістки зубчастий. Спинний плавець складається з двох не зовсім розділених частин. Найдовша колючка у спинному плавці третя. Хвостовий плавець усічений, іноді зверху трохи виїмчастий. На підборідді є короткий, трохи потовщений вусик. Рот малий, нижній, висувний. На верхній щелепі розосереджено розташовані смуж-

кою тонкі загострені зуби, на нижній щелепі, густішою смужкою тупі зуби. Найбільша довжина тіла, вірогідно, до 1,5 м, маса — до 30 г. Забарвлення спини коричневе; з спини у напрямку вперед-вниз по світлих боках спускаються темні звивисті смужки. Спинний і хвостовий плавці трохи світліші за спину; анальний і парні плавці ще світліші. На зябровій кришці є темна пляма.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесена до ЧКУ, 1994 і списків Бернської конвенції (Середземноморська популяція). Треба визначити місця перебування виду і встановити там заповідний режим, заборонити вилов, з'ясувати причини зміни чисельності.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

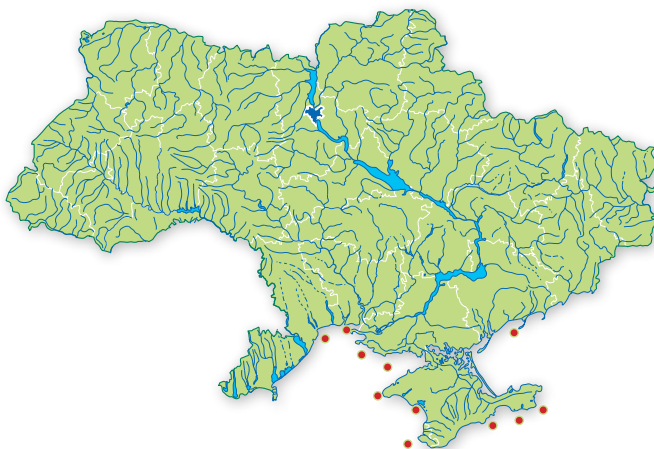
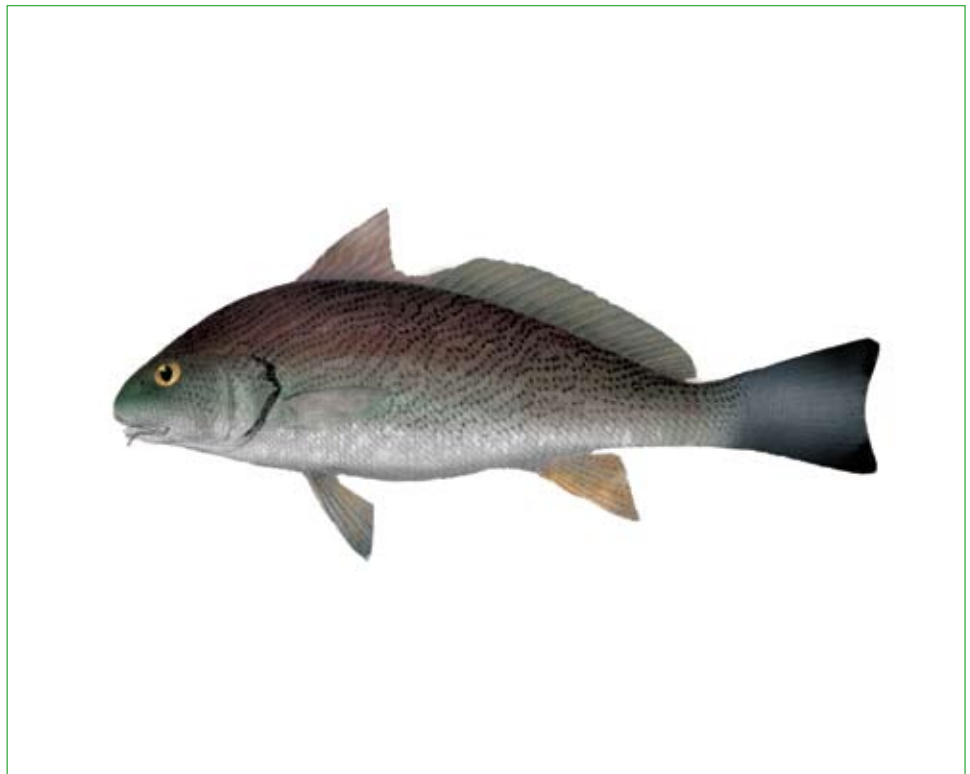
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Другорядне значення у місцевому промислі.

Основні джерела інформації

Салехова и др., 1987; Каталог колекцій, 2003; Мовчан, 2006.

ХРОМІС ЗВИЧАЙНИЙ, МОРСЬКА ЛАСТІВКА

Chromis chromis (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина —
Ромацентрові (Pomacentridae). Один з 8-ми ви-
дів роду, єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Не оцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантичний океан та його моря, зокрема Се-
редземне, Тірренське, Іонічне та Адріатичне. В
Україні поширений у Чорному морі біля берегів
Криму (Кара-Даг, мм. Севастополь, Балаклава).

Чисельність і причини її зміни

Трапляється зрідка. Основними причинами
зміни чисельності є забруднення води, надмір-
ний вилов. Вилловлюється під час промислово-
любительського рибальства.

Особливості біології та наукове значення

Тримається у прибережних ділянках моря з
глибиною 0,5–30 м, зграями серед оброслих
рослинами каменів. Біля берегів виявляється
з травня до жовтня. При пониженні темпера-
тури води (до 5–6°C) гине. Плодючість досягає
1,6–11,2 тис. ікринок. Нерест відбувається про-
тягом травня-вересня за температури води
17–25°C. Плідники утворюють нерестові колонії
на глибині 2–15 м. Перед нерестом самці займа-
ють окремі майданчики на похилій поверхні ка-
менів, на які відкладають ікру почергово кілька
самок. Самиця запліднює відкладену ікру кож-
ної самки, внаслідок чого утворюються кладки
з 1–2 тис. прозорих жовтавих ікринок. Самиця їх
охороняє. Самці залишають нерестовище через
7 діб. Зграйки мальків все літо тримаються біля
скелястих берегів. Мальки завдовжки 13–16 мм
живляться планктоном, при 20–40 мм серед їх

корму зростає кількість бентосних організмів,
а в особин завдовжки 3–5 см у живленні пере-
важають водорості, здебільшого діатомові. До-
рослі особини споживають здебільшого мікро-
обростання, водорості, медуз.

Морфологічні ознаки

Тіло овальне, трохи видовжене, стиснуте з бо-
ків. Лускою вкриті голова та зяброві кришки,
а також основи непарних плавців. Бічна лінія
суцільна до вертикалі від передньої частини
спинного плавця, на хвостовому стеблі вона
переривчаста. Спинний плавець довгий, скла-
дається з двох частин, що сполучені між собою,
з них задня частина значно коротша від пере-
дньої. Хвостовий плавець виделкоподібний,
з загостреними лопатями. Голова округла.

Рило коротке. Рот невеликий, кінцевий, ко-
сий. Верхня щелепа висувна. Зуби розміщені у
3 ряди на обох щелепах, у зовнішньому ряді
вони значно крупніші й тупіші порівняно з
внутрішніми. Досягає довжини тіла до 10,5 см.
Тривалість життя близько 5 років. Тіло чорно-
коричневе з фіолетовим полиском. Задні краї
лусок мають чорну оторочку. Плавці чорні,
хвостовий світліший. Мальки у воді мають
яскраво-фіолетового полиск.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Треба детальніше вивчити біологію, ви-
явити місця перебування, встановити на них
заповідно-заказний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність і невеликі розміри
рибпромислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964, Салехова, Костенко, Богачик, Ми-
нибаєва, 1987; Виноградов, 2006.

Автор: А.Я. Щєбуха

Малюнок: І.В. Маханьков

ГРЕБІНЧАСТИЙ ГУБАНЬ ЗОЛОТИСТИЙ

Ctenolabrus rupestris (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Губаневі (Labridae). Єдиний вид роду, який представлений й в Україні.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх. Атлантика від Норвегії до Марокко, Середземне, Чорне та Балтійське (зх. частина) моря. В Україні зустрічається переважно біля чорноморських берегів Криму (ікра і мальки відзначені в Каркінітській затоці і на зх.), а також в Одеській затоці і в районі Дунаю.

Чисельність і причини її зміни

Невідома, ніколи не була численною. Біля берегів України зустрічається дуже рідко, зазвичай поодинокими екземплярами.

Особливості біології та наукове значення

Морська риба прибережжя, яка в теплий час, зазвичай у травні — червні, підходить до берегів, де невеликими групами тримається в придонних шарах на глибині 1–50 м серед великого каміння і скель, вкритих підводною рослинністю. При охолодженні води відкочує глибше. Статевої зрілості досягає при довжині тіла понад 8 см. Розмноження триває з середини — кінця травня до кінця серпня. Самка відкладає ікру кількома (4–5, можливо, більше) порціями по 700–8000 ікринок, тобто загальна плодючість досягає 14–21,5 тис.

ікринок. Нерест відбувається при температурі води 12,5–23,4°C. Ікра пелагічна. Живиться переважно придонними безхребетними тваринами, зокрема молюсками, ракоподібними, червами та ін.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, відносно невисоке, стиснуте з боків. Бічна лінія суцільна, плавно зігнута на рівні кінця спинного плавця, в ній 35–39 лусок. Щоки і зяброві кришки вкриті лускою, зазвичай 4–6 рядів лусок між оком і передкришковою кісткою і 2–3 ряди за оком. Зуби на щелепах розміщені в два ряди: в зовнішньому ряді конічні, спереду крупніші і при вершині зігнуті, передні іклоподібні, у внутрішньому ряді дрібніші, спереду у ви-

гляді пучків. Найбільша довжина тіла 15–17 см, зазвичай 10–12 см, тривалість життя до 7–8 років. Основний колір тіла яскраво-рожевий або з золотистим відтінком, на боках інколи кілька широких вертикальних смуг чи посередині тіла є поздовжня світла смужка. Плавці червонуваті, на перших 3–5 променях колючої частини спинного плавця і на хвостовому стеблі зверху при основі хвостового плавця є чорні плями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Повна заборона вилову, створення морського заповідника біля мису Айя в районі Севастополя. У комплексі з іншими видами охороняється в Карадазькому ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Жизнь животных, 1983; FNAME, 1986; European Register of Marine Species.

Автор: О.Р. Болтачов
Малюнок: І.В. Маханьков

ЗЕЛЕНУШКА НОСАТА

Symphodus rostratus (Bloch, 1791)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Губаневі (Labridae). Один з 10-ти видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземне, Чорне моря. В Україні зустрічається біля берегів Криму (р-н Севастополя, мас. Кара-Даг).

Чисельність і причини її зміни

Не з'ясовані, зустрічається вкрай рідко.

Особливості біології та наукове значення

Морська риба прибережних вод, яка при охолодженні води відкочовує на глибину. Тримається в придонних шарах на глибині до 20 м, зазвичай на ділянках з камінням або скелями, вкритими підводною рослинністю, іноді й на вкритих водоростями піщаних ґрунтах. Статевої зрілості досягає при довжині тіла близько 11 см вже в кінці першого року життя. Розмноження триває з початку квітня до кінця червня. Нерест порційний (в одній порції від 3 до 10 тис. ікринок), починається при температурі води 13–14°C, найбільш інтенсивно проходить з другої половини травня до першої половини червня при температурі води 15–18°C. Ікра донна, клейка, відкладається в побудоване самцем із водоростей гніздо. Живиться переважно ракоподібними, при їх відсутності споживає мальків риб (бичків, морських собачок та ін.), черв'їв, молюсків тощо.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, сплюснуте з боків. Бічна лінія суцільна, плавно зігнута на рівні кінця спинного плавця. Щоки і зяброві кришки вкриті великою лускою, зазвичай 4, рідше 3–5 рядів лусок між оком і передкришковою кісткою і 1–2 ряди за оком. У підочному каналі бічної лінії близько 20 пор. Зуби на щелепах розміщені в один ряд. Від інших видів роду нашої фауни добре відрізняється видовженими щелепами і витягнутим уперед рилом, дещо загнутим догори. Найбільша довжина тіла 15,5 см, зазвичай 10–12 см, маса 65 г і більше, зазвичай 20 г, тривалість життя понад 6 років. Забарвлення мінливе і досить яскраве. Загальний фон світло-зелений, зеленкуватий з червоними крапками, жовтуватий з тем-

ними крапками або червонувато-оранжевий. Спина синювата з червоними крапками, боки бурувато-рожеваті з коричнювато-бурими крапками. Від ока до вигину бічної лінії проходить бурувата смуга. На початку спинного плавця іноді чорна пляма.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, створення морського заповідника в районі Севастополя біля мису Айя. У комплексі з іншими видами, охороняється в Карадазькому ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

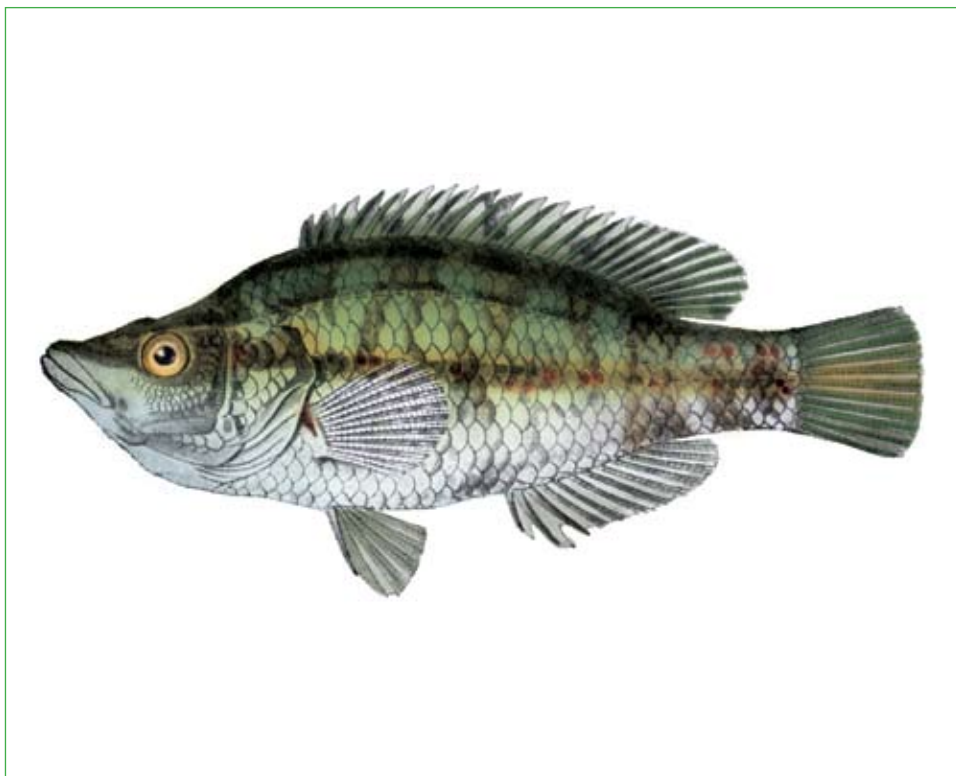
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Жизнь животных, 1983; FNAME, 1986; European Register of Marine Species.

Автор: О.Р. Болтачов
Малюнок: І.В. Маханьков

ГУБАНЬ ЗЕЛЕНИЙ

Labrus viridis Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Губаневі (Labridae). Один з 4-х видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний, дуже вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Загальний ареал — субтропічний (47–20°N, 18–42°W), охоплює сх. частину пн.-атлантичних вод, Середземне і Мармурове моря, протоку Босфор, Чорне море. В Україні зустрічається вздовж берегів Кримського п-ва поблизу мас. Кара-Даг, м. Севастополя і Балаклави.

Чисельність і причини її зміни

Дуже мала. За всі часи досліджень (1938–1982 рр.) у Чорному морі виловлено лише кілька особин. Причини зміни чисельності не з'ясовані.

Особливості біології та наукове значення

Прибережна зона морів. Трапляється серед каміння й скель, помірно порослих макрофітами та водоростями. Тримається у літторальній зоні морського узбережжя, біля скель і заростей водоростей на глибинах 2–50 м,

старіші особини піднімаються не вище 15 м від дна. Як і інші представники роду, протягом життя може змінювати стать, тобто є факультативним гермафродитом. Довжина тіла плідників 13,5–34,9 см. Живлення відбувається у світлий період доби. Мальки завдовжки до 1,5 см споживають планктон (веслоногих ракоподібних, ювенільні форми крабів тощо). Підрослі мальки і дорослі особини переходять на споживання риби. Ріст у цього виду інтенсивний, у довжину досягає 38 см.

Морфологічні ознаки

Тіло слабо довгасте, доволі високе. Спинний плавець має 13–21 нерозгалужених колючих і 8–14 розгалужених м'яких променів.

Рот кінцевий. Зуби на щелепах конічні, спереду збільшені, розміщені в один ряд. На щоках між оком і передкришковою кісткою є 7–8 рядів лусок. У бічній лінії 40 лусок. Забарвлення дуже мінливе. Зазвичай спина й голова зеленуваті з блакитним виблиском, боки буро-жовті з оливковим відтінком.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ, 1994. Потрібно вивчити особливості біології виду, з'ясувати причини зміни чисельності, заборонити вилов.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

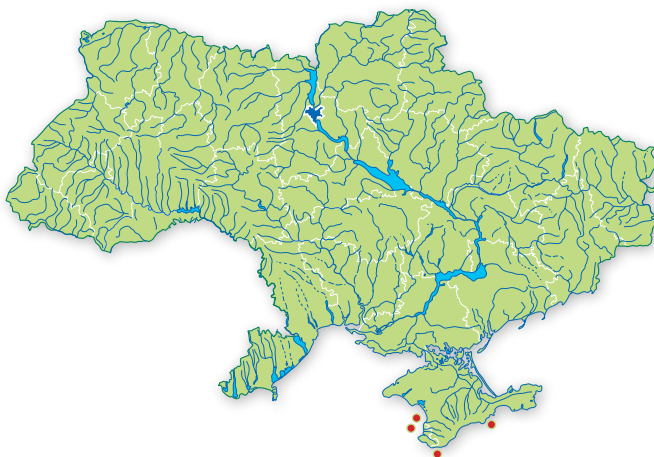
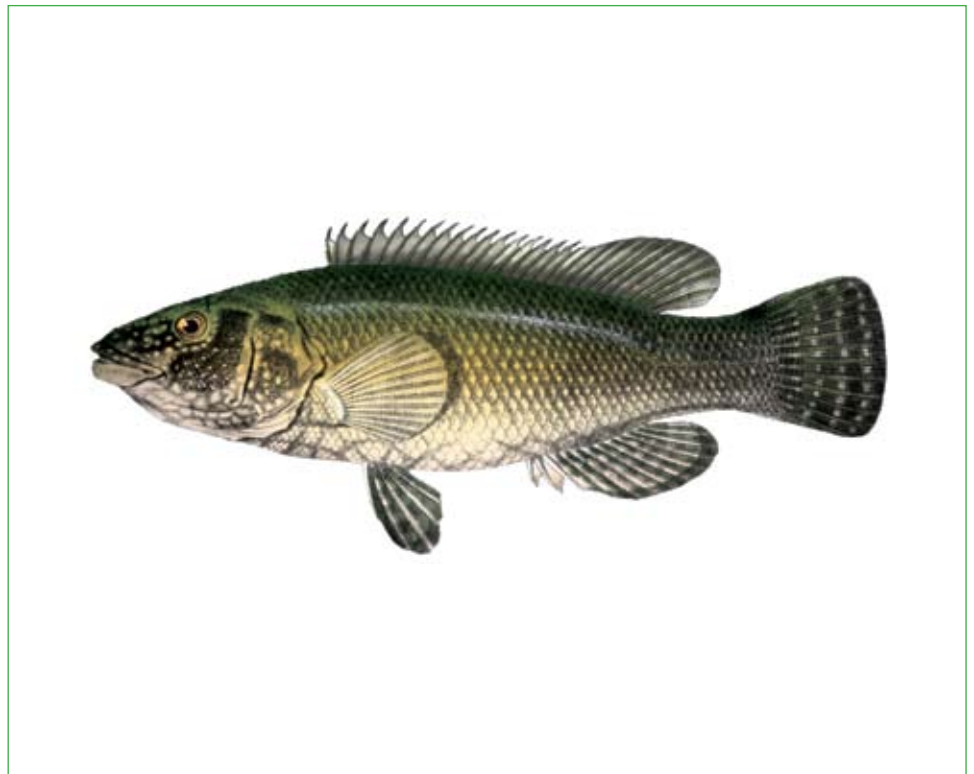
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Bănărescu, 1964; Световидов, 1964; Мовчан, 2006.

Автор: А.І. Смірнов
Малюнок: І.В. Маханьков

ТРЬОХПЕРКА ЧОРНОГОЛОВА

Tripterygion tripteronotus (Risso, 1810)

Таксономічна належність

Клас Променеперіриби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Трьохперові (Tripterygiidae). Один з 3-х видів роду; єдиний вид роду у фауні в Україні.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх. Атлантика від пн. частини Франції до Мадейри і Канарських о-вів, Середземне, Адріатичне, Чорне моря. В Україні зустрічається біля чорноморських берегів Криму.

Чисельність і причини її зміни

Невідома. Зустрічається рідко. Порушення типових прибережних біотопів у результаті хімічного забруднення води, гідротехнічного будівництва, надмірного рекреаційного навантаження.

Особливості біології та наукове значення

Морська донна малорухлива риба вузько-прибережної зони з глибинами від 0–3 до 6 м. Живе зазвичай парами серед великого каміння і скель, де знаходить притулок у норках і печерках, захищених від яскравого світла і прибою, проте молодь і дорослі риби завдовжки 3,4–6,4 см часто відмічаються у заростях цистозири. Дорослі особини підходять до берегів у травні, а в жовтні відкочовують на глибші місця. Статевої зрілості досягає в 2 роки, можливо, частково вже в кінці першого року життя. Плодючість до 19,2 тис. ікринок. Нерест багатопорційний (за один раз відкладається 60–180 ікринок), ікра донна, відкладається на кам'янистий

ґрунт і охороняється самцем. Личинки пелагічні, тримаються водоростевих біоценозів. Дорослі живляться дрібними придонними тваринами, переважно нижчими ракоподібними і бокоплавами, а також споживають ікру і мальків дрібної риби.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, невисоке, стиснуте з боків. Голова, зяброві кришки, основа парних плавців, черевна частина до анального отвору голі. Спинних плавців 3, анальний плавець дуже довгий. Голова маленька, опукла. Над великими очима є короткі нерозгалужені ниткоподібні щупальця, а вздовж верхнього краю очей коротенькі війки. Найбільша довжина тіла 6,7 см, зазвичай в самок 5,2 см,

у самців 6,7 см, маса 2–3 г, тривалість життя близько 5 років. У самців голова, черво, основа грудних і черевних плавців зазвичай чорні, грудні, спинні і підхвостовий плавці червоні. У самок голова та тіло буро-рожеве, горло, черво, промені грудних та черевні плавці жовтувато-білі. Передній спинний плавець червоний, середній і задній рожевуваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона на вилов і створення іхтіологічних заповідників у місцях перебування цієї риби, зокрема в районі Севастополя біля мису Айя. У комплексі з іншими видами охороняється в Карадазькому ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Гордина, 1974; FNM, 1986; European Register of Marine Species.

Автор: О.Р. Болтачов
Малюнок: І.В. Маханьков

РИБА-ПРИСОСОК ЄВРОПЕЙСЬКА

Lepadogaster lepadogaster (Bonnaterre, 1788)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Присоскопероподібні (Gobiesociformes),
родина — Присоскоперові (Gobiesocidae).
Один з 4-х видів роду; один з 2-ти видів роду
у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантичні води біля берегів Європи і Африки
від Дакара і о-вів Канарських та Селважен до
Іспанії і Роскофа біля берегів Франції. Серед-
земне і Чорне моря. В Україні відзначена в
Чорному морі біля берегів Кримського п-ва та
в пн.-зх. його частині (о. Зміїний).

Чисельність і причини її зміни

Мала з причини створення берегозахисних
споруджень і намівання піщаних пляжів, що
скорочує нерестові площі виду і, відповідно,
веде до зниження його чисельності.

Особливості біології та наукове значення

Риба морська, донна. Живе у частинах моря з
солоністю 16–19‰, не поширюючись в опріс-
нені річковими водами ділянки. Тому значно
рідкісніша у пн.-зх. частині Чорного моря, ніж
біля берегів Криму. Мешкає дуже близько до
берега, майже до урізу води, часто у смузі при-
бою, зазвичай на кам'янистих ґрунтах. Мігрує
дуже обмежено, недалеко (біля Кара-Дагу зна-
ходиться частіше у червні, рідше у травні та
квітні, майже відсутня в інші місяці). Тримається
під камінням, особливо вдень, прикріпившись
до дна черевним присоском. Активніша у су-
тінках, особливо мальки. Плідники завдовжки
5,8–6 см. Плодючість становить 200–400 ікри-
нок. Нерест порційний, у прибережній смузі,

майже біля урізу води, на глибині 0,5–1,5 м, на
кам'янистих розсипах, проходить з кінця трав-
ня до кінця липня, при температурі води 17–
19,5°C. Нерестовим субстратом служить ниж-
ня поверхня каменю у гнізді, що влаштоване й
охороняється самцем. У бухті Омега личинки
відмічались з травня по серпень, частіше у
товщі води, ніж біля дна. Підростаючи, молодь
опускається на дно, живиться мікроскопічними
безхребетними, дорослі — ракоподібними
і черв'яками. Періодично відбувається линька
риб: заміна старої шкіри новою.

Морфологічні ознаки

Тіло довгасте, помірної висоти, дещо розшире-
не у боки. Хвостове стебло зазвичай коротке,
стиснене з боків. Голова видовжена, приплюс-

нута зверху, широка. Рилю за формою на зразок
качиного дзьоба, малої ширини. Біля передніх
носових отворів по 1 довгому виросту, задні но-
сові отвори витягнуті у вигляді коротких трубо-
чок. Рот і щелепи помірної величини. Зуби дрібні,
спереду зібрані пучком, з боків крупніші, в один
ряд. Найбільша довжина тіла до 8 см. Забарв-
лення кармінове або пурпурно-червоне, іноді
коричневе або зеленкувате, темніше на спині й
світліше на череві. Між очима 2–3 жовті з тем-
ною торочкою, смужки, на потилиці дві оваль-
ні плями, оточені двома світлішими кільцями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

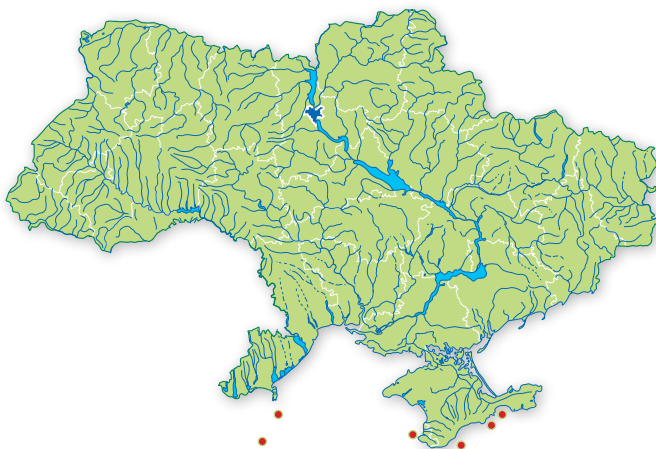
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Москвин, 1940; Виноградов, Ткачева, 1950; Калинина,
Салехова, 1971; Гордіна, 1971; Калинина, 1976; Ката-
лог колекцій..., 2003; Мовчан, 2006.

РИБА-ПРИСОСОК ТОВСТОРИЛА

Lepadogaster candolii Risso, 1810

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Присоскопероподібні (Gobiesoci-
formes), родина — Присоскоперові (Gobieso-
cidae). Один з 4-х видів роду; один з 2-х видів
роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантичні води біля берегів Європи на пн.
до Британських о-вів, на пд. до Піренейського
п-ва і о. Селважен навпроти берегів Африки; у
Середземному, Мармуровому і Чорному мо-
рях та протоці Босфор. В Україні відзначена у
Чорному морі, зокрема біля берегів Кримсько-
го п-ва та в пн.-зх. його частині (о. Зміїний).

Чисельність і причини її зміни

Мала. Причини зміни чисельності не вста-
новлені.

Особливості біології та наукове значення

Риба морська, прибережна. Веде донний
спосіб життя. Живе на ділянках з солоністю
води 16–19‰, не поширюючись в опріснені
частини. Тримається дуже близько до берега,
майже до урізу води, часто у смугі прибою,
зазвичай на кам'янистих ґрунтах. Не уникає
глибоких ділянок. В основному перебуває під
камінням, особливо вдень, прикріпившись
до дна черевним присоском. Активніша у су-
тінках. Відомі і згупчення біля Кара-Дага у трав-
ні–червні, менше у липні. Плідники завдовжки
5–8 см. Плодючість становить близько 300 шт.
ікринок. Нерестовища знаходяться по-
близу берега, майже до урізу води, на
кам'янистих розсипах, на глибині 0,4–1,5 м.
За нерестовий субстрат служить вільна глад-

ка поверхня каменю у гнізді, що побудоване і
охороняється самцем. Нерест у травні–червні
при температурі води 17–19°C. Ікра відклада-
ється порційно, суцільним шаром на стелю
гнізда, де запліднюється самцем. У гніздах
кладки складаються із 2–3 частин кладок на
різних стадіях розвитку, від різних самок; у кож-
ній частині по 150–200 ікринок. Личинки жив-
ляться мікроскопічними безхребетними. До-
рослі особини — донними дрібними ракопо-
дібними і черв'яками. Періодично відбуваєть-
ся линька риб: заміна старої шкіри новою.

Морфологічні ознаки

Тіло довгасте, помірної висоти, спереду роз-
ширене, позаду стиснене з боків. Голова дов-
га, рило широке, не сильно приплюснуте

зверху, ледь звужується до переднього краю.
Передні носові отвори витягнуті у вигляді
коротких трубочок, задні носові отвори з ко-
роткими трубочками. Рот за формою на зра-
зок качиноного дзьоба. Зуби на щелепах дрібні,
спереду у вигляді пучка, з боків більші, в один
ряд. Найбільша довжина тіла до 10 см. Забарв-
лення тіла червоне, з численними овальними
світлими плямками, плавці кармінові, з округ-
лими світлими плямами, у деяких (вірогідно,
самок) по боках голови позаду від очей по од-
ній чарунковій темній плямі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Москвин, 1940; Пчелина, 1940; Виноградов, Ткачева,
1950; Смирнов, 1959; Калинина, 1960; Световидов, 1964;
Калинина, Салехова, 1971; Каталог коллекций, 2003.

Автор: А.І. Смирнов
Малюнок І.В. Маханьков

КОРОТКОПЕРА РИБА-ПРИСОСОК ДВОПЛЯМИСТА

Diplecogaster bimaculatus (Bonnaterre, 1788)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Присоскопероподібні (Gobiesociformes), родина — Присоскоперові (Gobiesocidae). Один з 3 видів роду, єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Прибережні атлантичні води навколо Європи (від Балтійського до Середземного моря), а також по периметру Чорного моря. В Україні відзначена в прибережжі Чорного моря вздовж берегів Кримського п-ва та в пн.-зх. його частині (о. Зміїний).

Чисельність і причини її зміни

Мала. Причини зміни чисельності не встановлені.

Особливості біології та наукове значення

Живе у частинах моря з солоністю води 16–19‰, не поширюючись в опріснені ділянки. Мешкає дуже близько до берега, майже до урізу води. Тримається в смугі прибою на твердих, зазвичай кам'янистих ґрунтах на глибині до 30 м, іноді виходить на глибину до 100 м. Міграції незначні: у травні–червні найближче до берега, восени далі; у середині жовтня — до Філофорного поля Зернова. Плідники завдовжки 2,5–3,4 см. Плодючість менша за 200 ікринок. Розмноження відбува-

ється поблизу берега в місцях з малою глибиною, кам'янистими розсипами, на черепашниковому і піщаному ґрунті, у квітні–серпні. Нерестовим субстратом служать гладкі камені і поверхня черепашок, обернені до ґрунту. На них самки порціями відкладають ікру, яку запліднює і охороняє самець. На одну черепашку розміром 6–7 см припадає до 194 ікринок (не від однієї самки). У кінці вересня мальки досягають довжини 9,5 мм, переходять від пелагічного до придонного способу життя і стають подібними до дорослих особин.

Морфологічні ознаки

Тіло довгасте, помірної висоти, дещо розширене у боки. Хвостове стебло дуже коротке, стиснене з боків. Голова притиснута зверху,

широка. Рило за формою на зразок качинового дзьоба. Біля передніх носових отворів по 1 довгому виросту, задні носові отвори у вигляді коротких трубочок. Рот помірної величини. Зуби дрібні, спереду зібрані пучком, з боків більші, в 1 ряд. Найбільша довжина тіла 4–5 см. Забарвлення кармінове або пурпурно-червоне, іноді коричневе або зеленувате, темне на спинній частині і світле на черевній. Між очима 2–3 жовті з темною облямівкою смужки; на потилиці 2 овальних плями, оточені двома світлішими кільцями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

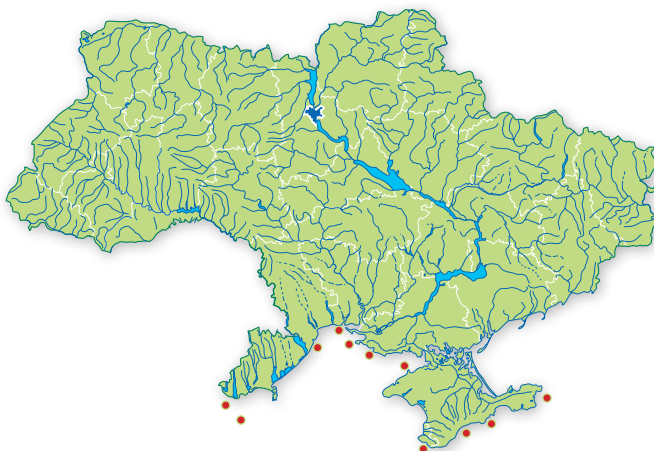
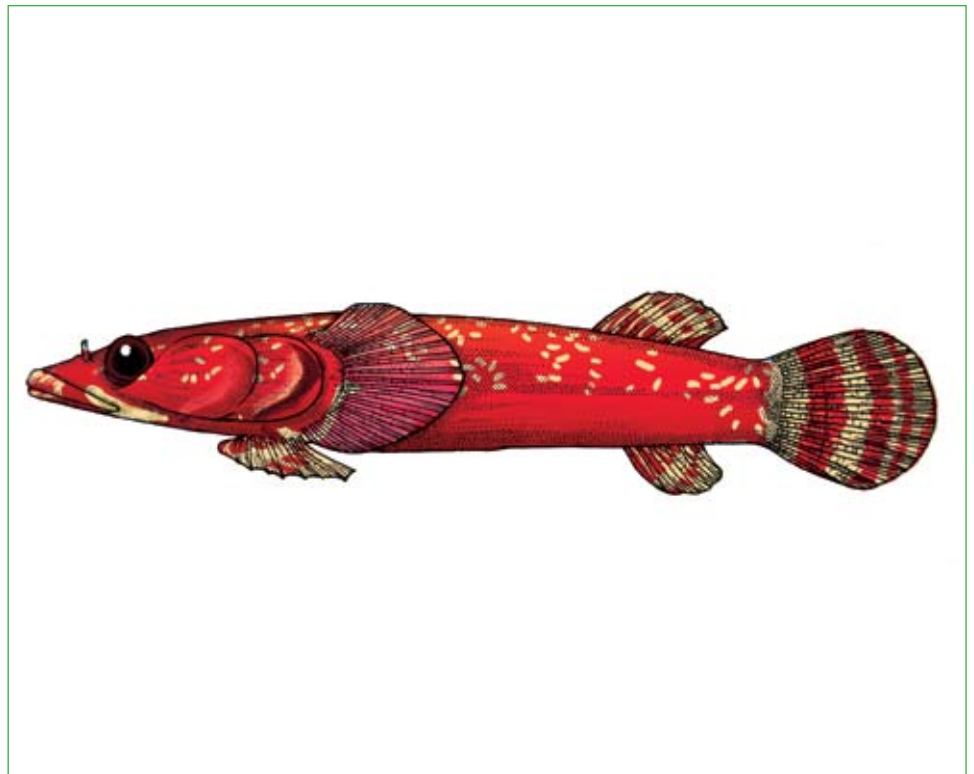
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Виноградов, 1949, 1961; Виноградов, Ткачева, 1950; Смирнов, 1959; Световидов, 1964; Дука, 1971; Каталог колекцій..., 2003; Мовчан, 2006;

ПІСКАРА СІРА

Callionymus risso Lesueur, 1814

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина
— Лірові (Callionymidae). Один з 95-ти видів
роду, один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Піренейське і палестинське узбережжя
Середземного моря, Чорне море. В Укра-
їні відома вздовж пн.-зх. узбережжя Чор-
ного моря (філофорне поле Зернова), біля
Тендровсько-Джарилгачської обмілини і бе-
регів Кримського п-ва.

Чисельність і причини її зміни

Дуже незначна. Причини зміни чисельності
не з'ясовані.

Особливості біології та наукове значення

Веде придонний спосіб життя у прибереж-
ній зоні на глибині 8–22 м. Тримається зграя-
ми. З місць зимівлі (на глибині до 30 м) пере-
міщується до берегів на менші глибини для
нагулу й розмноження. Самців у зграї зазвичай
більше, ніж самок. Нерест відбувається з
кінця травня до середини вересня за серед-
ньодобової температури води 17–24°C. Ікра
діаметром 0,61–0,81 мм відкладається трьо-
ма порціями на піщане дно. Мальки розсе-
люються трохи далі від берега і, виростаючи,
переходять від планктонного до придонного
способу життя. Дорослі особини живляться
нижчими ракоподібними, війчастими черва-
ми тощо. Не виключеною є отруйність м'яса
цієї риби для людини. Останнє потребує до-
слідження.

Морфологічні ознаки

Тіло й голова сильно видовжені, притиснуті
зверху. Рило коротке, його довжина менше
за діаметр ока, який становить близько 30%
довжини голови. Спинних плавців 2, вони
розділені малим проміжком. У передньо-
му, колючому спинному плавцеві 3 промені.
М'які промені другого спинного плавця
прості, крім розгалуженого останнього.
Останній промінь черевного плавця спо-
лучений перетинкою з основою грудного
плавця. Хвостовий плавець коротший за
довжину голови. Зяброві отвори розміщені
на спинному боці голови у вигляді двох
малих округлих отворів. На нижньому боці
кісткового виросту передкришкової кістки
є загострений шип, вістря якого спрямоване

вперед. Найбільша довжина тіла до 6,7 см
(у Чорному морі). Забарвлення завжди сіре
з чорними крапками. Анальний, хвостовий
і червні плавці з чорною торочкою, хвос-
товий з чотирма поперечними смужками, у
самок зазвичай з п'ятьма; перший спинний
темний, вздовж основи другого є ряд чор-
них крапок. У нерестуючих самців перший
спинний плавець оранжевий, а червні бла-
китні (шлюбне вбрання).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесена до ЧКУ, 1994. Слід з'ясувати при-
чини зміни чисельності, заборонити вилов,
визначити місця перебування виду і встано-
вити там заповідний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

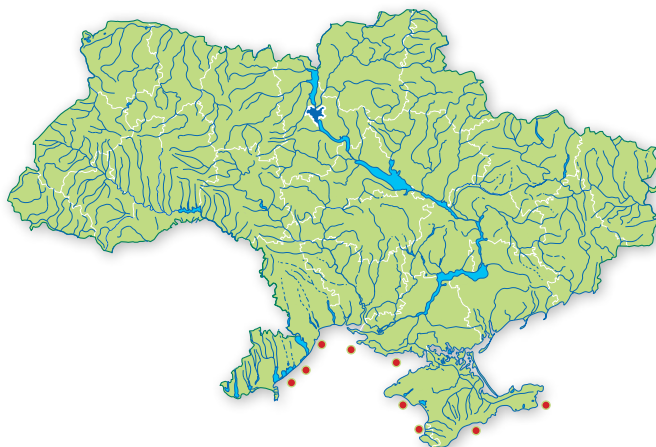
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Мовчан, 2006.

Автор: А.І. Смірнов, А.Н. Световидів
Малюнок: І.В. Маханьков

ПІСКАРА БУРА

Callionymus pussilus Delaroche, 1809

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Лірові (Callionymidae). Один з 95-ти видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземне, Мармурове і Чорне моря. В Україні відзначається у Чорному морі вздовж пн.-зх. узбережжя та біля берегів Кримського п-ва (периферійна частина загального ареалу).

Чисельність і причини її зміни

Дуже незначна. Трапляються поодинокі особини (не щорічно). Причини зміни чисельності не встановлені.

Особливості біології та наукове значення

Населює неопріснені ділянки моря на глибині до 35 м; тримається на піщаних ґрунтах, інколи біля поверхні води. З місць зимівлі з глибших ділянок моря переміщується до берега на менші глибини для нагулу й розмноження. Самців у зграях удвічі більше, ніж самок. Нерест триває з середини травня до середини вересня за середньодобової температури води 16–24°C. Ікра відкладається порціями на піщане дно. Личинки розселяються на відстань до 15–20 км від берега, поступово переходячи від нектонного до придонного способу життя. Молодь живиться організмами планктону, дорослі водоростями, нижчими ракоподібними.

Морфологічні ознаки

Тіло і голова дуже довгі, притиснуті зверху. Рило видовжене, його довжина більша за діаметр ока. Спинних плавців 2, вони розділені невеликим проміжком. Зяброві отвори розміщені на спинному боці голови у вигляді двох малих округлих отворів. На нижньому боці кісткового виросту передкришкової кістки є загострений шип, вістря якого спрямоване вперед. Найбільша довжина тіла до 14 см. Забарвлення завжди сіре з чорними крапками. Анальний, хвостовий і черевні плавці з чорною оторочкою, хвостовий у самок — з 4–5 поперечними смужками, перший спинний темний, вздовж основи другого є ряд чорних крапок. У нерестуючих самців оранжевий перший спинний плавець

і блакитні черевні (шлюбне вбрання), причому непарні плавці доволі збільшені порівняно з самками. Забарвлення спини буре, з дрібними чорними крапками й лініями, нижче яких розміщуються більші білуваті крапки з чорною торочкою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до ЧКУ, 1994. Слід з'ясувати причини зміни чисельності, заборонити вилов, визначити місця перебування виду і встановити там заповідний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

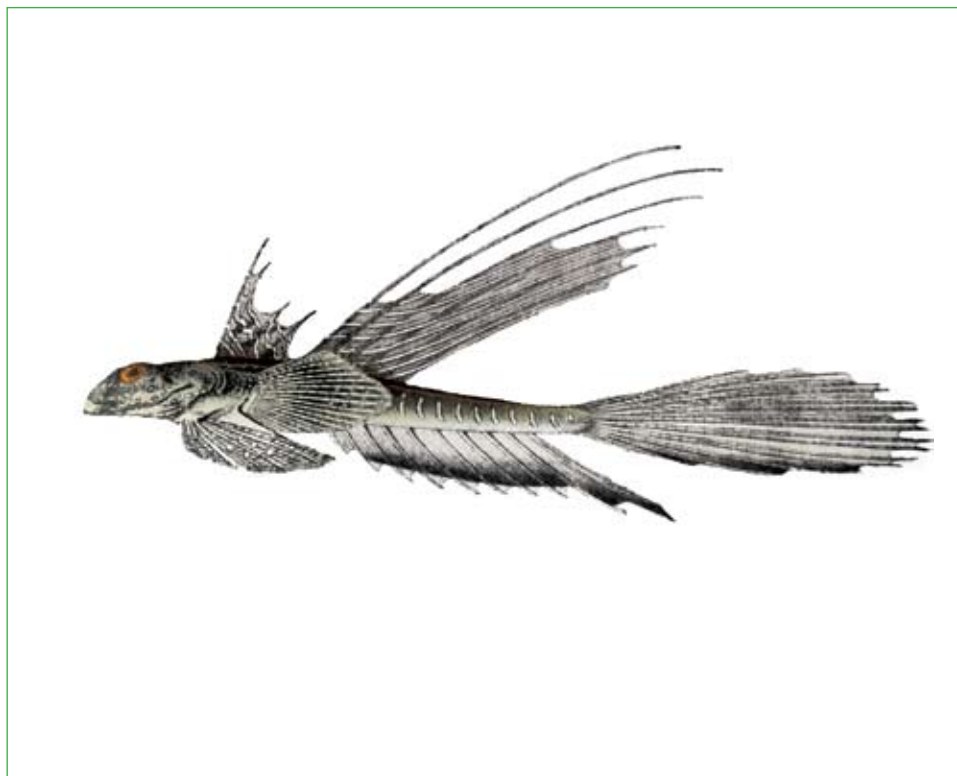
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Ткаченко, 2001; Хуторной, 2001; Каталог колекцій, 2003; Freshwater fishes of Europe, 2004; Мовчан, 2006.

Автор: А.І. Смірнов
Малюнок: І.В. Маханьков

БИЧОК ПАГАНЕЛЬ

Gobius paganellus Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина —
Бичкові (Gobiidae). Один з 26-ти видів роду;
один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантичні прибережні води від Шотландії
до Марокко біля Касабланки, Середземне,
Червоне, Мармурове, Чорне моря. В Украї-
ні відзначений у Чорному морі біля берегів
Криму та о. Зміїний.

Чисельність і причини її зміни

Мала з причини створення берегозахисних
споруд, що призводить до скорочення нер-
естових площ виду і до подальшого зни-
ження чисельності.

Особливості біології та наукове значення

Населяє вузьку прибережну смугу моря з
солоністю води 17–35‰; в прісній і опрісненій
води не заходить. Тримається як біля урізу
води, так і на деякій відстані від берега, на
глибині до 8–10 м, біля дна на кам'янистому і
скелястому ґрунті з негустими заростями ци-
стозири. Статева зрілість настає на 2 роки при
довжині тіла самців 5,1, самок 4,9 см. Розміри
плідників 5–13,5 см. Плодючість становить
близько 8 тис. ікринок. Розмноження відбу-
вається у прибережних мілководних ділян-
ках моря з розсипами каміння, яке служить
за нерестовий субстрат. Період нересту —
з березня по травень. Ріст помірний, в одно-
річному віці в довжину досягає 4,5 см.

Морфологічні ознаки

Тіло довгасте, вміру високе, дещо стиснуте з
боків. Голова подовжена, вміру висока, ледь
сплюснута з боків. Тім'я до самих очей, по-
тилиця, верхня частина зябрових кришок,
спина за головою, горло, черво і стебла
грудних плавців покриті циклоїдною лус-
кою. Передні ніздрі кожна у вигляді невели-
кого щупальця з кількома виростами. Розга-
луження 2 або 3 верхніх променів грудного
плавця не з'єднані перетинкою, відособлені,
волосовидні, шовковисті, довгі. Черевний
присосок з добре розвиненим комірком, з
чіткими лопастями по кутках, частіше заго-
стреними, ніж тупими. Найбільша довжина
тіла 13–15 см, тривалість життя до 10 років.
Забарвлення сірувато- або жовтувато-буре

з темними плямами, внизу світліше, ніж
зверху; на спині 5 світлих перев'язок: над зя-
бровими кришками, через початок першого
спинного плавця, через початок, середину
і кінець другого спинного плавця. Верхній
край першого спинного з світлою торочкою
і бурою смужкою під нею, задня половина
чорна. Другий спинний і анальний плавці
темні, з чорною облямівкою і білою тороч-
кою по краю. У нерестовий період самці тем-
нішають.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Miller, 1973; Калинина, 1976а;
Каталог колекцій, 2003; Мовчан, 2006; Заморев,
Снигирев, 2007.

Автор: А.І. Смірнов
Малюнок: І.В. Маханьков

БИЧОК БУКЧИЧА, БИЧОК РИСЬ

Gobius bucchichi Steindachner, 1870

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Бичкові (Gobiidae). Один з 26-ти видів роду; один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

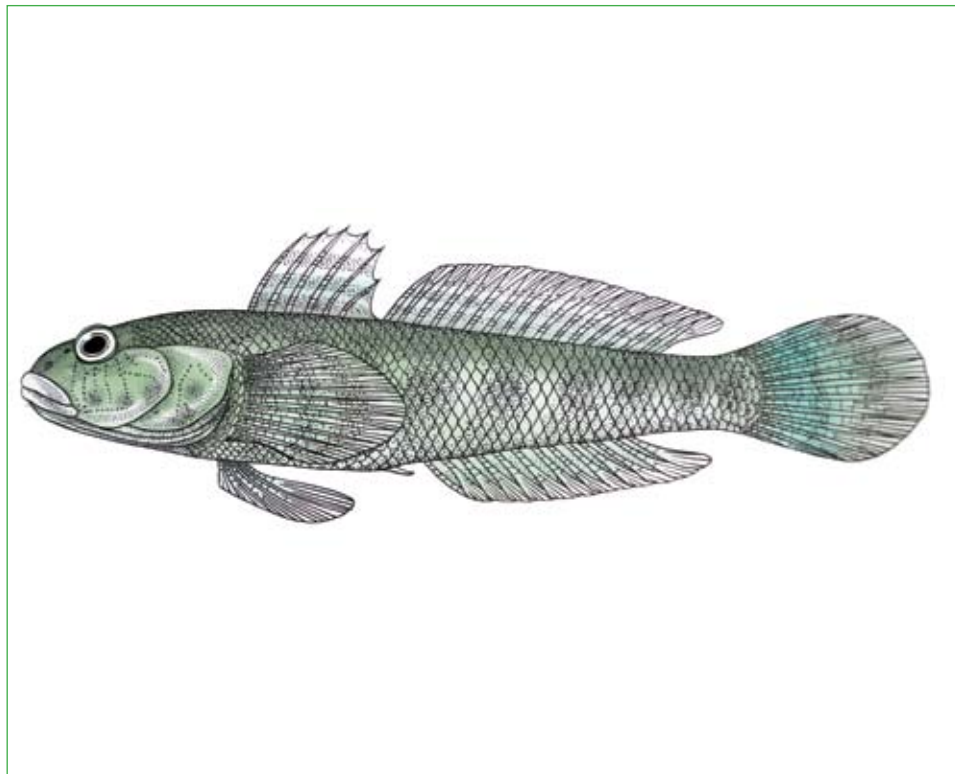
Адріатичне, Чорне моря. В Україні мешкає у Чорному морі біля берегів Криму та у р-ні о. Зміїний.

Чисельність і причини її зміни

Мала з причини створення берегозміцнювальних споруд, що веде до скорочення нерестових площ виду і до зменшення його чисельності.

Особливості біології та наукове значення

Живе у прибережному мілководді з глибиною 2–3 м, у місцях з мулистим чи мулисто-піщаним дном і заростями зостери чи цистозіри, рідше з кам'янистим або черепашниковим дном, при солоності води 17–40‰. У теплий період йде ближче до берега, взимку від нього на глибини. Статеве визрівання відбувається в однорічному віці при довжині 3,4–3,8 см і масі тіла 0,9–1,1 г. Плідники біля берегів Криму мають довжину по самцям 3,3–6,9 см, по самках 3,3–5,6 см при відповідній масі 0,69–5,8 г і 0,74–5,8 г. Плодючість самок завдовжки від 4,7 до 5,3 см від 3472 до 5317 ікринок. Розмноження відбувається на прибережному мілководді біля врізу води, у прибої, на мулисто-піщаному дні з розсипами каміння чи ракушняку, які правлять за нерестовий субстрат. Нерест відбувається з кінця травня до серпня з розпалом у червні–липні, при температурі води 12–21°C. Ікра відкладається у гнізда, створені самцями.

Личинки живляться дрібним зоопланктоном. Ріст малий: у віці одного року середня довжина риб становить 4,05 см, маса 1,41 г, у 2–4,6 см і 1,9 г, у 4 роки до 7–8 см.

Морфологічні ознаки

Тіло довгасте, дещо стиснуте з боків. Тім'я майже до очей, потилиця, передня частина спини, задня половина горла, черево і стебла грудних плавців покриті циклоїдною лускою; зяброві кришки голі. Передні ніздрі з простим, іноді з видільчастим щупальцем. Верхні кінці променів грудного плавця до середини не з'єднані перетинкою, однак і не витягнуті в тонкі нитки. Черевний присосок суцільний, без лопатинок на комірі. Найбільша довжина тіла 7–8 см, тривалість життя до 4 років. Забарвлення буровато-

сіре на боках, темніше на спині й світліше на череві. Спина й боки з численними дрібними темно-бурими і чорнуватими плямами. Більші з них подовженої форми, розміщені в ряд по середній вісі тіла у кількості близько 10. На голові з кожного боку по 3 поздовжніх ряди пігментних штрихпунктирних плямок: через око, середину щік і на межі щоки з зябровою перетинкою. Обидва ряди з'єднані на підборідді. На основі грудного плавця велика темно-бура пляма. Непарні плавці з рядами чорнуватих плямок, особливо ближче до основ плавців; спинні плавці з блідо-сірими поздовжніми смужками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Гордина і др., 1974; Каталог колекцій, 2003; Мовчан, 2006.

БИЧОК-КАСПІОСОМА КАСПІЙСЬКИЙ

Caspiosoma caspium (Kessler, 1877)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Бичкові (Gobiidae). Єдиний вид роду, зокрема й у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Понтичний релікт. Пониззя й дельти рік, що впадають у пн.-зх. частину Чорного моря (Дунай, Дністер, Дніпро), в Дніпрі піднімається вгору до с. Берислав; Дніпровсько-Бузький та Березанський лимани, в Азовському та Каспійському морях в дельтах Дону та Волги. Основна частина ареалу знаходиться в Україні.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Причини не встановлені.

Особливості біології та наукове значення

Вид населяє слабко солонуватоводні естуарно-річкові ділянки, нижні й дельтові ділянки річкових бас. з солоністю води, що досягає, але не перевищує 0,5‰. Веде донний спосіб життя, не утворює масових скупчень. Плодючість становить 20–65, максимум 181 ікринку. Розмноження відбувається у верхів'ях естуарних частин рік і пониззях останніх, на мілководних ділянках (глибина 0,5–0,8 м) з помірно ущільненим піщаним чи глинистим дном і слабкою рослинністю. Нерест іде на гніздах з порожніх черепашок молюсків з кінця червня по серпень. У кладці буває до 60 ікринок. Індивідуальне гніздо охороняється самцем. Личинки живляться дрібними зоопланктонними організмами,

а дорослі особини бентичними: вищими ракоподібними, кільчастими червами, личинками комах. Ріст дуже повільний, на 2 році життя досягають довжини до 4 см.

Морфологічні ознаки

Тіло помірно довгасте, невеликої висоти, ледь стиснене з боків, валькувате. Хвостове стебло видовжене, невисоке, дещо стиснене з боків. Голова дещо приплюснута зверху і розширена по боках. Очі середньої величини, знаходяться по верхніх краях голови. Ширина рота помірна, довжина щелеп мала. Найбільша довжина тіла до 4,5 см. Забарвлення в основному світло-буре з численними, всюди розкиданими дуже дрібними темними плямками. По боках тіла по 2 темно-коричневатих попе-

речних смуги (перев'язки), що проходять через задню половину спинних плавців; перша з них зверху дещо звужена. На основі хвостового плавця велика трикутна пляма такого ж кольору. Іноді через передню частину голови проходить перев'язка. На щоках є по 1 косій смужці вниз назад від ока. Перед першим спинним плавцем хвилясті бурі смужки і нечіткі плямки, позад нього розпливчасті плямки по боках. Черевна частина світла. На передній частині другого спинного і на грудних плавцях темнуваті смужки. Решта плавців блідо-бурі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

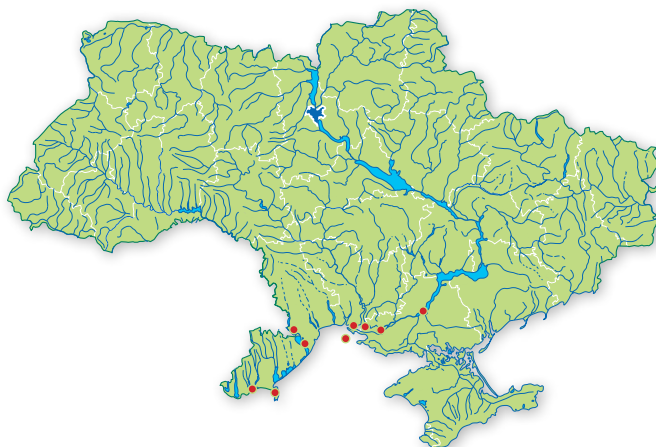
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Ильин, 1927б; Beling, Iljin, 1927; Берг, 1949; Ильин, 1949; Световидов, 1964; Каталог коллекций, 2003; Мовчан, 2006.

Автор: А.І. Смірнов
Малюнок: І.В. Маханьков

БИЧОК-ПУГОЛОВОЧОК БРАУНЕРА

Benthophiloides brauneri Beling et Iljin, 1927

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина —
Бичкові (Gobiidae). Один з 2-х видів роду; єди-
ний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Естуарні й гирлові частини річкових бас. та суміжні сильно опріснені прибережні ділянки пн.-зх. частини Чорного моря. Також Каспійське море. В Україні відзначений в гирлі Дунаю, Бузькому лимані біля Миколаєва, Пд. Бузі біля Нової Одеси, Дніпровському лимані та Дніпрі до Берислава і Каховки, також біля Херсона, зрідка в Одеській затоці в районі Чорноморки та Великого Фонтану.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Причини не встановлені.

Особливості біології та наукове значення

Тримається на певній відстані (до 15–20 м) від берега, на глибині 0,5–1,5, іноді 5,5 м в місцях з мулистопіщаним дном, незначними розсипами каміння і домішками ракушняку. Може існувати в умовах як повільної течії, так і застою.

Морфологічні ознаки

Тіло веретеноподібне, невисоке, трохи стиснуте з боків, покрите не налягаючою одною на одну лускою з дуже довгими шипиками, причому покрите лише частково посередині боків; черево, основи грудних плавців і передня частина спини голі; у статевозрілих самців тіло зовсім голе. На голові луска є лише на нижній задній частині щік і на зябрових кришках. Че-

ревший присосок з розвиненим коміром, без лопатинки і торочки. На голові немає каналів бічної лінії. Передні ніздрі конічні, прилягають до верхньої губи, задні ніздрі дуже короткі, циліндричні. Рот з численними дрібними конічними загнутими всередину зубами. На верхній щелепі зуби крупніші й у дещо більшій кількості, ніж на нижній. Найбільша довжина тіла 6–7 см. Забарвлення тіла бурувате з притемненням на спині і посвітлінням на череві, поцятковане різними за формою дрібними темнуватими плямками і крапками до утворення мармурового малюнку. Характерними є три постійні поперечні широкі темнокавові смуги (перев'язки), які звужуються донизу. Є також трикутна основа до хвостового плавця менша за попередні смуга такого ж

кольору. Темно забарвлені й основи грудних і хвостового плавців. Перед першим спинним плавцем є хвилясті бурі смужки і плямки, позаду від нього розпливчасті плями на боках. Верх і боки голови також поцятковані крапками. На боках щік по смужці, що тягнеться косо вниз назад від заднього краю очних орбіт до нижнього краю щік. Загальне забарвлення плавців блідо-бурувате. Темніше забарвлений перший спинний, менш інтенсивно другий, а також хвостовий, світліше — анальний і черевні плавці.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до списків МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Beling, Iljin, 1927; Берг, 1949; Световидов, 1964; Смирнов, 1998; Каталог колекцій, 2003; Сабодаш, Процан, Смирнов, 2004; Мовчан, 2005.

БИЧОК-ПУГОЛОВОК ЗІРЧАСТИЙ

Benthophilus stellatus (Sauvage, 1874)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Бичкові (Gobiidae). Один з 20-ти видів роду, один з, вірогідно, 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Естуарні й гирлові частини річкових бас. та суміжні сильно опріснені прибережні ділянки Азовського моря. В Україні поширений в Азовському морі, відомий з Молочного лиману і Керченської протоки.

Чисельність і причини її зміни

Точно невідома. Причини зміни чисельності не встановлені.

Особливості біології та наукове значення

У лиманах і морі знаходиться на піщано-ракушнякових ґрунтах, а у ріках також на мулистих. Тримається на помітній глибині (до 4–8 м) і певному віддаленні від берега, на піщано-муловому, черепашниковому, іноді дещо зарослому макрофітами дні. Взимку відкочує на глибші місця. Статеве дозрівання відбувається у віці одного року по досягненні довжини тіла 5 см і маси 3 г. Плідники завдовжки 5–10 см. Співвідношення статей рівне. Плодючість самок завдовжки від 5 до 8 см становить від 0,7 до 2,5 тис. ікринок. Розмноження відбувається неподалік від берега на мілководді при невеликій течії у квітні–червні. Ікра самками відклада-

ється двома порціями у гнізда, побудовані самцями, які їх і охороняють. Після нересту плідники гинуть, особливо самки.

Морфологічні ознаки

Тіло вміру подовжене, спереду дещо підвищене і ледь розширене, у задній половині помітно знижене і утоншене. У кутках рота по одній дуже широкій заокругленій складці-лопаті, часто з трьома фестонами. На підборідді доволі довгий широкий плоский з боків клиновидний вусик. На щоках кісткові пластинки з зірчастими шипуватими горбками, по боках тім'я і потилиці доволі крупні зірчасті горбки. Найбільша довжина тіла самців 10,7–13,5 см, самок 8,9–11 см, тривалість життя до 3 років. Забарвлення

в основному сіре з деяким притемненням на спині, де наявні три коричнево-бурі перев'язки; є ряд малих плямок уздовж середньої лінії боку тіла. На другому спинному, грудних і хвостовому плавцях ряди дрібних бурих плямок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

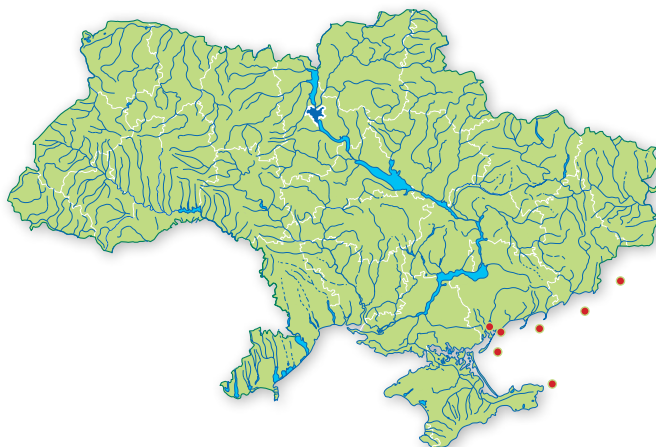
Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Ильин, 1927а; Мельников, 1955; Модухай-Болтовской, 1960; Виноградов, 1960; Световидов, 1964; Пинчук, 1965; Билько, 1965; Лапицкий, 1970; Калинина, 1976а; Пинчук, 1980; Каталог коллекций, 2003; Сабодаш, Процан, Смірнов, 2004; Мовчан, 2005.

Автор: А.І. Смірнов
Малюнок: І.В. Маханьков

АРНОГЛОСЬ СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА, КАМБАЛА КЕССЛЕРА

Arnoglossus kessleri Schmidt, 1915

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Камбалоподібні (Pleuronectiformes), родина — Арноглосові, Ромбові (Bothidae). Один з 20-ти видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх. частина Середземного і Чорне море. В Україні відзначається у Чорному морі вздовж пд.-зх. і пд.-сх. берегів Кримського п-ва, зокрема й в р-ні Феодосії.

Чисельність і причини її зміни

Мала. В окремі роки трапляються поодинокими особинами. Причини зміни чисельності - забруднення акваторії Чорного моря, що негативно впливає на розвиток ікри, та вилов неводами без вирізнання серед інших риб.

Особливості біології та наукове значення

Живе у придонних шарах шельфової зони моря поблизу морського узбережжя біля дна, на ділянках моря з помірною солоністю води у 18–20‰, на глибинах від 3 до 65 м (частіше близько 20 м), на піщаному та піщано-гальковому ґрунті. Після зимівлі на глибині ранньою весною підходить ближче до берега для нагулу й розмноження. Плідники завдовжки 4–7 см. Нерест порційний, відбувається з червня до середини вересня за середньодобової температури води 18–23°C, у прибережній смузі з твердим піщаним дещо зарослим дном, на глибині 3–7 м. Ікра відкладається на дно. Ікринки, маючи кожна по жировій краплі, спливають у товщу води, де й

розвиваються. В міру росту та розвитку мальків відбувається перехід у положенні їхнього тіла від звичайного для риб до положення на дні правим боком; обидва ока переміщуються на лівий бік голови; відбувається перехід від пелагічного до придонного способу життя. Відповідним є перехід у живленні від плактонного до бентосного.

Морфологічні ознаки

Тіло овально-довгасте, доволі високе, сильно стиснуте з боків, цілком покрите відносно великою, слабо гребенеподібною при своїй основі легко спадаючою лускою, яка поширюється й на голову, за винятком щелеп і ділянки навколо ніздрів. Обидва ока на лівому боці голови. Рот косо-верхній. Зуби на щелепах дрібні, без іклів.

Спинний плавець починається спереду очей, над передніми ніздрями, його передні промені не подовжені. 10 передніх променів у спокійному стані підігнуті на сліпий (правий) бік. Кінці передніх променів вільні. Парні плавці довші на лівому, зрідка боці, ніж на правому сліпому. Черевні плавці починаються на самому кінці мисоподібного виступу. Найбільша довжина тіла 7–9 см. Забарвлення очного боку сіро-жовтувате, під колір піску, з дрібними чорними плямами і крапками по голові, тулубу й променям непарних плавців. Сліпий бік світлий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесена до ЧКУ, 1994. Треба заборонити вилов, виявити місця перебування і встановити в них заповідний режим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Основні джерела інформації

Световидов, 1964; Каталог колекцій, 2003; Мовчан, 2006.

САЛАМАНДРА ПЛЯМИСТА

Salamandra salamandra (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Земноводні (Amphibia), ряд — Хвостаті земноводні (Caudata), родина — Саламандрові (Salamandridae), рід — Саламандра (Salamandra).

Природоохоронний статус

ЧКУ (категорія «Вразливі види»); Додаток III Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (категорія «Види, що підлягають охороні») та Червона книга хребетних Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Ареал виду та його поширення в Україні

Від Іберійського п-ва до пн. Німеччини, Польщі, сх. Прикарпаття, Балканського п-ва. В Україні — у передгір'ях (200–1500 м) та інколи на полонинах Закарпатської, Львівської, Чернівецької, Івано-Франківської обл.

Чисельність і причини її зміни

В Карпатах щільність дорослих та личинок — від 12–80 до 45–50 ос./км²; в Чернівецькій обл. 8,2 і в Івано-Франківській обл. 4,9–6,3 ос./м² площі водойми (личинки). Зниження чисельності пов'язано зі змінами біотопів та відловом.

Особливості біології та наукове значення

З'являються в кінці лютого–березні, розмноження йде майже весь період активності, але найчастіше парування відбувається у червні–липні. Ведуть присмерково-нічний спосіб життя, при підвищеній вологості активні вдень. Мешкають в зволжених лісових біотопах, знаходили на полонинах. Темпера-

турний оптимум — 17–18°C, інколи активні при 8°C. Зимівля — з жовтня–листопада у порожнинах під коренями дерев, де можуть збиратися до кількох сотень.

Морфологічні ознаки

Тіло інтенсивно-чорне з жовтими плямами, черево однотонно-чорне або коричнюватих тонів. Позаду великих і опуклих очей є привушні залози — паротиди. Тулуб широкий, хвіст коротший від тіла, у січенні круглий. На передніх кінцівках по 4 пальці, на задніх — по 5. Плавальних перетинок бракує. Тіло і хвіст сегментоване 10–12 костальними борознами. Піднебінні зуби у вигляді двох S-подібно вигнутих рядів. Клоака самців більш опукла. Довжина тулуба з хвостом — 140–180 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Зберігаються на природоохоронних територіях на загальних умовах.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Самець відкладає на ґрунт сперматофор, самка захоплює його клоакою. Вагітність та народження личинок — протягом одного або двох сезонів (відхід вагітних самок на зимівлю — в листопаді, народження личинок по закінченні зимівлі — приблизно у квітні). На високогір'ї самки народжують один раз на два роки, на передгір'ях та низькогір'ї — щороку. Статевозрілість настає на 3–4 році життя.

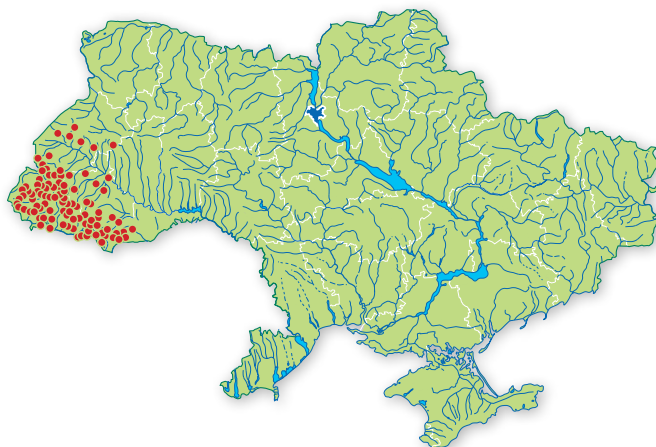
Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Щербак, Щербань, 1980; Avia et al., 1986; Писанець и др., 2005; Смірнов, Хлус, 2005; Писанець, 2007.

Автор: Є.М. Писанець
Фото: Є.М. Писанець

ТРИТОН ДУНАЙСЬКИЙ

Triturus dobrogicus (Kiritzescu, 1903)

Таксономічна належність

Клас — Земноводні (Amphibia), ряд — Хвостаті земноводні (Caudata), родина — Саламандрові (Salamandridae), рід — Великий тритон (*Triturus*).

Природоохоронний статус

ЧКУ (категорія «Вразливі види»); Додаток II Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (категорія «Види, що підлягають особливій охороні»), Червона книга хребетних Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Ареал виду та його поширення в Україні

Від гирла Дунаю до Австрії, Чехії, Хорватії. В Україні *Triturus d. dobrogicus* (Kiritzescu, 1903) — в Одеській, Херсонській і Миколаївській обл. (у двох останніх регіонах необхідні додаткові дослідження); на Закарпатті — *Triturus d. macrosomus* (Boulenger, 1908).

Чисельність і причини її зміни

На Закарпатті 5–60 ос. на 100 м берегової лінії, в Одеській обл. — 1,5 ос./м² берегової лінії (і більше), в околицях Ізмаїла — 0,4 ос./м². Чисельність зменшується при трансформації біотопів, зменшенні місць для розмноження та їх забрудненні.

Особливості біології та наукове значення

В Закарпатті зустрічається в долинах річок колишніх степових та лісостепових ділянок, зазвичай на висоті до 125 м. У дельті Дунаю в інтразональних біотопах стоячих чи слабкопроточних водоймах степових екосистем

та водоймах населених пунктів. Водойми покидає після розмноження, активний майже до жовтня. Зимові сховища — нори та порожнини у ґрунті, трухляві дерева тощо, можуть зимувати й у воді.

Морфологічні ознаки

Тіло брунатно-темне, з невиразними невеликими чорними плямами, на нижньому боці тулуба дрібні світлі плями, які переходять на нижню частину голови; на хвості біло-блакитна смуга, черево червоно-помаранчеве з темними плямами. У самців клоака більша, в сезон розмноження виразна здутість горла, розвивається фестончастий гребінь, який переривається в кінці тулуба і продовжується на хвості; довжина тіла

з хвостом — 115–120 мм. У березні–квітні займають для розмноження слабкопроточні та стоячі водойми. Самки загортають кожну ікринку (усього до 200 штук) у відмерле листя осоки, рогозу та в молоді листя стрілолисту. Метаморфоз через — 2–2,5 місяці, статева зрілість — у 2 роки.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Зберігаються на природоохоронних територіях, спеціальні заходи з охорони відсутні.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Осташко, 1977; Щербак, Щербань, 1980; Arntzen, Borkin, 1997; Литвинчук, Боркин, 2002; Писанец и др., 2005; Писанець, 2007.

Автор: Є.М. Писанець
Фото: Є.М. Писанець

ТРИТОН КАРЕЛІНА

Triturus karelinii (Strauch, 1870)

Таксономічна належність

Клас — Земноводні (Amphibia), ряд — Хвостаті земноводні (Caudata), родина — Саламандрові (Salamandridae), рід — Великий тритон (*Triturus*).

Природоохоронний статус

ЧКУ (категорія «Вразливі види»), Додаток II Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (категорія «Види, що підлягають особливій охороні»), Червона книга хребетних Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Ареал виду та його поширення в Україні

Схід Балканського п-ва, Туреччина, Передкавказзя, Пн. Кавказ, пн. Іран. В Україні — на пд. Криму від м. Севастополя до м. Алушти, на пн. — приблизно до м. Сімферополя і Бахчисарая.

Чисельність і причини її зміни

На місцях розмноження від 5–15 і більше на 100 м берегової лінії до 40–50 особин на 50–70 м. Зміни чисельності зумовлені трансформацією біотопів, зникненням та забрудненням нерестових водойм.

Особливості біології та наукове значення

З'являються на нересті у водоймах гірсько-лісової зони у березні, в них знаходяться до серпня, характерною є денна активність. На суші сховищами служать щілини під корою

повалених дерев та пнів, порожнини під каменями. Приблизно у жовтні йдуть на зимівлю, яка, найвірогідніше, відбувається у таких самих сховищах, хоча можуть зимувати у водоймах.

Морфологічні ознаки

Забарвлення від темно-брунатного до світло-жовтого тла з темними плямами, на оранжево-жовтому череві — чорні плями. Горло зазвичай яскраво-жовте (інколи до червонуватих відтінків) з темними плямами. Шкіра грубозерниста. Два ряди піднебінних зубів вигнуті й розходяться у задній частині. В сезон розмноження у самців розвинений спинний гребінь, його перерва при переході на хвіст не дуже виразна, клоака темна (в са-

мок світла), довжина тіла (з хвостом) близько 130 мм. У квітні–травні самка відкладає на рослини (глибина 10–25 см) до 190 ікринок. Метаморфоз — у другій половині серпня, інколи зимівля відбувається на стадії личинки. Статева зрілість настає у 5–6 років.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Зберігаються на природоохоронних територіях, спеціальні заходи збереження відсутні.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

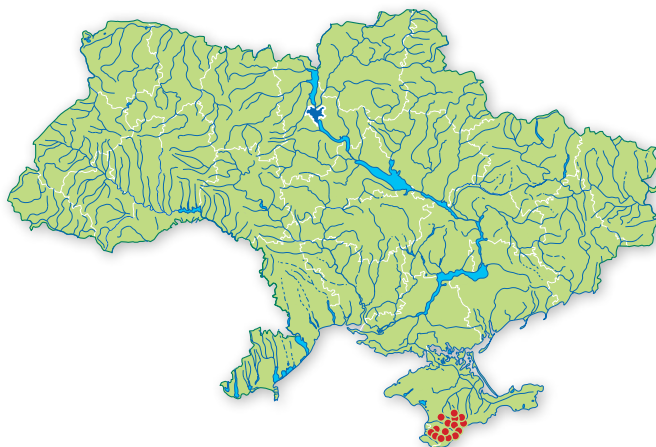
Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Щербак, 1966; Arntzen, Borkin, 1997; Межжерин і др., 1998; Писанець і др., 2005; Писанець, 2007.

Автор: Є.М. Писанець
Фото: Є.М. Писанець

ТРИТОН АЛЬПІЙСЬКИЙ

Mesotriton alpestris (Laurenti, 1768)

Таксономічна належність

Клас — Земноводні (Amphibia), ряд — Хвостаті земноводні (Caudata), родина — Саламандрові (Salamandridae), рід — Середній тритон (*Mesotriton*).

Природоохоронний статус

ЧКУ (категорія «Вразливі види»); Додаток III Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (категорія «Види, що підлягають охороні»), Червона книга хребетних Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Ареал виду та його поширення в Україні

Центральна та Пд. Європа. В Україні — Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька обл.

Чисельність і причини її зміни

У Карпатському регіоні — 3–7 ос./м². Гинуть від автотранспорту при розмноженні у водоймах на путівцях. Забруднення водойм, вилучення з комерційною метою і інтродукція чужорідних видів риб зменшують чисельність і розмаїття.

Особливості біології та наукове значення

Вихід з зимівлі — в березні на менших висотах та у квітні в горах. Мешкають поблизу водойм на висоті 400–2000 м у гірсько-лісовій зоні і на полонинах. Листяну підстилку, щілини та порожнини під каменями, колодами,

корчами використовують як прихистки та місця для зимівлі.

Морфологічні ознаки

У самців у шлюбний період на чорно-бурому тлі інтенсивні блакитні плями, по боках тулуба брунатно-сріблясті смуги з дрібними чорними плямами з блакитною оторочкою, черево помаранчеве; забарвлення самки не так яскраве. У самців є невеликий спинний гребінь, клоакальні губи розвинені, оранжевого кольору. Довжина тіла разом з хвостом — близько 80 мм у самців і 90 мм у самок. Піднебінні зуби у передній частині зближені, в дистальній розходяться. Під час перебування у водоймах шкіра гладка, на суші — зерниста. У травні–червні самка на глибині

10–50 см прикріплює короткі ікр'яні шнури (120–250 ікринок) до підводних рослин, кілок або каміння. Тривалість метаморфозу — 3–4 місяці. Личинки інколи здатні до розмноження (педоморфоз). Статева зрілість настає на 3–4-му році.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження здійснюється на природоохоронних територіях на загальних умовах; потрібні заходи щодо заборони відлову.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

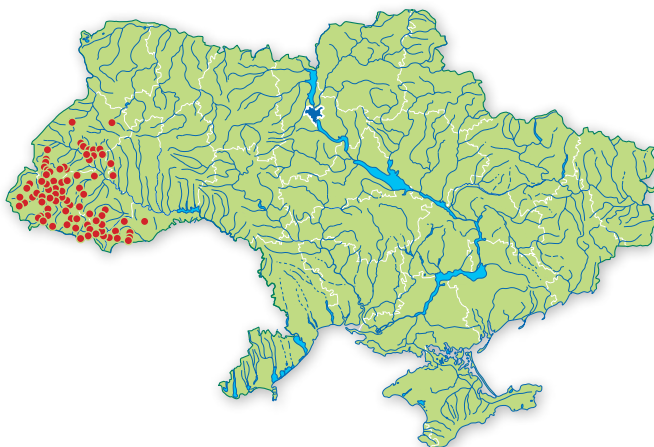
Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Щербак, Щербань, 1980; Zuiderwijk, 1997; Мисюра, Марченковская, 2001; Писанец и др., 2005; Смірнов, Хлус, 2005; Писанець, 2007.

Автор: Є.М. Писанець

Фото: Є.М. Писанець

ТРИТОН КАРПАТСЬКИЙ

Lissotriton montandoni (Boulenger, 1880)

Таксономічна належність

Клас — Земноводні (Amphibia), ряд — Хвостаті земноводні (Caudata), родина — Саламандрові (Salamandridae), рід — Малий (гладкий) тритон (*Lissotriton*).

Природоохоронний статус

Занесено до ЧКУ (категорія «Вразливі види»). Додатку II Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (категорія «Види, що підлягають особливій охороні»), до Червоної книги хребетних Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Ареал виду та його поширення в Україні
Ендемік Карпат, трапляється у горах і передгір'ях Чернівецької, Івано-Франківської, Львівської та Закарпатської обл.

Чисельність і причини її зміни

У Закарпатті — весною 20–80 ос. на 100 м берегової лінії, в Івано-Франківській та Львівській обл. — від 18–20 до 143 ос./10 м², у Чернівецькій та Івано-Франківській обл. від 4,6 до 19,6 ос./м² площі водойм. Чисельність зменшується при трансформації біотопів, гинуть від автотранспорту при використанні для нересту калуж на півтявках.

Особливості біології та наукове значення

Початок нересту — з березня–квітня (передгір'я) до травня–червня (гори), активні до жовтня–листопада. Розмноження — в стоячих і напівпроточних водоймах, активність денна. У липні–серпні полишають водойми, активність присмерково-нічна.

На суші шукають прихисток у норах, порожнинах ґрунту, під корчами, вони ж використовуються для зимівлі. Поодинокі особини зимують у воді.

Морфологічні ознаки

Ушлюбний період у самців тіло коричнево-оливкове (самки дещо світліші), вздовж спини світла смуга, на боках темні плями, черево однотонно-оранжеве до червоного, задні лапи та клоакальні губи майже чорні (в самок жовті), хвіст у самців закінчується ниткоподібним відростком завдовжки 5–8 мм (після нересту — до 1 мм). Забарвлення самок світліше і не таке виразне. Тіло у поперечному січенні квадратно-округле, шкіра на водному етапі гладка, на суші — дрібно-

зерниста. Лемешеві зуби у вигляді двох рівнобіжних ліній, які розходяться дистально. Довжина тіла з хвостом — близько 74–83 мм. Ікра (всього 30–80, максимум до 250 ікринок) розміщується самою по декілька штук (2–5) на листі підводних рослин, метаморфоз — до 3 місяців, інколи зимують на личинковій стадії. Статевозрілість настає, вірогідно, на 3 році життя.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Зберігаються на природоохоронних територіях; спеціальні заходи з охорони відсутні.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

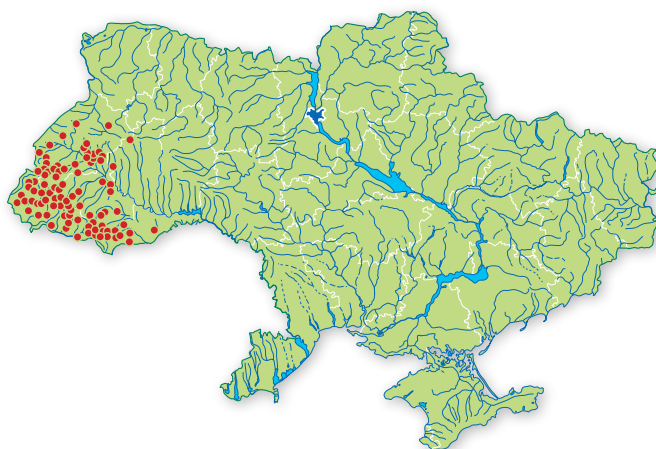
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Щербак, Щербань, 1980; Artzen, Borkin, 1997; Мисюра, Марченковская, 2001; Писанець і др., 2005; Писанець, 2007.

Автор: Є.М. Писанець

Фото: Є.М. Писанець

РОПУХА ОЧЕРЕТЯНА

Bufo calamita Laurenti, 1768

Таксономічна належність

Клас — Земноводні (Amphibia), ряд — Безхвості земноводні (Anura), родина — Ропухи (Dufonidae), рід — Ропуха (Bufo).

Природоохоронний статус

ЧКУ (категорія «Вразливі види»). Додаток II Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (категорія «Види, що підлягають особливій охороні»), Червона книга хребетних Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Ареал виду та його поширення в Україні

Від Італії, Австрії, Чехії до Швеції, Великої Британії, країн Прибалтики і Білорусі. В Україні — у Волинській та частині у Львівській і Рівненській обл.

Чисельність і причини її зміни

На місцях нересту — від 21 до 112 ос./1000 м², по закінченню — від 1 до 12 ос./1000 м². Чисельність зменшується при трансформації біотопів, зменшенні місць для розмноження та їх забрудненню.

Особливості біології та наукове значення

У водоймах з'являються у березні–квітні, по закінченні нересту їх полишають, переходячи до присмерково-нічної активності. Трапляються в заліснених або відкритих біотопах з легкими ґрунтами, звичайних для дюноподібних ділянок, околицях та галявинах соснових лісів, піщаних кар'єрів; ховаються у купах каміння, хмизу, листовій підстилці, норах, здатні самостійно закопуватися в ґрунт.

Морфологічні ознаки

Зверху зелено-оливкова з темнішими плямами, зазвичай є світло-жовта поздовжня спинна смуга, горло пігментоване. Позад очей є привушні залози (паротиди), на спині розкидані бородавки. Зіниця горизонтальна, є барабанна перетинка. На найдовшому пальці задніх кінцівок парні горбочки, внутрішній край передплесни має шкіряну складку. Самці дрібніші, їхня шкіра часто шпичаста, є непарний внутрішній резонатор, на перших двох-трьох пальцях передніх кінцівок шлюбні мозолі. Розміри тіла — 50–70 мм. Нерест — на мілководді ставків, дренажних каналів, водоймах у піщаних та гравійних кар'єрах. Парні ікр'яні шнури (3–4 тис. ікринок) прикріплюються до підводних рослин або гілок

на глибині до 15–30 см, метаморфоз триває 1,5–2 місяці, статева зрілість настає на 3–4 році життя.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження здійснюється на природоохоронних територіях на загальних умовах; спеціальні заходи з охорони відсутні.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Заброда, 1980; Beebee, 1997; Писанец и др., 2005; Писанець, 2007.

Автор: Є.М. Писанець
Фото: Є.М. Писанець

КУМКА ЖОВТОЧЕРЕВА

Bombina (Bombina) variegata (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Земноводні (Amphibia), ряд — Безхвості земноводні (Anura), родина — Дзерелянки (Bombinatoridae), рід — Дзерелянка (*Bombina*).

Природоохоронний статус

ЧКУ (категорія «Вразливі види»). Додаток II Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (категорія «Види, що підлягають особливій охороні»), Червона книга хребетних Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Ареал виду та його поширення в Україні

Гірська Європа (відсутні на Іберійському п-ві, пн. Італії), Франція, Німеччина, Данія (в Англії інтродукований), Апеннінському та Балканському п-ви, на сх. до Українських Карпат. В Україні — в Карпатах (до 2000 м) та Передкарпатті.

Чисельність і причини її зміни

У передгір'ях та низькогір'ях (від 350–600 до 900 м) 10–50 (і більше) особин на 100 м берегової лінії. Чисельність пов'язана з трансформацією біотопів, зменшенням місць для розмноження та їх забрудненням.

Особливості біології та наукове значення

Початок парування — в березні в стоячих і слабопроточних водоймах, іноді в струмках та річках. Трапляються у хвойних, листяних та мішаних лісах, на полонинах, у чагарниках, на луках та в полях. Активні як удень так і вночі. Зимівля починається з вересня–листопада, проходить в порожнинах під камінням, поваленими деревами, в норах

гризунів тощо, інколи активні у термальних джерелах взимку.

Морфологічні ознаки

Зверху оливково-зеленкувата з невеликими дрібними темними плямами. На жовто-оранжевому тлі черева, яке переходить знизу на задні кінцівки, великі темні плями, їх площа менша за жовто-оранжеве тло. На спині горбки з гострими шипиками. У самців резонаторів бракує, в шлюбний сезон на перших трьох пальцях передніх кінцівок та на нижньому боці передрамен є шлюбні мозолі; довжина тулуба — 27–50 мм. Нерест — з березня–серпня. Самка відкладає близько 100 ікринок у вигляді однієї або кількох по-

рційних кладок (по 10–30), прикріплюючи їх до підводних предметів. Метаморфоз завершується за 2 або більше місяці. Найбільший вік — близько 15 років. Статевозрілість настає на 3 році життя.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження здійснюється на природоохоронних територіях на загальних умовах, спеціальні заходи з охорони відсутні.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

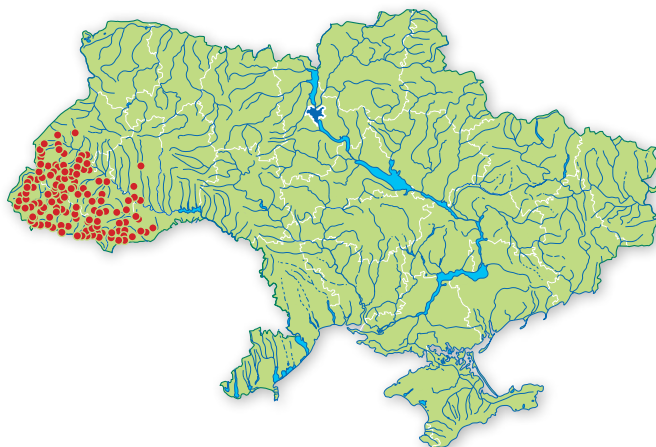
Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Щербак, Щербань, 1980; Gassel, 1991; Gollmann et al., 1997; Писанець і др., 2005; Писанець, 2007.

Автор: Є.М. Писанець
Фото: Є.М. Писанець

ПРУДКА ЖАБА

Rana dalmatina Fitzinger in Bonaparte, 1839

Таксономічна належність

Клас — Земноводні (Amphibia), ряд — Безхвості земноводні (Anura), родина — Жаби (Ranidae), рід — Бура (трав'яна) жаба (*Rana*).

Природоохоронний статус

ЧКУ (категорія «Зникаючі види»). Додаток II Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (категорія «Види, що підлягають особливій охороні»), Червона книга хребетних Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Ареал виду та його поширення в Україні

Від пн. Франції та пд. Швеції, пн.-сх. Іспанії, на пд. увесь Балканський та більша частина Апеннінського п-ва; на сх. до Карпат, Молдови і України. Трапляється на крайньому пн. зх. Туреччини. В Україні — в Закарпатській, Чернівецькій і зх. Вінницької обл., можливо, є на пд. зх. Одеської обл.

Чисельність і причини її зміни

Під час нересту — 3–8 ос., по закінченні 0,3–2 ос./100 м. Чисельність зменшується при трансформації біотопів, зменшенні місць для розмноження та їх забрудненні.

Особливості біології та наукове значення

З'являється в березні, віддає перевагу широколистяним лісам, під час нересту активна цілодобово, після закінчення — у першу половину дня, при підвищеній вологості —

цілий день. Зимують як у водоймах, так і на суші.

Морфологічні ознаки

Переважають світло-коричневі чи буро-оливкові тони, на межі голови й тулуба темна Λ-подібна пляма, є спинно-бокові складки. Від ніздрів і через область очей та барабаних перетинок ідуть коричневі смуги. На задніх кінцівках зазвичай поперечні темні смуги. Черево однотонно-світле. Барабанна перетинка велика і приблизно відповідає розмірам ока. Резонатори у самців відсутні, в сезон нересту на перших пальцях передніх кінцівок сіро-жовті шлюбні мозолі. Задні кінцівки довгі й заходять скоковим (надступаковомілковим) суглобом далеко за кінець морди. Парування та відкладання

ікри після зимівлі припадає на кінець березня — початок квітня. Великих скупчень на нерестилищах не утворює і у водоймах перебуває недовго. Ікру відкладає окремими грудочками (у кладці 800–1700 ікринок) на підводні рослини, ікра не спливає на поверхню. Період метаморфозу — близько 55 днів. Тривалість життя — близько 7 років.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Зберігаються на природоохоронних територіях, спеціальні заходи з охорони відсутні.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Щербак, Щербань, 1980; Grossenbacher, 1997; Песков, Реминный, 2005; Писанец и др., 2005; Писанец, 2007; Реминный, 2007.

Автор: Є.М. Писанець
Фото: Є.М. Писанець

ГЕКОН СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИЙ

Mediodactylus kotschy (Steindachner, 1870)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Ящірки (Sauria), родина — Геконові (Gekkonidae). Єдиний європейський представник роду, що включає 7 видів. У фауні України мешкає один з 26 підвидів цього поліморфного виду — геко́н кримський, *M. k. danilewskii* (Strauch, 1887).

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Широко розповсюджений у Сх. Середземномор'ї. Ареал кримського підвиду включає Пн.-Зх. Анатолію і пн. сх. Балканського п-ва з прилеглими островами. В Україні спорадично поширений на вузькій смузі узбережжя між Севастополем і Кара-Дагом. Охоче заселяє руїни і житлові будівлі. В гори піднімається до висоти 680 м н. р. м.

Чисельність і причини її зміни

Звичайна щільність популяцій у природних біотопах (скелястих ксерофітних рідколіссях) — 100–300 ос./га. В цитаделі Херсонесу відмічені скупчення до 60–80 ос./100 м² поверхні стін. Середземноморський релікт на пн. межі ареалу, особливо вразливий внаслідок стенотопності та низької плодючості. Головними загрозливими факторами є пожежі та наступна ерозія схилів, ремонт старих будівель. Стан деяких популяцій на даний час стабільний, однак по Криму в цілому чисельність неухильно скорочується.

Особливості біології та наукове значення

Активний з кінця лютого–березня до листопа-

да — початку грудня. Навесні переважає денна активність, влітку і восени — присмерково-нічна. Сховищами слугують тріщини у скелях, щілини стін, порожнини під корою дерев. Живиться павуками, дрібними комахами, багатоніжками та мокрицями. Парування відбувається у квітні — на початку липня. Єдина за сезон кладка з 1–2 яєць — з кінця травня до середини серпня. Молодь з'являється наприкінці липня — у жовтні. Має велике наукове значення.

Морфологічні ознаки

Дрібна ящірка загальною довжиною зазвичай менше 10 см. Тіло зверху вкрите дрібною лускою, серед якої розташовані ряди кілюватих горбочків. Зверху сірий або

бурувато-коричневий з візерунком з поперечних М-подібних смуг. Черево біле або жовте. Хвіст низу вохряний.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Охороняється у ПЗ Ялтинському гірсько-лісовому, «Мис Март'ян», Кримському, Карадазькому, а також в археологічному заповіднику «Херсонес Таврійський». Для збереження найбільших природних популяцій необхідно обмежити рекреацію в загальнодержавних заказниках «Мис Аїя» та «Аю-Даг». При проведенні реставраційних робіт у Херсонесі необхідно залишати глибокі щілини між каменями кладки стін.

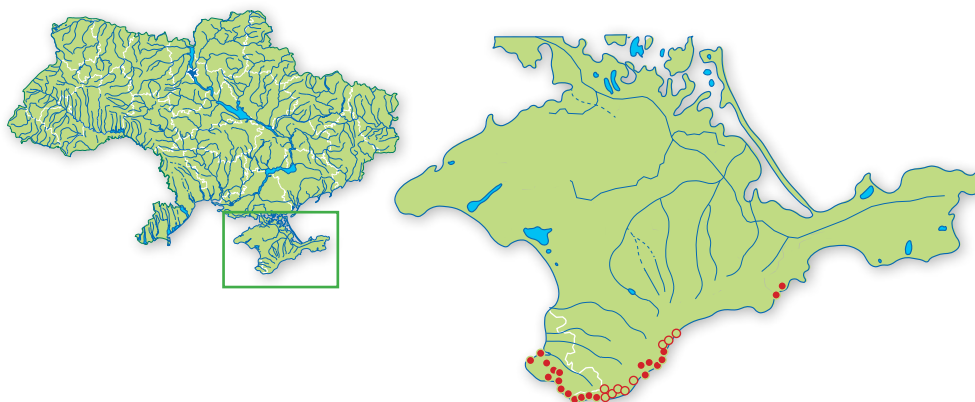
Господарське та комерційне значення

Знищуючи шкідників лісу і членистоногих у населених пунктах, приносить користь. Утримується тераріумістами і є об'єктом незаконної торгівлі.

Основні джерела інформації

Щербак, 1966; Шарыгин, 1976, 1984; Щербак, Голубев, 1986; Macey et al., 2000; Кукушкин, 2002, 2003 г, 2004 б, 2005 а, 2005 б, 2005 в, 2005 д, 2006 г; Кукушкин, Шарыгин, 2005; Кукушкін, 2006 а; Kukushkin, 2007.

Автори: О.В. Кукушкін, С.О. Шаригін
Фото: В.С. Марченко

ЖОВТОПУЗ БЕЗНОГИЙ, ЖОВТОПУЗИК

Pseudopus apodus (Pallas, 1775)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Ящірки (Sauria), родина — Веретинницеві (Anguidae). Єдиний представник роду. Вид включає 2 підвиди, в Україні мешкає *P. a. apodus* (Pallas, 1775). Раніше вид відносили до роду *Ophisaurus* Daudin, 1803.

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від Балканського п-ва до пд. Казахстану та Ірану. В Україні мешкає лише в Криму, де населяє низькогір'я зх. частини Кримських гір (пд. берег Криму і пн. макросхил гір до долини р. Альма до висоти 500-700 м н. р. м.), пн. і сх. узбережжя Керченського п-ва. Спостерігався також на крайньому заході Тарханкутського п-ва.

Чисельність і причини її зміни

У пд.-зх. частині Гірського Криму і в Керченському Приазов'ї жовтопуз ще зберіг високу чисельність (місцями до 7–15 особин на 1 км маршруту), але зазвичай щільність популяції не перевищує 0,2–0,5 ос./км. Середземноморський релікт біля пн. межі ареалу, особливо вразливий внаслідок пізнього настання статевої зрілості і низького виживання молоді. Причини зміни чисельності: руйнування біотопів (особливо при суцільній забудові), знищення людиною, масова загибель на автошляхах.

Особливості біології та наукове значення

Активний з кінця лютого — кінця березня до вересня–листопада. У посушливі роки можлива літня сплячка. Сховища — пустоти під камінням і корінням кущів, нори гризунів. Живиться ве-

ликими комахами (твердокрилими, прямокрилими), молюсками, ракоподібними, сколопендрами, рідше дрібними хребетними. Парування відбувається у квітні–травні. Єдина кладка з 4–10 яєць — у червні–липні. Молодь з'являється у вересні–жовтні. Має велике наукове значення.

Морфологічні ознаки

Дуже велика безнога ящірка зі змієподібним тілом. Довжина тулуба — до 82 см, але зазвичай менше 48 см. Хвіст довший за тулуб в середньому в 1,6 раза. По боках тулуба глибока шкіряна згортка, поблизу клоакального отвору є рудименти задніх кінцівок. Забарвлення верхньої частини тіла оливково- або червонувато-буре, череву жовтувато-сіре. Цьоголітки світло-сірого кольору з поперечними бурими смугами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Охороняється у ПЗ Ялтинському гірсько-лісовому, «Мис Мартян», Кримському і Казантипському. Рекомендовано переселення ящірок із згасаючих міських популяцій на найближчі охоронні території, посилення охорони Карларського степу, реінтродукція виду у Карадазькому та Опуцькому ПЗ і роз'яснювальна робота з населенням.

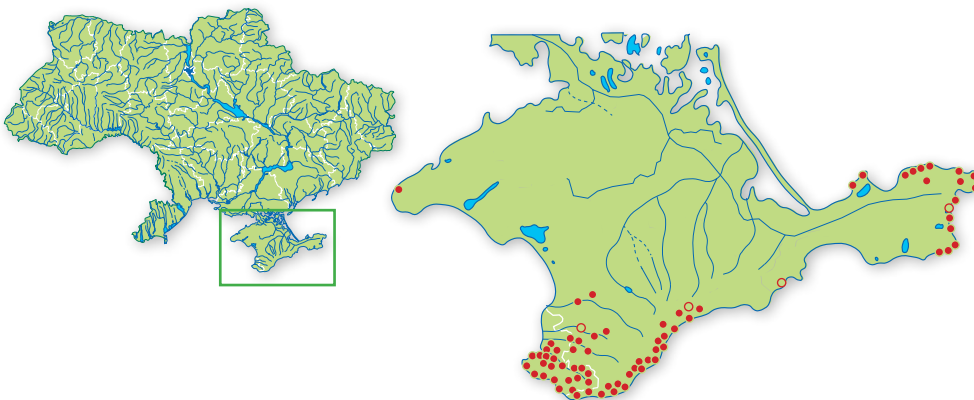
Господарське та комерційне значення

Знищенням шкідливих для людини безхребетних може приносити користь. Нелегально відловлюється на продаж, тому має певне комерційне значення.

Основні джерела інформації

Щербак, 1966, 1989; Шарыгин, 1976, 1996; Obst, 1978, 1981; Котенко, 1987, 2005, 2007 б; Тарашук, 1989; Щербак, Тertyшников, 1989; Котенко, Вакаренко, 1991; Котенко и др., 1998; Кармишев, 1999, 2002; Кармишев, Кукушкин, 2001; Свириденко, Кукушкин, 2003; Кукушкин, 2003 а, 2003 б, 2003 в, 2006 а, 2007; Кукушкин, Свириденко, 2005; Кукушкін, Котенко, 2005; Кукушкин, Шаганов, 2007; Котенко, Ляшенко, 2007; Kukushkin, Karmyshev, 2008.

Автори: О.В. Кукушкін, Т. І. Котенко
Фото: Т. І. Котенко

ЯЩІРКА ЗЕЛЕНА

Lacerta viridis (Laurenti, 1768)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Ящірки (Sauria), родина — Справжні ящірки (Lacertidae). Один з 8 видів роду; один з 2 видів роду у фауні України. Представлений номінативним підвидом — *L. v. viridis* (Laurenti, 1768), одним з 5–6 підвидів виду.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середня та Пд. Європа, пд. зх. Сх. Європи та пн.-зх. частина Малої Азії. В Україні трапляється мозаїчно у степовій і лісостеповій зонах майже виключно Правобережної України, а також у Закарпатті.

Чисельність і причини її зміни

В околицях Черкас — 1–2 особини на 1 км маршруту, у Дніпропетровській обл. — від 0,01 ос./га до 3–35 ос./км. На о. Хортиця, березі оз. Ялпуг та у регіональному ландшафтному парку «Гранітно-степове Побужжя» у найкращих стаціях нараховували до 20–30 ос./100 м. Причини зміни чисельності: антропогенна трансформація місць помешкання, застосування пестицидів, хижацький вилов, в окремі роки — надто холодні зими.

Особливості біології та наукове значення

Активна з середини березня — середини травня до середини вересня — кінця жовтня. Дуже жвава рептилія: швидко бігає, добре стрибає і лазить по деревах і кущах, плаває. Ховається у власних та інших норах, порожнинах під корінням дерев, поваленими стов-

бурами, кам'яними брилами, у купках хмизу. Живиться різноманітними комахами, павуками, рідше — мокрицями, молюсками, дощовими червами, багатоніжками, інколи дрібними ящірками та гризунами або ягодами. Парування відбувається в середині квітня — на початку червня, відкладання яєць — в кінці травня — першій половині липня. У кладці 4–18 яєць. Молодь з'являється у другій декаді липня — середині вересня.

Морфологічні ознаки

Загальна довжина старих самців може перевищувати 38 см. Характерними ознаками є довгий хвіст (приблизно вдвічі довший за тулуб) і значна довжина задньої ступні (перевищує довжину голови). Дорослі самці і старі

самки зверху яскраво- або темно-зелені з численними чорними крапками. Нижня поверхня тіла яскраво-жовта, горло — блакитне або синє. Молоді особини зверху буруваті, низ тіла білуватий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Охороняється у Канівському ПЗ, НПП «Подільські Товтри» і «Великий Луг», РЛП «Гранітно-степове Побужжя». Необхідне розширення заповідної мережі та боротьба з незаконним виловом і продажем ящірок.

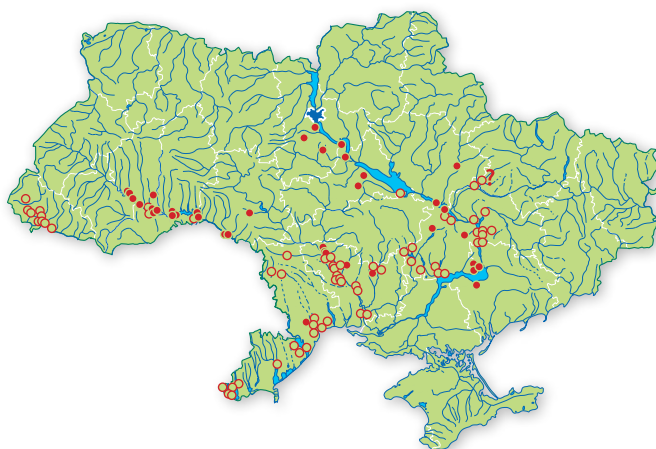
Господарське та комерційне значення

Знищенням комах — шкідників сільського і лісового господарства приносить користь. Вид є дуже привабливим для тераріумістів і тому має комерційне значення.

Основні джерела інформації

Таращук, 1959; Щербак, Щербань, 1980; Nettmann, Rykena, 1984; Таращук, 1987, 1999 б; Котенко, 1988, 1993; Котенко, Федорченко, 1991 б; Ружіленко, 1998; Кармишев, 2002; Ситнік, 2004, 2008; Доценко, Радченко, 2005; Котенко, Ситнік, 2005; Böhme et al., 2007; Булахов та ін., 2007; Соболенко, 2008.

Автори: Т.І. Котенко, О.І. Ситнік
Фото: О.І. Зіненко

МІДЯНКА ЗВИЧАЙНА

Coronella austriaca Laurenti, 1768

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Змії (Serpentes), родина — Вужеви (Colubridae). Один з 2 видів роду; єдиний вид роду у фауні України. Представлений номінативним підвидом *C. a. austriaca* Laurenti, 1768.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал охоплює більшу частину Європи, Кавказ, пн. половину Малої Азії, пн. Іран, зх. райони Казахстану і Сибіру. Україна повністю входить в ареал виду. На більшій частині території країни трапляється спорадично, у Карпатах та Гірському Криму — досить часто, де простежений до висоти 1381 і 1200 м н. р. м. відповідно.

Чисельність і причини її зміни

Щільність популяцій зазвичай дуже низька — реєструються поодинокі знахідки. У Присивашші та по р. Сів. Донець — до 0,2–1,0 ос. на 1 км маршруту (до 5,0 ос./га). У Гірському Криму щільність популяцій найвища і місцями досягає 0,3–4,0 ос./км, або 0,3–13,3 ос./га. Причини зміни чисельності: скорочення площ біотопів, придатних для перебування виду, зменшення кормової бази та знищення змії людиною.

Особливості біології та наукове значення

Активна з другої половини березня — початку травня до кінця вересня — середини жовтня. Ховається під кам'яними брилами, у тріщинах лесових урвищ та скель, порожнинах під корінням, стовбурами дерев або фундаментами будівель, у норах гризунів та ящірок,

купках хмизу. Живиться в основному ящірками, рідше зміями, мишоподібними гризунами, землерийками, пташенятами горобиних птахів. Парування відбувається в кінці квітня — травні. Яйцезивородний вид. У липні — на початку жовтня самка відкладає 2–17 яєць, з яких відразу ж вилуплюються молоді змії. Для людини не отруйна. Має наукове значення.

Морфологічні ознаки

Змія невеликих розмірів: довжина тулуба не перевищує 75 см, хвіст у 3,2–6,6 раза коротший за тулуб. Луска гладенька, навколо середини тулуба 19 рядів лусок. Верхня сторона тіла бурих відтінків, інколи сіра; вздовж тіла проходять 4 темніші смуги з дрібними темно-бурими плямами. Нижня поверхня тіла рожева, цегляно-

червона, сірувата або майже чорна. На голові та шиї характерний темний візерунок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Трапляється принаймні у 18 ПЗ і НПП України. Серед населення існує впевненість щодо надзвичайної отруйності виду, в результаті чого мідянки знищуються при будь-якій нагоді. Тому необхідними заходами охорони є розширення заповідної мережі та роз'яснювальна робота з населенням.

Господарське та комерційне значення

Незначне внаслідок низької щільності популяцій.

Основні джерела інформації

Тарашук, 1959; Щербак, 1966; Банников и др., 1977; Щербак, Щербань, 1980; Заброда, 1983; Котенко, 1983, 1987, 1993; Заброда, 1992; Заповідники..., 1999; Кармишев, 2002; Доценко, 2003; Кукушкин, Свириденко, 2003; Тимошенко, 2005; Кармишев, Колесніков, Загороднюк, 2005; Зіненко, 2006; Булахов та ін., 2007; Скільський та ін., 2007; Кукушкин, 2007; Соболенко, 2008; Гринчишин, 2008; Котенко та ін., 2008; Некрасова, 2008; Ружіленко, 2008; Селюніна, 2008; Котенко, Курячий, 2008; Кныш, Статива, 2009; Загороднюк, Заїка, 2009.

Автори: Т.І. Котенко, О.В. Кукушкін, О.І. Зіненко

Фото: Т.І. Котенко

